

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДЖАБУРІЯ ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 347.965

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

081 - право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. О. Джабурія

Науковий керівник -

Бакаянова Нана Мезенівна
доктор юридичних наук, доцент

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Джабурія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертація присвячена вивченню загальних теоретичних напрацювань, а також отриманню нових теоретичних знань, пов'язаних із організаційними формами адвокатської діяльності. Метою дисертаційного дослідження є формулювання науково обґрунтованих висновків про організаційні форми адвокатської діяльності для підвищення ефективності діяльності адвокатури України.

У роботі наведено загальну характеристику організаційних форм адвокатської діяльності в Україні, досліджено поняття та види організаційних форм адвокатської діяльності, принципи організації й діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності.

Визначено, що у сфері адвокатської діяльності з приводу надання правової допомоги виникає не одне якесь комплексне правовідношення, а сукупність (система) правовідносин, пов'язаних між собою. Як наслідок зроблено висновок, що організаційні форми адвокатської діяльності уявляють собою систему урегульованих законодавством правовідносин (за участю спеціально визначених суб'єктів), які виникають в процесі організації адвокатами своєї адвокатської діяльності, зокрема відносини в підсистемі «засновники/учасники» юридичних осіб, які створюються ними з метою здійснення адвокатської діяльності, правовідносин з реєстрації індивідуальної адвокатської діяльності як самостійної професійної діяльності, особливостей правовідносин з їх оподаткування, припинення цих юридичних осіб чи їх діяльності тощо.

Характеристики організаційної форми адвокатської діяльності найбільш повно окреслені у таких її ознаках: 1) організаційна форма адвокатської діяльності є стороною правовідносин із забезпечення адвокатської діяльності; 2) організаційна форма є стороною договору про надання правової допомоги, відносин з питань фінансового моніторингу та стороною податкових правовідносин; 3) безпосереднє виникнення та припинення організаційної форми адвокатської діяльності пов'язано з реєстраційними правовідносинами, а саме – з реєстрацією індивідуальної адвокатської діяльності як незалежної професійної діяльності, реєстрацією адвокатських бюро та адвокатського об'єднання як юридичних осіб, реєстрацією в податкових органах тощо. Проведено поділ організаційних форм адвокатської діяльності на види.

У дисертації звертається увага на важливість принципів організації та діяльності адвокатури щодо побудови належної структури організаційних форм адвокатської діяльності. Проаналізовано вплив принципів свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності, незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, конфіденційності адвокатської діяльності, уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності, рівних прав адвокатів на побудову організаційних форм адвокатської діяльності. Зроблено висновок, що зміна законодавства, яке врегульовує організаційні форми адвокатської діяльності, має відбуватися з урахуванням принципів як загальних положень, на яких ґрунтується адвокатура України.

У роботі наведено характеристику окремих організаційних форм адвокатської діяльності, а саме: індивідуальної адвокатської діяльності, адвокатського бюро та адвокатського об'єднання.

При дослідженні індивідуальної адвокатської діяльності підкреслюється, що законодавство лояльно врегульовує питання робочого місця адвоката. Виглядають доцільними такі вимоги до його робочого місця, як необхідність забезпечити дотримання адвокатської таємниці, бути захищеним від

несанкціонованого проникнення чи бути забезпеченим сейфом для зберігання документів, печатки, ключів доступу до реєстрів тощо.

Обумовлено, що в практичному виборі адвокатами організаційної форми адвокатської діяльності чи не найважливішим чинником, який впливає на результат такого вибору, є оподаткування доходів від здійснення адвокатської діяльності. Зроблено висновок, що в цьому аспекті індивідуальна адвокатська діяльність є менш привабливою порівняно з адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням. Суттєвим недоліком оподаткування індивідуальної адвокатської діяльності є неможливість для адвоката перебувати на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності, хоча будь-яких перешкод для надання адвокатам можливості використовувати спрощену систему оподаткування та звітності немає. Обґрунтовано, що податкове законодавство має враховувати особливості здійснення адвокатської діяльності.

При дослідженні спільних характеристик організаційних форм адвокатської діяльності, пов'язаних зі створенням юридичної особи, звертається увага на те, що законодавство про адвокатуру не передбачає жодних особливостей порядку державної реєстрації адвокатського бюро та адвокатського об'єднання. Запропоновано зберегти чинну наразі модель реєстрації адвокатських утворень зі статусом юридичної особи як таку, що є прийнятною та зручною для адвокатів. Підтримано підхід Національної асоціації адвокатів України щодо розробки примірних статутів адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, оскільки він дозволяє усунути той вакуум, який існує щодо окреслення особливостей відповідних організаційних форм адвокатської діяльності.

Обґрунтовано, що адвокатське бюро та адвокатське об'єднання є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб. Доведено, що віднесення адвокатських бюро та адвокатських об'єднань у Класифікаторі організаційно-правових форм господарювання до розділу «Інші організаційно-правові форми» є правильним.

Встановлено, що правова природа адвокатського бюро як організаційної форми адвокатської діяльності близька до індивідуальної адвокатської діяльності. Зроблено висновок, що адвокатське бюро є юридичною особою, яка особисто пов'язана з конкретною фізичною особою. Через це смерть адвоката-учасника адвокатського бюро має призводити до ліквідації адвокатського бюро.

При дослідженні особливостей адвокатського об'єднання доведено, що учасники вже зареєстрованого адвокатського об'єднання вправі укласти між собою договори, спрямовані на врегулювання їх діяльності у об'єднанні. Відтак, оскільки чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачає можливості укладення таких договорів, це є його недоліком. Запропоновано передбачити у цьому Законі можливість укладення засновниками адвокатського об'єднання засновницького договору про створення такого об'єднання, а учасниками адвокатського об'єднання – договору про реалізацію прав учасників (засновників) адвокатського об'єднання.

Критично проаналізовано законодавство про адвокатуру на предмет визначення вимог до змісту статуту адвокатського об'єднання. Зроблено висновок, що воно не визначає жодних вимог до змісту цього документа. Відтак, усі положення щодо внутрішніх цивільно-правових (господарських) аспектів організації адвокатського об'єднання формуються виключно практикою, з урахуванням загальних положень статутів установ і товариств. При дослідженні проблематики участі адвокатів у адвокатському об'єднанні зроблено висновок, що ексклюзивними порівняно з іншими загальними організаційно-правовими формами господарювання та дискусійними за своєю суттю виглядають окремі моделі участі адвокатів у адвокатському об'єднанні. Доведено, що членство адвоката у адвокатському об'єднанні лише на підставі його праці в цьому об'єднанні відповідно до цивільно-правового договору є неприпустимим. Слід переглянути модель участі в такому адвокатському об'єднанні адвокатів, які не мають права управління таким

об'єднанням. Немає жодних підстав визнавати членами об'єднання тих адвокатів, які не мають прав управління ним. У дисертації проведено дослідження зв'язку організаційних форм адвокатської діяльності з окремими інститутами законодавства про адвокатуру, зокрема з договором про надання правової допомоги та адвокатською етикою.

Зроблено висновок, що у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поняття договору про надання правової допомоги визначено недосконало, оскільки неповно окреслено адвоката як сторону договору про надання правової допомоги. Стороною договору про надання правової допомоги може бути не будь-який адвокат, а лише той, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність. Вказано на непослідовність викладення статей (положень) Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у розділі «Договір про надання правової допомоги». Запропоновано таку послідовність викладення статей (положень) у цьому розділі: 1) підстави для здійснення адвокатської діяльності; 2) підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги; 3) форма та зміст договору про надання правової допомоги; 4) гонорар; 5) документи, які посвідчують повноваження адвоката; 6) припинення, розірвання договору про надання правової допомоги.

Проведено системний аналіз статей «Правил адвокатської етики» на предмет регулювання у них відносин щодо забезпечення дотримання цих Правил адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями. Зроблено висновок, що вони не враховують особливості зазначених організаційних форм адвокатської діяльності. Необхідно чітко розмежовувати суб'єктів виконання Правил, якими є фізичні особи (насамперед адвокати), від суб'єктів відносин щодо забезпечення дотримання Правил, якими є виключно адвокатські бюро та адвокатські об'єднання як організаційні форми адвокатської діяльності.

При дослідженні перспектив розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності визначено напрямки такого розширення, що склалися

у науці та законотворчій діяльності. Такими є розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності: 1) через залучення загальних організаційних форм підприємницької діяльності та їх адаптацію до специфіки адвокатської діяльності; 2) шляхом запровадження окремих спеціальних форм такої діяльності; 3) шляхом диференціації вже існуючих організаційних форм. Зокрема, в межах останнього напрямку запропоновано розширити коло організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації адвокатського бюро на дві самостійні організаційні форми адвокатської діяльності – адвокатський кабінет як форма, в якій адвокат-учасник надає правову допомогу самостійно, та адвокатське бюро – як форма, за якої адвокат може залучати до надання правової допомоги інших адвокатів.

За наслідками зроблених у роботах висновків сформульовано пропозиції щодо удосконалення законодавства про адвокатуру в частині організаційних форм адвокатської діяльності.

Ключові слова: організаційна форма, адвокатська діяльність, організаційна форма адвокатської діяльності, принципи організації та діяльності адвокатури, індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання, адвокат, адвокатська етика, договір про надання правової допомоги, партнерське товариство.

SUMMARY

Dzhaburiia O.O. Organizational forms of advocacy. – Qualifying scientific work, as a manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 "Law". – National University "Odessa Law Academy", Odessa, 2020.

The dissertation research is devoted to the study of the general theoretical workings, as well as the acquisition of new theoretical knowledge related to organizational forms of advocacy. The purpose of the dissertation is to formulate scientifically established conclusions concerning organizational forms of advocacy in order to increase the efficiency of the Bar of Ukraine.

The paper presents a general description of organizational forms of advocacy in Ukraine, explores the concepts and types of organizational forms of advocacy, principles of organization and activities of the Bar and their impact on organizational forms of advocacy.

The research draws attention to the fact that in the field of advocacy there is not exclusively one complex legal relationship regarding the provision of legal assistance, but a whole set (system) of legal relations related to each other. As a result, it has been concluded that the organizational forms of advocacy come as a system of legal regulated by law relations involving designated entities that emerge in the process of legal practice, in particular, the relationships in the subsystem "founders/participants" of legal entities. These relations are established with the purpose of carrying out the legal practice, registration of individual legal practice as an independent professional activity, considering special aspects of their taxation, termination of these legal entities or their activity, etc.

The characteristics of the organizational form of advocacy are most fully outlined in the following features: 1) the organizational form of advocacy is a party to the legal relationships to ensure advocacy; 2) the organizational form is a party to the contract for the provision of legal assistance, relations on financial monitoring, and also a party to tax relations; 3) the formation and termination of

the organizational form of advocacy is associated with registration, in particular, the registration of individual legal practice as an independent professional activity, registration of law firms and bar associations as legal entities, registration with tax authorities, etc. The division of organizational forms of advocacy into types has been carried out.

The dissertation draws attention to the importance of the principles of organization and activity of the Bar in formation of the appropriate structure of organizational forms of advocacy. The paper analyzes the impact of the principles of the lawyer's freedom of choice of the organizational form of advocacy, lawyer's independence in advocacy, avoidance of conflicts of interest in advocacy. It has been concluded that the change of the legislation, which regulates the organizational forms of advocacy, should take into account the principles and general requirements which the Bar of Ukraine is based on.

The paper describes individual organizational forms of advocacy, such as: individual legal practice, a law firm and a bar association.

The study of individual legal practice focuses on the fact that the legislation loyally regulates the issue of the lawyer's workplace. The appropriate requirements for their workplace include the need to ensure legal secrecy, the necessity to be protected from unauthorized intrusion, or to be provided with a safe for storing documents, seals, keys to access registers, etc.

It has been found that one of the most important factors of the lawyer's choice of the organizational form of advocacy is taxation of income from advocacy. It has been concluded that in this aspect, individual legal practice is less attractive compared to a law firm or a bar association. A significant disadvantage of the taxation of individual legal practice is the absence of possibility for the lawyer to operate under a simplified taxation, accounting and reporting scheme, although there are no obstacles to giving lawyers the opportunity to use a simplified taxation and reporting scheme. It has been proved that tax legislation should take into account the special aspects of advocacy.

While studying the common characteristics of organizational forms of advocacy related to creation of a legal entity, it was noted that the law on the Bar does not provide for any features of the procedure for state registration of a law firm or a bar association. It has been proposed to keep the current model of registration of bar associations with the status of legal entity as one that is acceptable and convenient for lawyers. The approach of the National Bar Association of Ukraine to the development of model statutes of a law firm and a bar association has been supported, as it allows to outline the features of the relevant organizational forms of advocacy.

It has been proved that a law firm and a law association are independent organizational and legal forms of legal entities. The paper considers appropriate to include law firms and law associations in the Classifier of Organizational and Legal Forms of Management in the section "Other Organizational and Legal Forms".

It has been established that the legal nature of a law firm as an organizational form of advocacy is close to individual legal practice. It has been concluded that a law firm is a legal entity which is personally related to a specific individual. Due to that fact, the death of a lawyer-member of a law firm should lead to the liquidation of the law firm.

When researching the specific aspects of a bar association, it was proved that the members of the registered bar association have the right to enter into agreements aimed at regulating their activities in the association. Therefore, the disadvantage of the current law "On the Bar and Practice of Law" is that it does not allow for concluding aforementioned agreements. It has been proposed to provide in this Law the possibility for the founders of a bar association to conclude a founders' agreement on the establishment of this association, and also provide the possibility for the members of the bar association to conclude an agreement for the enforcement of the rights of the members (founders) of the bar association.

The legislation on the bar has been critically analyzed in order to determine the requirements for the content of the statute of the bar association. It has been

concluded that it does not specify any requirements for the content of this document. Therefore, all the regulations on the internal civil (economic) aspects of the organization of the bar association are formed exclusively on a practical level, taking into account the general provisions of the statutes of institutions and companies. When studying the issue of lawyers' participation in a bar association, it has been concluded that separate models of lawyers' participation in a bar association are not only exclusive in comparison with other general organizational and legal forms of management but also are fundamentally debatable. It has been proved that the form of membership of a lawyer in a bar association on the grounds of their work in the association in accordance with the civil law agreement is inadmissible. The model of participation of the lawyers who do not have the right to manage such association should be reconsidered. There is no reason to recognize the lawyers who do not have the right to manage such associations as the members of these associations.

In the dissertation the research of the connection between organizational forms of advocacy and separate institutes of the legislation on the Bar, such as the contract for the provision of legal assistance and legal ethics, has been carried out.

It has been concluded that the Law "On the Bar and Practice of Law" defines the concept of a contract for the provision of legal assistance imperfectly, as it does not fully define the lawyer as a party to the contract for the provision of legal assistance. Not every lawyer can be a party to a contract for the provision of legal assistance, but only the one who carries out individual legal practice. The paper also shows the inconsistency of the presentation of the articles (provisions) of the Law "On the Bar and Practice of Law" in the section "A contract for the provision of legal assistance". It has been offered to present the articles (provisions) in this section in the following sequence: 1) the grounds for implementation of legal activity; 2) the grounds for refusing to enter into a contract for the provision of legal assistance; 3) the form and the content of the contract for the provision of legal assistance; 4) fees; 5) documents certifying the authority of a lawyer; 6) termination of the contract for the provision of legal assistance.

A systematic analysis of the articles of the Rules of Legal Ethics has been carried out in order to regulate their relations to ensure that law firms and bar associations comply with these Rules. It has been concluded that they do not take into account the specific aspects of these organizational forms of advocacy. It is necessary to distinguish between the subjects of relationships that comply to the Rules, which are individuals (primarily lawyers), and the subjects of relations that ensure the compliance with the Rules, which are exclusively law firms and bar associations as organizational forms of advocacy.

While studying the prospects for expanding the range of organizational forms of advocacy, the directions for such expansion in science and lawmaking have been identified. These are: 1) expanding the range of organizational forms of advocacy due to the general organizational forms in which business activities are carried out, and their adaptation to the specific features of advocacy; 2) expanding the range of organizational forms of advocacy through the introduction of certain special forms of such activities; 3) expanding the range of organizational forms of advocacy through the differentiation of existing organizational forms. In particular, within the latter area of activity, it has been proposed to expand the range of organizational forms of advocacy by differentiating a law firm into two independent organizational forms of advocacy: a law office as a form in which a lawyer provides legal assistance independently, and a law firm, as a form in which a lawyer may engage other lawyers to provide legal assistance.

As a result of the conclusions made in the paper, the proposals to improve the legislation on the Bar in terms of organizational forms of advocacy have been formulated.

Key words: organizational form, advocacy, organizational form of advocacy, principles of organization and activity of the Bar, individual legal practice, law firm, bar association, lawyer, legal ethics, contract for the provision of legal assistance, partnership.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Джабурія О. О. Принципи організації і діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності в умовах реформування адвокатури України: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 197–201.

2. Джабурія О. О. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 54. С. 197–201.

3. Джабурія О. О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 281–286.

4. Джабурія О. О. Окремі проблемні аспекти створення та діяльності адвокатського об'єднання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 262–265.

5. Джабурія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності: поняття й ознаки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 1. С. 188–194.

6. Джабурія О. О. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики. *Вісник Одеської адвокатури. Спеціальний випуск. Адвокатська етика*. 2019. С. 34–36.

Публікація в зарубіжному виданні:

1. Dzhaburiia O. O. Organizational forms of advocacy related to the creation of a legal entity: some problem aspects. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 2/1. С. 59–62.

Публікація в базі даних Web of Science:

1. Bakaianova, N., Svyda, O., Demenchuk, M., Dzhaburiya, O., Fomina, O. Advocacy of Ukraine under constitutional reform. *Amazonia investiga*. Vol. 8 Núm. 22: 574-579.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Джабурія О. О. Підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги в аспекті організаційних форм адвокатської діяльності. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку (з нагоди 145-річчя створення Ради присяжних повірених при Харківському окружному суді)* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін. Харків : Право, 2019. С. 53–55.
2. Джабурія О. О. Щодо правового регулювання договору про надання правової допомоги у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24–25 жовтня 2019 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 233–235.
3. Джабурія О. О. Щодо здійснення адвокатської діяльності на підставі трудового договору як самостійної організаційної форми адвокатської діяльності: проблемні аспекти. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 листопада 2019 р.). Одеса, 2019. С. 74–78.
4. Джабурія О. О. Щодо простого (партнерського) товариства як організаційної форми адвокатської діяльності. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 грудня 2019 р.). Київ : Алерта, 2019. С. 78–82.
5. Джабурія О.О. Підстави вступу організаційних форм адвокатської діяльності у відносини державного фінансового моніторингу: проблемні аспекти. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса, 2020. С. 73-81.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	28
1.1. Генезис питання щодо організаційних форм адвокатської діяльності у правовій науці України	28
1.2. Поняття та види організаційних форм адвокатської діяльності.....	38
1.3. Принципи організації та діяльності адвокатури, їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності.....	59
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	72
2.1. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності	72
2.2. Організаційні форми адвокатської діяльності, пов'язані зі створенням юридичної особи	90
2.2.1. Загальна характеристика організаційних форм адвокатської діяльності, пов'язаних зі створенням юридичної особи	90
2.2.2. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності	105
2.2.3. Адвокатське об'єднання як організаційна форма адвокатської діяльності	113
Висновки до розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗВ'ЯЗОК З ОКРЕМИМИ ІНСТИТУТАМИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТУРУ ТА ПРОБЛЕМА РОЗШИРЕННЯ ЇХ КОЛА	138
3.1. Договір про надання правової допомоги та організаційні форми	

адвокатської діяльності	138
3.2. Адвокатська етика та організаційні форми адвокатської діяльності	152
3.3. Перспективи розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності	159
Висновки до розділу 3	179
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄСВ – Єдиний соціальний внесок

ГК – Господарський кодекс України

ГПК – Господарський процесуальний кодекс України

КАС – Кодекс адміністративного судочинства України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

ПАЕ – Правила адвокатської етики

РАУ – Рада адвокатів України

ЦК – Цивільний кодекс України

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України

ПК – Податковий кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний стан сфери надання професійної правничої допомоги характеризується перерозподілом навантаження між правовими інститутами, які покликані забезпечити реалізацію функцій держави із захисту прав і свобод людини й громадянина. Законодавча активність стосується визначення суб'єктів надання професійної правничої допомоги, переосмислення виключного права адвокатів на здійснення представництва осіб у судах та скасування адвокатської монополії, розширення поняття самопредставництва юридичних осіб. Незважаючи на протилежні погляди на подальший розвиток системи надання правничої допомоги, пошук нових підходів до законодавчого врегулювання адвокатської діяльності, роль адвокатури у суспільному житті залишається надзвичайно важливою.

Адвокат як суб'єкт надання професійної правничої допомоги має особливий статус, який реалізується й при обранні організаційної форми адвокатської діяльності.

Питання організаційних форм адвокатської діяльності в аспекті організації адвокатом його професійної діяльності посідають визначальне місце. Виходячи зі своїх уподобань, належно обрана адвокатом організаційна форма дає йому можливість здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або колегіально, у співпраці з іншими адвокатами.

Незважаючи на важливість організаційних форм адвокатської діяльності для реалізації цілей адвокатури, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ці форми врегульовано досить поверхнево. Особливо неприйнятним є рівень правового регулювання такої організаційної форми адвокатської діяльності, як юридична особа. Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність взагалі не визначає, наприклад, яким чином адвокати адвокатського об'єднання повинні організовуватися, яким є їх статус в об'єднанні, у який спосіб вони повинні отримувати доходи тощо.

Начебто є загальне усвідомлення, що до багатьох питань організаційних форм адвокатської діяльності мають застосовуватися загальні положення цивільного, господарського чи податкового законодавства тощо, однак цілком зрозуміло, що вони не враховують специфіки, притаманної саме інституту адвокатури.

Судово-правова реформа, яка здійснюється в Україні протягом останніх років, викликає численні зміни у законодавстві. Надзвичайно рішучі кроки вжито у сфері реформування судоустрою та прокуратури. Адвокатура як один із інститутів правосуддя також потребує свого реформування, натомість, наразі питання про напрямки реформування адвокатури лише дискутується. Водночас організаційні форми адвокатської діяльності досить рідко стають предметом дослідження науковців на монографічному рівні.

Враховуючи відсутність достатніх досліджень питань організаційних форм адвокатської діяльності, окремих монографічних досліджень, які б ґрунтувалися на чинному законодавстві, необхідність вдосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, важливість питань організаційних форм адвокатської діяльності в процесі реформування адвокатури зокрема та судово-правової реформи загалом обумовлюють актуальність проведеного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у рамках плану науково-дослідної роботи кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016–2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія»

(протокол № 2 від 24.10.2017 р.) та змінена вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 27 грудня 2018 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. Відповідно до предмета (організаційні форми адвокатської діяльності) та об'єкта (суспільні правовідносини щодо організації адвокатської діяльності) дослідження, метою дисертаційного дослідження є формулювання науково обґрунтованих висновків стосовно організаційних форм адвокатської діяльності для підвищення ефективності діяльності адвокатури України.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження були поставлені такі завдання:

- з'ясувати генезис організаційних форм адвокатської діяльності в Україні;
- визначити теоретичну основу для розуміння поняття організаційних форм адвокатської діяльності, сутності кожної з них;
- обґрунтувати обумовленість організаційних форм адвокатської діяльності принципами організації та діяльності адвокатури;
- визначити поняття організаційних форм адвокатської діяльності, провести їх класифікацію;
- розкрити сутність та ознаки окремих організаційних форм адвокатської діяльності;
- показати взаємозв'язок організаційних форм адвокатської діяльності з окремими інститутами законодавства про адвокатуру;
- визначити можливість запровадження у законодавстві та адвокатській практиці нових організаційних форм адвокатської діяльності;
- розробити та надати пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Методи дослідження. Дисертаційна робота виконана із використанням загальнонаукових методів пізнання та спеціальних методів юридичної науки.

За допомогою діалектичного методу в роботі досліджено обумовленість організаційних форм адвокатської діяльності принципами організації та діяльності адвокатури, взаємозв'язок організаційних форм адвокатської діяльності з окремими інститутами адвокатури (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2). Аналітичний метод надав можливість сформулювати понятійний апарат дослідження, насамперед поняття організаційних форм адвокатської діяльності (підрозділ 1.2). Метод класифікації використовувався при дослідженні проблеми класифікації організаційних форм адвокатської діяльності (підрозділ 1.2). Метод системного аналізу надав можливість дослідити спільні ознаки тих організаційних форм адвокатської діяльності, які створюються у формі юридичних осіб (підрозділ 2.2). Формально-юридичний метод дозволив сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства про адвокатуру (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2), а логіко-граматичний метод використано при з'ясуванні змісту суперечливих положень законодавства (підрозділ 3.3). Шляхом використання порівняльно-правового методу вдалося дослідити відмінності окремих організаційних форм адвокатської діяльності між собою (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Статистичний метод реалізовано через опитування осіб, які набули права на здійснення адвокатської діяльності в Одеській області (підрозділи 2.1, 2.2). Використання методу правового моделювання дало можливість зробити висновок, що здійснення адвокатської діяльності на засадах трудових відносин не є самостійною організаційною формою адвокатської діяльності (підрозділ 3.3).

Емпіричною базою дослідження є узагальнення вітчизняної та зарубіжної нормотворчої правозастосовної практики з питань індивідуальної адвокатської діяльності, діяльності адвокатських бюро та адвокатських об'єднань, статистичні дані, податкова практика стосовно оподаткування адвокатської діяльності, дані Єдиного реєстру адвокатів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням організаційних

форм адвокатської діяльності в Україні. Внаслідок дослідження зроблено нові наукові висновки щодо організаційних форм адвокатської діяльності, запропоновано внести зміни до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Новизна наукового дослідження втілена у таких нових наукових положеннях, що виносяться на захист:

у перше:

- визначено організаційні форми адвокатської діяльності як систему урегульованих законодавством правовідносин за участю спеціально визначених суб'єктів (адвокатських утворень). Ці правовідносини виникають в процесі організації адвокатами професійної діяльності та є, зокрема, правовідносинами в підсистемі «засновники/учасники» юридичних осіб, які створюються ними з метою здійснення адвокатської діяльності, правовідносинами щодо реєстрації індивідуальної адвокатської діяльності як самостійної професійної діяльності, правовідносинами щодо їх оподаткування, припинення відповідних юридичних осіб чи їх діяльності тощо;

- сформульовано ознаки організаційної форми адвокатської діяльності: 1) організаційна форма адвокатської діяльності є стороною правовідносин із забезпечення адвокатської діяльності; 2) є стороною договору про надання правової допомоги, суб'єктом відносин фінансового моніторингу та податкових правовідносин; 3) безпосереднє виникнення та припинення організаційної форми адвокатської діяльності пов'язано з реєстраційними правовідносинами, а саме – з реєстрацією індивідуальної адвокатської діяльності як незалежної професійної діяльності, реєстрацією адвокатських бюро та адвокатського об'єднання як юридичних осіб, реєстрацією в податкових органах тощо;

- виокремлено наступну класифікацію організаційних форм адвокатської діяльності: спеціальні організаційні форми адвокатської діяльності та загальні організаційні форми адвокатської діяльності;

- обґрунтовано, що при окресленні змісту принципу свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності необхідно:

- 1) усвідомлювати, що адвокат має не лише право вибору організаційної форми адвокатської діяльності, але й обов'язок обрати ту чи іншу організаційну форму адвокатської діяльності з переліку, визначеного законодавством;
- 2) визначити, наскільки прийнятним є наявне в Україні коло організаційних форм адвокатської діяльності;
- 3) враховувати, що цей принцип вимагає гарантування адвокатам прийнятного кола організаційних форм адвокатської діяльності;

- запропоновано сформулювати та закріпити в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вимоги до робочого місця адвоката, а саме: бути захищеним від несанкціонованого проникнення; бути забезпеченим сейфом для зберігання документів, печатки, ключів доступу до реєстрів тощо;

- констатовано непослідовність викладення статей (положень) Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у розділі «Договір про надання правової допомоги». Запропоновано таку послідовність викладення статей (положень) у цьому розділі:

- 1) підстави для здійснення адвокатської діяльності;
- 2) підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги;
- 3) форма та зміст договору про надання правової допомоги;
- 4) гонорар;
- 5) документи, які посвідчують повноваження адвоката;
- 6) припинення, розірвання договору про надання правової допомоги;

- запропоновано розширити коло організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації адвокатського бюро як організаційної форми на дві самостійні організаційні форми адвокатської діяльності – адвокатський кабінет як форму, в якій адвокат-учасник надає правову допомогу самостійно, та адвокатське бюро як форму, за якої адвокат може залучати до надання правової допомоги інших адвокатів;

- визначено напрямки розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності, що склалися в науці та законотворчій діяльності:

- 1) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності через

залучення загальних організаційних форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність, та їх адаптація до специфіки адвокатської діяльності; 2) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом запровадження окремих спеціальних форм такої діяльності; 3) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації вже наявних організаційних форм.

удосконалено:

- поняття договору про надання правової допомоги, що міститься у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зазначено, що це поняття неповно окреслює адвоката як сторону договору про надання правової допомоги. Стороною договору про надання правової допомоги може бути не будь-який адвокат, а лише той, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність;

- положення про підстави для здійснення адвокатської діяльності. Визначено, що найменування статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «Підстави для здійснення адвокатської діяльності» не відповідає її змісту. Ця стаття врегульовує переважно не підстави для здійснення адвокатської діяльності, а документи, які підтверджують повноваження адвоката. Проте зміст підстав для здійснення адвокатської діяльності не співпадає з правовим змістом підтвердження повноваження адвоката;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо права учасників вже зареєстрованого адвокатського об'єднання укладати між собою договори, спрямовані на врегулювання їх діяльності у об'єднанні. Визначено, що чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачає можливості укладення таких договорів, і це є його недоліком. В умовах відсутності правового регулювання договорів, які укладаються між учасниками адвокатського об'єднання щодо їх правового регулювання, можуть застосовуватися за

аналогією положення щодо договорів про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю;

- положення про форму членства адвоката в адвокатському об'єднанні на засадах трудового договору чи праці в об'єднанні відповідно до цивільно-правового договору. Визначено, що адвокати с таким статусом не мають права на управління цим об'єднанням. Зроблено висновок, що немає жодних підстав визнавати цих адвокатів членами об'єднання;

- положення про партнерське товариство як організаційну форму адвокатської діяльності. Зроблено висновок, що воно може бути втілено у законодавство про адвокатуру, однак перед цим потребує свого додаткового дослідження задля належного врегулювання його у законодавстві. Визначено, що перевагами такої організаційної форми адвокатської діяльності можуть бути: можливість організації адвокатами спільної діяльності з надання правової допомоги з урахуванням спеціалізації кожного з адвокатів; оптимізація витрат на здійснення адвокатської діяльності; взаємозамінюваність адвокатів у рамках ведення конкретних справ;

- ідея про допустимість розгляду надання адвокатом правової допомоги за трудовим договором як організаційної форми адвокатської діяльності. Сформульовано тезу, що оскільки при наданні такої допомоги адвокат не є безпосередньо тим суб'єктом, який укладає договори про надання правової допомоги, надання адвокатом правової допомоги за трудовим договором не може розглядатися як організаційна форма адвокатської діяльності.

У роботі запропоновано окремі зміни та доповнення до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, актів органів адвокатського самоврядування.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні висновки та практичні пропозиції, сформульовані у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – при подальшому вивченні теоретичних положень адвокатології;

- у *нормотворчій діяльності* – при розробленні та ухваленні нормативних актів у сфері адвокатури, внесенні змін і доповнень до чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність;

- у *навчальному процесі* – при викладанні нормативних дисциплін «Адвокатура України», «Судові та правоохоронні органи», «Правоохоронна та правозахисна діяльність», «Адвокатська етика», «Історія адвокатури», «Адвокатура у системі надання безоплатної правової допомоги», «Адвокат в адміністративному судочинстві» спецкурсів з підготовки фахівців спеціалізацій, спрямованих на підготовку майбутніх адвокатів, а також для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій і навчальних програм (акт впровадження у навчальну та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету від 16 листопада 2020 р.; акт впровадження у навчальний процес Факультету морського права Національного університету імені адмірала Макарова від 30 листопада 2020 р.);

- у *практичній діяльності* адвокатів, адвокатських бюро та адвокатських об'єднань – при організації адвокатської діяльності (акт впровадження у діяльність Ради адвокатів Одеської області від 1 грудня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Основні теоретичні положення та практичні висновки, які складають наукову новизну дослідження, отримані дисертантом самостійно. У статті виконаній спільно з Бакаяною Н.М., Свидою О.Г., Деменчук М.О., Фоміною О.І. «Адвокатура України в умовах конституційної реформи» дисертанткою самостійно зроблено висновок про те, що у будь-якій організаційній формі саме адвокати мають залишатися єдиними «зовнішніми» представниками, які надають професійну правничу допомогу у судах.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та теоретичні висновки, на яких базується дослідження, а також рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства обговорювалися на засіданнях

кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Окремі результати дисертації також були оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку» з нагоди 145-річчя створення Ради присяжних повірених при Харківському окружному суді (16 травня 2019 року, м. Харків); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (24–25 жовтня 2019 року, м. Чернівці); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (15 листопада 2019 року, м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Професійна правнича допомога: сучасний підхід» (11 грудня 2019 року, м. Київ); X Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (6 листопада 2020 року, м. Одеса).

Дисертацію обговорено і рекомендовано до захисту на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія».

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 13 наукових публікаціях, а саме: у 8 наукових статтях, з яких 1 – у періодичному виданні, включеному до наукометричної бази *Web of Science*, 6 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному фаховому виданні; у 5 збірниках тез наукових доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою й завданнями дослідження. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають у себе вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з яких основного тексту 176 сторінок, список використаних джерел складається із 218 найменувань і займає 26 сторінок та п'ять додатків розміщено на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Генезис питання щодо організаційних форм адвокатської діяльності у правовій науці України

Важливою частиною наукової діяльності є аналіз наукової думки з теми, що досліджується. Хоча питанням організаційних форм адвокатської діяльності не приділялося належної уваги у правовій науці, все ж окремі наукові розвідки проводилися. Саме вони можуть і повинні бути основою подальшого наукового вивчення цієї сфери. Певні аспекти організаційних форм адвокатської діяльності досліджувалися у вітчизняній науці на дисертаційному та монографічному рівнях, викладались у підручниках і посібниках, в окремих наукових публікаціях.

Однією з перших праць щодо окресленої тематики було дисертаційне дослідження А. В. Іванцової на тему «Організаційні форми діяльності адвокатури» [1], результати якого були оприлюднені і у відповідній монографії [2]. Наслідком цього дослідження стали декілька наукових визначень понять адвокатології та науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства. Серед наукових здобутків зазначених праць необхідно насамперед відзначити поняття організаційно-правової форми діяльності адвокатури як системи правових моделей, самостійно обраної адвокатом для реалізації функцій адвокатури, захисту прав адвокатів та адвокатських об'єднань у порядку, закріпленому і встановленому в чинному законодавстві, які здійснюються на підставі правових принципів. Новизною відзначалася й запропонована автором редакція статті 4¹ «Форми адвокатської діяльності» Закону України «Про адвокатуру» [3] та викладені у ній положення про індивідуальну адвокатську діяльність, про адвокатське бюро як юридичну особу, що засновується адвокатом і діє на підставі положення, а також про колегію адвокатів, що засновується двома й більше адвокатами на засадах індивідуального членства, та про адвокатську фірму як

колективну форму діяльності адвокатів-партнерів, котрі спеціалізуються на наданні правової допомоги вузькопрофільного характеру. Хоча зазначені дослідження А. В. Іванцової виконувалися в контексті Закону України «Про адвокатуру» 1992 року, який втратив чинність у 2012 році, і пропозиції щодо вдосконалення законодавства, висловлені в дисертації, стосувалися саме зазначеного Закону, це жодним чином не применшує значення цього наукового дослідження для подальшого вивчення наукових положень про організаційні форми адвокатської діяльності.

Організаційні форми адвокатської діяльності були окремим, більш вузьким предметом вивчення (фактично, в обсязі окремої глави чи підрозділу дисертації або ж окремих питань у підрозділах) й інших дисертаційних досліджень, – насамперед П. В. Хотенця, Н. М. Бакаянкової та С. О. Іваницького.

Так, у своєму дослідженні «Правовий статус адвоката в Україні» [4] П. В. Хотенець досліджує окремі питання організаційних форм адвокатської діяльності відповідно до Закону України «Про адвокатуру» 1992 року через правовий статус адвоката. Зокрема, він зробив висновок, що з прийняттям Закону «Про адвокатуру» колегія адвокатів перестала бути єдиною організаційно-правовою формою діяльності адвокатів, тобто гігантською юридичною фірмою. На думку автора, це заслуговує на позитивну оцінку. Але ж не виникло й повноцінних адвокатських утворень, у складі яких практикує адвокат (консультація, фірма, контора, бюро тощо). Отже, означився стійкий дисбаланс прав і законних інтересів, обов'язків і відповідальності: а) між адвокатом і особою, яка звернулася по правову допомогу; б) між адвокатом і адвокатським утворенням, у складі якого працює адвокат; в) між адвокатом і регіональною корпоративною асоціацією; г) між корпоративною одиницею і органами адвокатського об'єднання на загальнодержавному рівні [5, с. 15].

Значну увагу питанню організаційних форм адвокатської діяльності у своєму дисертаційному дослідженні «Функціональні та організаційні основи

адвокатури України» [6], поданому на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, а також у монографії «Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти» [7] приділяє Н. М. Бакаянова. Зокрема, вона присвячує цьому підрозділ 4.2 своєї дисертації під назвою «Форми організації адвокатської діяльності». Окремі перспективи розвитку організаційних форм адвокатської діяльності, крім того, розглядаються і в підрозділі 5.2 «Концепція удосконалення організаційних основ адвокатури в світлі судово-правової реформи».

Загалом оцінюючи зазначене дослідження, насамперед необхідно відзначити, що Н. М. Бакаянова приділила велику увагу формуванню термінології адвокатології як науки про адвокатуру в цілому та поняттю організаційних форм адвокатської діяльності зокрема. Наслідком цього дослідження став висновок, що при дослідженні питань організації адвокатської діяльності необхідно вести мову не про «організаційні форми адвокатської діяльності» або «форми здійснення адвокатської діяльності», а, принаймні, про «форми організації адвокатської діяльності». Таке поняття, на думку Н. М. Бакаянкової, матиме більш правильне змістовне навантаження, ґрунтовно та адекватно відображатиме характеристики, властиві саме наявним в адвокатурі організаційно-правовим формам [6, с. 136].

У зазначеній дисертації також було проаналізовано аспекти кожної з чинних організаційних форм адвокатської діяльності – індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання, а також запропоновано врегулювати на законодавчому рівні таку самостійну форму організації адвокатської діяльності, як співробітництво адвокатів, – зокрема шляхом закріплення в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» окремої статті про це.

Н. М. Бакаянова у своїй дисертації висловила також декілька наукових положень, винесених як новизна на захист дослідження. Це, насамперед, визначення моделей відносин між адвокатом і адвокатським об'єднанням, якими є: 1) адвокат – учасник (член) об'єднання; 2) адвокат – працівник

об'єднання, який працює у ньому на підставі трудового договору; 3) адвокат – контрагент адвокатського об'єднання за цивільно-правовим договором. При дослідженні питань законності таких моделей зроблено висновок про невідповідність побудови відносин адвоката та адвокатського об'єднання за моделлю «адвокат – працівник адвокатського об'єднання» чинному законодавству про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Цінним наслідком дослідження Н. М. Бакаянної в аспекті питання організаційних форм адвокатської діяльності є й постановка перед адвокатологією нових завдань у цій сфері. Як цілком обґрунтовано зазначає вчена, наука про адвокатуру має визначати мету запровадження різних за своїм змістом форм організації адвокатської діяльності, які б створювали найбільш сприятливі умови для ефективного здійснення адвокатської діяльності. Крім того, розвиток форм організації адвокатської діяльності має здійснюватися виключно на підставі фундаментальних цінностей і принципів, які складають основу адвокатської професії [6, с. 376–377].

Цікавими в аспекті організаційних форм адвокатської діяльності є дисертаційне дослідження С. О. Іваницького «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» [8], а також відповідна монографія з однойменною назвою [9].

Так, у дисертаційному дослідженні питанням організаційних форм адвокатської діяльності присвячено окремі підрозділи розділу 7 «Удосконалення системи адвокатури України». С. О. Іваницький розглядає організаційні форми адвокатської діяльності поряд з адвокатським самоврядуванням як підсистему системи адвокатури, елементами якої, зокрема, є адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання. У зазначених роботах проведено порівняльний аналіз організаційних форм адвокатської діяльності в Україні та інших країнах, зокрема в Канаді, США, Англії, Уельсі, Норвегії, ФРН, Франції, Австралії, Швейцарії тощо. З метою гармонізації різнобічних інтересів доцільною убачається, на думку С. О. Іваницького, більш детальна

законодавча регламентація основ побудови організаційних форм адвокатської діяльності [8, с. 347].

Позитив праць С. О. Іваницького полягає і в тому, що у них досить детально вивчено проблематику здійснення адвокатом адвокатської діяльності на трудових засадах через адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як організаційні форми адвокатської діяльності. На думку автора, трудові відносини між адвокатом і адвокатським бюро (об'єднанням) набули в Україні масового характеру, проте в законі така організаційна форма адвокатської діяльності відсутня. Солідаризуючись із прибічниками ідеї здійснення адвокатом своїх обов'язків за трудовим контрактом, С. О. Іваницький вбачає за можливе застосувати обмежувальний підхід щодо суб'єктів реалізації професійних можливостей [8, с. 349].

Порівняльні аспекти організаційних форм адвокатської діяльності знаходимо і в дисертації Т. Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» [10]. Питанню організаційних форм адвокатської діяльності частково присвячено підрозділ 4.2. «Системи організації адвокатської діяльності». Так, Т. Б. Вільчик робить висновок, що основною організаційно-правовою формою адвокатських утворень країн ЄС є некомерційне партнерство. У чотирьох країнах ЄС – Данії, Великій Британії (Англії, Уельсі, Північній Ірландії), Нідерландах і Франції адвокатські об'єднання можуть мати форму господарських товариств. Крім іншого, у Франції та Нідерландах адвокатські об'єднання можуть бути створені як адвокатські холдинги [10, с. 244]. Безумовно, така практика потребує дослідження задля можливості запровадження її в Україні.

У порівняльному аспекті розглядаються окремі аспекти організаційних форм адвокатської діяльності й у монографії М. Р. Аракеяна «Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс», а також у захищеному ним дисертаційному дослідженні за науковою спеціальністю «12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» на

тему «Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури» [11; 12]. Дослідивши досвід Франції, автор робить висновок, що у Франції діяльність адвокатів відбувається в рамках асоціацій і цивільно-професійних товариств. Асоціація в цьому розумінні є об'єднанням адвокатів, кожен з яких персонально відповідає перед своїм клієнтом. Адвокати, які є членами асоціацій, зберігають свою самостійність, а зобов'язання перед клієнтом не передаються іншим адвокатам [12, с. 287]. На наш погляд, окремі елементи таких організаційних форм адвокатської діяльності можуть бути втілені і в Україні.

Порівняльні аспекти організаційних форм адвокатської діяльності, а також процесуальну й непроцесуальну форми діяльності адвоката досліджує у своїй дисертації «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» [13] В. В. Заборовський. На його погляд, необхідно відрізнити поняття «організаційні форми адвокатської діяльності», відповідно до якого адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (ч. 3 ст. 4 Закону), від процесуальної чи непроцесуальної форми діяльності адвоката. При цьому В. В. Заборовський погоджується з думкою А. В. Іванцової, що таке поняття вказує не на процесуальну чи непроцесуальну форму діяльності адвоката, а відображає правову модель для реалізації функцій адвокатури, для захисту прав адвокатських об'єднань та адвокатів, яку самостійно обирає адвокат [13, с. 176–177].

Окремі питання організаційних форм адвокатської діяльності в Україні досліджуються через комплексний аналіз стандартів організації та професійної діяльності адвокатури у монографії В. О. Святоцької «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження» [14]. Так, визначення специфіки стандартів організації та професійної діяльності адвокатури у Великій Британії, Сполучених Штатах Америки, у Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці,

Республіці Польща, Італійській Республіці дозволили об'єктивно підійти до оцінки чинних стандартів організації та діяльності адвокатури в Україні [14, с. 316–420].

А. М. Бірюкова у монографії «Адвокатура України в умовах глобалізації» [15] та в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації» [16], з урахуванням аналізу прогресивного міжнародного досвіду організації адвокатури, сформулювала низку висновків щодо організації вітчизняної адвокатури. Науковим здобутком в аспекті дослідження організаційних форм адвокатської діяльності є проведений А. М. Бірюковою комплексний аналіз принципу уникнення конфлікту інтересів у діяльності адвокатських утворень, у тому числі глобальних адвокатських корпорацій [16, с. 341–345].

Цікавими є підходи до розуміння організаційних форм адвокатської діяльності у наукових дослідженнях І. В. Голованя. Ще в 2004 році І. В. Головань обґрунтував, що адвокатська діяльність може здійснюватися лише в рамках встановлених законом організаційних форм [17, с. 25–27]. Зокрема, у його монографії «Бізнес-адвокатура в Україні» [18] організаційні форми цієї діяльності розглядаються через форми діяльності бізнес-адвокатів. Не зважаючи на те, що ця праця була видана у 2004 році та ґрунтувалася на Законі «Про адвокатуру», який наразі вже втратив чинність, багато з висловлених у ній ідей є актуальними й сьогодні.

Важливими для науки про адвокатуру є дослідження І. В. Голованя насамперед щодо діяльності адвокатських об'єднань. На його думку, в тогочасній в Україні (тобто на 2004 рік) склалися два типи адвокатських об'єднань, що відрізнялися, перш за все, своєю внутрішньою організацією. Вони названі ним «традиційними» та «командними (партнерськими)». На підставі аналізу законодавства та практики показано суттєві відмінності між ними. Зокрема, зроблено також висновок про можливість наявності у адвокатських об'єднань, наприклад, корпоративних прав, а також про

можливість виплати партнерам адвокатського об'єднання дивідендів від прибутку об'єднання. І. В. Головань запропонував варіанти вирішення у статутах адвокатських об'єднань певних питань щодо взаємовідносин партнерів об'єднання [18, с. 69–70]. Окремі наукові тези щодо діяльності адвокатського об'єднання та здобутого під час здійснення адвокатської діяльності досвіду викладені також у його промові [19]. Загалом же І. В. Головань виходить з того, що діяльність адвокатських об'єднань є некомерційним господарюванням [20, 14].

Питання організаційних форм адвокатської діяльності досліджується і в підручниках та навчальних посібниках з питань адвокатури й діяльності адвоката. Такими, наприклад, є навчальний посібник «Адвокатура України» О. Д. Святоцького та М. М. Михеєнка [21], «Адвокатура України» колективу авторів за редакції С. Я. Фурси [22], «Адвокатура України. Книга 1. Організація адвокатури» за загальною редакцією С. Я. Фурси та Н. М. Бакаянної [23], «Адвокатура України» М. А. Погорецького та О. Г. Яновської [24], «Адвокатура» Д. П. Фіолевського [25], «Організація роботи адвокатури в Україні» Т. Б. Вільчик [26], «Організація роботи адвокатури в Україні» Т. Б. Вільчик, О. М. Овчаренко, А. В. Іванцової та інших [27], «Адвокатура як інститут правової допомоги та захисту: новий курс адвокатського права та адвокатської криміналістики» О. В. Синьокого [28] тощо.

Піднімається проблематика організаційних форм адвокатської діяльності й на рівні окремих наукових статей або ж різного роду тез виступів на конференціях. Найбільш вагомими з них можна назвати статті К. Г. Книгіна «Організаційно-правові форми надання правової допомоги адвокатом за чинним законодавством України» [29] та «Суб'єкти договору надання правових послуг адвокатом» [30]. Як правильно відзначає Н. М. Бакаянова, публікації К. Г. Книгіна досить цікаві використанням порівняльного методу при дослідженні сучасних організаційно-правових форм адвокатської діяльності та тих їх форм, які існували до набуття

чинності Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року [6, с. 50].

Низка статей присвячена аналізу окремих організаційних форм адвокатської діяльності або їх впливу на суспільні явища. Такими, наприклад, є статті: А. Б. Романюка «Окремі питання здійснення індивідуальної адвокатської діяльності» [31], Ю. М. Юркевича «Проблемні аспекти створення та діяльності адвокатських об'єднань за законодавством України» [32], Є. М. Кисельова та К. А. Затулко «Правовий статус адвокатського об'єднання» [33], М. В. Лотоцького «Організаційні форми й види діяльності адвокатури та їх взаємозв'язок із профілактикою злочинів» [34] тощо. Ці праці є цікавими, оскільки дають змогу більш глибоко проаналізувати проблеми, які піднімаються в науці щодо кожної з організаційних форм адвокатської діяльності.

Досить значну кількість наукових досліджень (причому не лише юридичного, а й економічного спрямування) проведено стосовно організаційних форм юридичних осіб, підприємництва тощо. Усі вони, безумовно, можуть бути основою напрацювання положень про організаційні форми адвокатської діяльності. Такими, наприклад, є дисертаційне дослідження К. О. Кочергіної «Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби» [35], монографічне дослідження І. М. Кучеренко «Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права» [36] чи наукові статті Л. Ю. Снісаренко «Організаційно-правова форма юридичної особи: теоретичне поняття та проблеми практичного застосування» [37], «Організаційно-правова форма: поняття та практичне значення для легітимації суб'єктів економічної діяльності» [38] тощо. Проблеми організаційних форм загалом досліджуються і в посібнику Б. Зими «Організаційні форми господарювання та підприємництва в Україні» [39], Н. О. Саніахметової «Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг.

Зовнішньоекономічна діяльність. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама» [40] тощо.

Окрему групу наукових досліджень, які хоча й не прямо, але стосуються організаційних форм адвокатської діяльності в аспекті їх реформування, складають праці щодо реформування судоустрою та проведення судово-правової реформи. В деяких із цих праць адвокатура розглядається як елемент судової влади, що також потребує свого реформування. Такими, зокрема, є дослідження О. З. Хотинської-Нор [41; 42], С. В. Прилуцького [43; 44], М. С. Булкат [45; 46].

Зазначені наукові праці дають можливість визначити на сьогодні такі наукові напрямки досліджень організаційних форм адвокатської діяльності:

1. Напрацювання наукової термінології, пов'язаної з організаційними формами адвокатської діяльності. Наприклад, Н. М. Бакаянова цілком обґрунтовано звертає увагу на те, що при дослідженні питань організації адвокатської діяльності необхідно вести мову не про «організаційні форми адвокатської діяльності» або «форми здійснення адвокатської діяльності», а, принаймні, про «форми організації адвокатської діяльності». Таке поняття матиме більш правильне змістове навантаження, ґрунтовно та адекватно відображатиме характеристики, властиві наявним в адвокатурі організаційно-правовим формам [6, с. 136]. Відтак, наприклад, доцільно визначитись, який же термін у цьому випадку є прийнятним.

2. Проведення повної та належної характеристики кожної з існуючих організаційних форм адвокатської діяльності, а саме – індивідуальної адвокатської діяльності, адвокатського бюро та адвокатського об'єднання. Необхідним є визначення особливих ознак кожної з організаційних форм адвокатської діяльності, а також шляхів удосконалення правового регулювання кожної з них.

3. Дослідження питання організаційних форм адвокатської діяльності буде неповним без дослідження доцільності розширення існуючого переліку організаційних форм за рахунок нових, причому як тих, що є загальними

(наприклад, можливість діяльності адвокатського утворення у формі товариства з обмеженою відповідальністю), так і тих, що є притаманними лише адвокатським утворенням.

4. Окреслення зв'язку між організаційними формами адвокатської діяльності з іншими інститутами адвокатології, наприклад, з адвокатською етикою чи договором про надання правової допомоги. Доцільним є також окреслення тих основоположних засад організації та діяльності адвокатури, на яких ґрунтуються положення про організаційні форми адвокатської діяльності.

1.2. Поняття та види організаційних форм адвокатської діяльності

Дослідження історії адвокатури свідчить, що регулюванню питання організаційних форм адвокатської діяльності завжди приділялася значна увага [47; 48].

Як слушно зазначає Н. М. Бакаянова, законодавство про адвокатуру не містить поняття організаційної (організаційно-правової) форми адвокатської діяльності, а в праві питання організаційно-правової форми використовується, зокрема, стосовно господарської діяльності або щодо організаційно-правової форми юридичної особи [7, с. 102]. Загалом, з таким твердженням необхідно погодитися.

З аналізу законодавства, на наш погляд, вбачається, що поняття організаційної (організаційно-правової) форми є міжгалузевим поняттям, яке притаманне багатьом галузям права та законодавства. Воно є і поняттям цивільного права (ст. 83, 89, 90 ЦК [49]), і поняттям господарського права (ст. 120, 336 ГК [50]), і поняттям законодавства про адвокатуру (ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») тощо. Ймовірно, що саме у зв'язку з такою міжгалузевістю це поняття виглядає дискусійним у правовій науці.

Так, наприклад, Д. В. Задихайло визначає організаційно-правову форму як комплексну правову характеристику відносин, що виникають з приводу створення, функціонування і ліквідації юридичної особи, та включає в себе такі параметри: характер взаємовідносин між засновниками в процесі створення і управління організацією; правовий режим майна, закріпленого за організацією; характер майнової відповідальності засновників відповідно зобов'язанням заснованої ними організації та ін. [51, с. 243]. Натомість І. С. Шиткіна поняття організаційно-правової форми юридичної особи визначає, фактично, через критерії, які її характеризують, а саме: особливості формування її майна; організаційну структуру; взаємовідносини з учасниками та учасників один з одним; відповідальність учасників перед юридичною особою та юридичної особи перед його учасниками та іншими суб'єктами підприємницького обігу [52, с. 162–163]. Н. О. Саніахметова вважає, що організаційно-правова форма є визначальною для характеристики об'єкта прав, обов'язків, меж відповідальності конкретного суб'єкта підприємницької діяльності [40, с. 185–186]. Існують твердження, що організаційно-правова форма становить свого роду конституцію, модель, основу, на підставі якої здійснюється господарська діяльність суб'єкта господарювання [53, с. 107].

Крім того, аналіз законодавства та правової літератури щодо поняття організаційних (організаційно-правових) форм свідчить, що досить часто в них мова йде як про організаційні (організаційно-правові) форми тієї чи іншої, насамперед юридичної діяльності або певних процесів (крім власне організаційно-правових форм адвокатської діяльності зустрічаємо, наприклад, і організаційні форми підприємництва [39] та організаційно-правові форми соціального забезпечення [54] тощо), так і про організаційно-правові форми суб'єкта певної діяльності (наприклад, організаційно-правові форми підприємств [55], юридичних осіб (ст. 83 ЦК), фінансових установ [56], організаційні форми діяльності органів місцевого самоврядування [57] тощо).

У зв'язку з цим можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу у правовій науці та законодавстві до поняття організаційної (організаційно-правової) форми того об'єкта, який може характеризуватися організаційною (організаційно-правовою) формою, складовою зазначеного правового поняття.

Не існує чіткого розуміння поняття організаційної форми адвокатської діяльності і в адвокатології. Науковці, які досліджують зазначені вище відносини, не надають належної уваги визначенню поняття «організаційні форми адвокатської діяльності».

Так, наприклад, Д. П. Фіолевський, аналізуючи питання організації адвокатури, досліджує окреслені нами відносини через поняття «форми здійснення адвокатської діяльності», однак не надає визначення, що саме він розуміє під цим поняттям [25, с. 234]. Аналогічно не надає визначення цьому поняттю й О. В. Синєокий [28, с. 119]. М. В. Руденко у своїй статті «Організаційні форми адвокатської діяльності у країнах Європи (Німеччина, Швеція, Австрія)» фактично під поняттям «організаційні форми адвокатської діяльності» розуміє органи самоврядування в адвокатурі [58, с. 168–174], а не в тому значенні, в якому, принаймні, це поняття розуміється у законодавстві про адвокатуру.

Частина 3 ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності). Таким чином, вбачається, що не зважаючи на те, що Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає організаційні (організаційно-правові) форми саме адвокатської діяльності, він все ж вбачає їх сутність в особливостях суб'єктів правовідносин, які виникають у сфері цієї діяльності. Аналогічний підхід стосовно організаційних форм юридичної діяльності як характеристик суб'єкту висловлено і у правовій науці. Так, аналізуючи організаційні форми юридичної діяльності загалом С. Д. Гусарев зазначив,

що це реальні інституції, установи, органи, філії, регіональні представництва, а разом з ними приміщення, персонал, конкретна територія, – тобто ряд параметрів інституційного характеру, що розглядаються як необхідні формалізовані атрибути діяльності. Законодавець оперує термінами «система органів», «підрозділи», «організація», «установа», «з'їзд», «бюро», «контора», «об'єднання», «спілка», «асоціація», які в реальній дійсності є зовнішнім проявом змісту – формою діяльності в її організаційному аспекті [59, с. 106]. Однак, як влучно зауважила Н. М. Бакаянова, наведені С. Д. Гусаревим терміни хоча й характеризують організацію юридичної діяльності, проте більше відображають вид суб'єкта цієї діяльності, його організаційно-правову форму або ж навіть форму саме організації цієї діяльності, а не змісту діяльності як об'єкта загалом [6, с. 136].

Слід погодитися з Н. М. Бакаяною: із ч. 3 ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» випливає, що поняття організаційних (організаційно-правових) форм адвокатської діяльності лежить у площині видів суб'єктів (адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання) цієї діяльності [6, с. 134]. Таким чином, сутність організаційної форми адвокатської діяльності у тому значенні, в якому розуміє його законодавство про адвокатуру, варто шукати у характеристиці суб'єктів тих правовідносин, що виникають у сфері надання правової допомоги. Причому, як вбачається, це стосується насамперед суб'єктного складу правовідносин на стороні іншій, ніж клієнт, і стосовно тих аспектів, які не стосуються правової допомоги, що надається клієнту по суті, тобто тих аспектів, які є організаційними за своїм змістом. Задля цього проаналізуємо специфіку правовідносин, які виникають у сфері адвокатури у зв'язку з організацією надання правової допомоги фізичним та юридичним особам чи державі.

Аналізуючи правовідносини у сфері адвокатської діяльності та їх суб'єктний склад приходимо до висновку, що тут виникає не одне якесь комплексне правовідношення з приводу надання правової допомоги, а сукупність (система) правовідносин, пов'язаних між собою. Причому

суб'єктами цих правовідносин є не лише адвокат (адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання) і клієнт, а й багато інших суб'єктів, які вступають у відносини за участю адвоката та адвокатських бюро (адвокатських об'єднань) в процесі організації останніми своєї адвокатської діяльності.

Насамперед загальновідомо, що основним і єдиним суб'єктом з безпосереднього надання правової допомоги є адвокат; саме адвокат, а ніякі інші суб'єкти у сфері адвокатури, надає правову допомогу клієнту. Поміж тим, істотною особливістю цих правовідносин є те, що досить часто адвокат не є стороною відносин, у яких оформляється домовленість з клієнтом щодо надання такої правової допомоги. Клієнт може домовлятися та підписувати договір про надання правової допомоги також і з адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням, і саме вони згідно з положеннями ст. 14, 15 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є стороною договору про надання правової допомоги. Отже вбачається, що правовідносини з надання правової допомоги, по суті, опосередковуються і організаційними правовідносинами за участю адвокатських бюро та адвокатських об'єднань. Крім того, за таких умов вбачається існування ще однієї групи організаційних правовідносин, які виникають між самими адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями як стороною договору про надання правової допомоги та адвокатом, що її надає. Через це, наприклад, виникає цілком обґрунтоване питання, якими є ці відносини та на чому вони ґрунтуються.

Крім того, в процесі організації адвокатської діяльності виникає низка й інших правовідносин.

Зокрема, такі відносини виникають між самими адвокатами в процесі організації ними своєї адвокатської діяльності, якщо вони вирішили здійснювати адвокатську діяльність на колективному рівні. Адвокатам необхідно здійснити дії щодо реєстрації ними такого колективного суб'єкта, створення матеріальної основи майбутньої діяльності за рахунок майнових внесків, досягнення домовленості щодо розподілу доходів від адвокатської

діяльності тощо. Слід зазначити, що реєстраційні відносини виникають і з приводу реєстрації адвокатом одноособово адвокатського бюро.

Крім того, не варто забувати, що доходи, отримані суб'єктами надання правової допомоги в адвокатських відносинах, як і будь-які інші доходи підлягають оподаткуванню. У визначених законом випадках на ці доходи нараховуються й інші обов'язкові платежі окрім податків. Це об'єктивно вимагає участі у таких відносинах фіскальних органів, а особливості оподаткування відповідної діяльності залежать від багатьох аспектів, пов'язаних насамперед з організацією адвокатської діяльності.

Існує й інша низка організаційних відносин, які зрештою різняться і залежать від особливостей аспектів, що були обрані адвокатами.

Зазначене вище настановляє на думку, що задля належного дослідження організаційно-правових форм адвокатської діяльності найбільш прийнятним є усталений у науці підхід щодо загального розуміння організаційно-правової форми як системи правовідносин, які виникають між окремими визначеними суб'єктами, або ж їх комплексної характеристики [51, с. 152; 35, с. 10]. Так, К. О. Кочергіна аналізуючи організаційно-правові форми підприємницьких товариств визнала, що розглядає організаційно-правову форму як систему урегульованих у законодавстві трьох типів відносин, а саме: відносин, що виникають в середині підсистеми «засновники/учасники» між її системно-структурними елементами – засновниками/учасниками, з приводу створення, функціонування та припинення господарського товариства як організації; відносин, що виникають в рамках підсистеми «юридична особа» з приводу взаємодії її структурних елементів – правоздатність, правовий режим майна, порядок управління; відносин, що виникають між названими підсистемами з приводу функціонування та припинення господарського товариства як юридичної особи, включаючи межі й порядок відповідальності [35, с. 10]. Такий підхід виглядає правильним і логічним. Саме за такого підходу видові характеристики організаційних форм можуть бути досліджені найбільш повно.

Однак для нас також є очевидним, що стосовно організаційних форм адвокатської діяльності обмежувати це поняття лише тими відносинами, які зазначені К. О. Кочергіною, є недоцільно. Дійсно, саме в межах площини організаційних форм адвокатської діяльності лежать відносини, які виникають в рамках підсистеми «засновники/учасники» адвокатського утворення між його системно-структурними елементами, а саме – адвокатами як засновниками/учасниками з приводу створення, функціонування та припинення адвокатського утворення як організації. Такими відносинами є й відносини, що виникають в рамках підсистеми адвокатських утворень як юридичних осіб з приводу взаємодії їх структурних елементів – правоздатності, правового режиму майна, порядку управління. Цими ж відносинами є й відносини, що виникають між названими підсистемами з приводу функціонування та припинення адвокатського утворення як юридичної особи, включаючи межі та порядок відповідальності.

Однак окрім цих відносин, саме в межах організаційних форм адвокатської діяльності необхідно розглядати й відносини стосовно такої форми адвокатської діяльності, як індивідуальна адвокатська діяльність. Ця організаційна форма адвокатської діяльності не передбачає участі у ній декількох адвокатів, а здійснюється на індивідуальному рівні. Вона не передбачає також необхідності створення адвокатського утворення як юридичної особи. Відповідно, в ній не виникають відносини, характерні для організаційної форми адвокатської діяльності, яка характеризується колективністю. Крім того (і це важливо для характеристики усіх організаційних форм адвокатської діяльності), обов’язково в межах цих форм слід досліджувати і питання оподаткування адвокатської діяльності, яке є надзвичайно актуальним для адвокатури.

Ще одним питанням, яке ми маємо встановити задля належного визначення поняття «організаційні форми адвокатської діяльності» та категорійного апарату, який можна використовувати у такому дослідженні, є співвідношення застосованих у законодавстві про адвокатуру понять

«організаційні форми адвокатської діяльності» та «організаційно-правові форми». При аналізі правової літератури вбачається, що ці поняття в науці як ототожнюються, так і різняться.

Так, наприклад, З. С. Варналій розмежовує зазначені поняття. При розгляді питання про організаційні форми підприємництва він зазначає, що форми організації підприємництва характеризують, яким чином підприємці організовують власну справу, як вони взаємодіють один з одним, з органами державної влади та з іншими учасниками підприємницької діяльності. *Форми організації підприємницької діяльності, що визначені юридично, називаються організаційно-правовими формами підприємництва* (виділено нами – О. Д.) [60, с. 48].

На наш погляд, принаймні з точки зору законодавства про адвокатуру, ототожнювати поняття організаційно-правової форми та організаційної форми адвокатської діяльності підстав немає.

Буквальний аналіз ч. 3 ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» свідчить, що індивідуальна адвокатська діяльність виведена за межі поняття організаційно-правової форми, оскільки остання стосується лише адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Одночасно з індивідуальною адвокатською діяльністю організаційно-правові форми адвокатського бюро та адвокатського об'єднання складають організаційні форми адвокатської діяльності. Отже, що стосується юридичної особи як організаційного суб'єкта з надання правової допомоги, то закон вживає поняття «організаційно-правові форми», а що стосується усіх організаційних форм діяльності – як тих, що є юридичними особами, так і тих, що є фізичними особами, – закон вживає поняття «організаційні форми адвокатської діяльності». При такому підході «організаційна форма адвокатської діяльності» є значно ширшим поняттям, яке зокрема включає в себе й організаційно-правові форми цієї діяльності.

Н. М. Бакаянова вважає, що при дослідженні питань організації адвокатської діяльності необхідно вести мову не про «організаційні форми

адвокатської діяльності» або «форми здійснення адвокатської діяльності», а, принаймні, про «форми організації адвокатської діяльності». Таке поняття матиме більш правильне змістове навантаження, ґрунтовно та адекватно відображатиме характеристики, властиві саме наявним в адвокатурі організаційно-правовим формам [6, с. 136]. Підставою цього, на її думку, є те, що формою будь-якої юридичної діяльності є дії, які вчиняє цей суб'єкт [6, с. 135–136]. На наш погляд, безумовно, з таким твердженням Н. М. Бакаянної необхідно погодитися.

Дійсно, як випливає з наведеного нами вище, організаційно-правова форма адвокатської діяльності, по суті, є не формою діяльності, а формою суб'єкта, причому не того, який безпосередньо здійснює адвокатську діяльність (адвоката), а того, який організовує цю діяльність. У рамках цієї форми фактично врегульовуються правові питання щодо укладення договору з клієнтом, відбувається забезпечення адвоката робочим місцем, сплата податків, отриманих з адвокатської діяльності тощо. У зв'язку з цим і мову треба вести не про форми (бодай організаційні) саме адвокатської діяльності, а про форми організації цієї діяльності.

Однак не можемо не визнати, що як і поняття «організаційні форми адвокатської діяльності» («форми здійснення адвокатської діяльності»), так і поняття «форми організації адвокатської діяльності», як і будь-які інші поняття, є досить умовними та залежать від того, що той чи інший дослідник чи законодавство у них вкладає. Поняття «форма організації адвокатської діяльності» також не є лексично досконалим. Його цілком логічно можна розглядати як у значенні традиційних організаційних форм адвокатської діяльності, як про те зазначає Н. М. Бакаянова, так і вказати на недоліки такого застосування, наприклад, пов'язані з тим, що в його буквальному значенні можна говорити лише про організацію адвокатської діяльності адвоката як фізичної особи та непристосованість цього поняття до юридичних осіб.

Враховуючи наведене, вважаємо, що *організаційними формами адвокатської діяльності є система урегульованих у законодавстві правовідносин за участю спеціально визначених суб'єктів (адвокатських утворень). Ці правовідносини виникають в процесі організації адвокатами професійної діяльності та є, зокрема, правовідносинами в підсистемі «засновники/учасники» юридичних осіб, які створюються ними з метою здійснення адвокатської діяльності, правовідносинами щодо реєстрації індивідуальної адвокатської діяльності як самотійної професійної діяльності, правовідносинами щодо їх оподаткування, припинення відповідних юридичних осіб чи діяльності тощо.*

На наш погляд, характеристики організаційної форми адвокатської діяльності найбільш повно окреслені в таких її ознаках:

1) Організаційна форма адвокатської діяльності є стороною правовідносин із забезпечення адвокатської діяльності. Функціональне призначення організаційної форми адвокатської діяльності полягає не в безпосередньому наданні правової допомоги клієнту, що є функцією адвоката, а в забезпеченні цієї діяльності. Організаційна форма адвокатської діяльності хоча й пов'язана безпосередньо з адвокатом як єдиним суб'єктом здійснення адвокатської діяльності з надання правової допомоги, однак не ототожнюється з ним. Таким чином, виходячи з положень законодавства про адвокатуру, вбачається, що завдання організаційної форми адвокатської діяльності як правової категорії полягає в тому, щоб визначити суб'єкта, який організовує адвокатську діяльність, здійснювану адвокатом, у зовнішніх відносинах з іншими суб'єктами, які й опосередковують цю діяльність.

2) Організаційна форма є стороною договору про надання правової допомоги. Зазначена ознака найбільш повно характеризує сутність організаційної форми адвокатської діяльності у практичній площині. Досить важливим для розуміння цієї сутності є розуміння, що саме організаційна форма адвокатської діяльності є суть сторони з укладення договору про надання правової допомоги. Саме організаційна форма адвокатської

діяльності повинна бути та є такою стороною. Адвокат, який перебуває у відносинах членства чи трудових відносинах з організаційною формою адвокатської діяльності, відповідно до чинного законодавства не укладає жодних договорів з клієнтом, не несе перед ним жодних зобов'язань у межах цих договорів, крім власне тих зобов'язань, що обумовлені його статусом як адвоката та впливають із законодавства про адвокатуру.

3) Організаційна форма є стороною податкових правовідносин. Безпосередньо обов'язок щодо сплати податків з доходів, отриманих внаслідок здійснення адвокатської діяльності, покладається не на адвоката як безпосереднього суб'єкта з надання правової допомоги, а на організаційну форму адвокатської діяльності.

4) Організаційна форма адвокатської діяльності є суб'єктом первинного фінансового моніторингу. 28 квітня 2020 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX [61], відповідно до пп. «г» п. 7 ч. 2 ст. 6 якого суб'єктами первинного фінансового моніторингу, зокрема, є спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин), а саме: адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально. Їх поява серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу зумовлена необхідністю імплементації в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері запобігання й протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [62, с. 231; 63, с. 14].

Роблячи висновок, що організаційна форма адвокатської діяльності є суб'єктом первинного фінансового моніторингу, не можна не зауважити, що Закон від 06.12.2019 р. № 361-IX прийшов на зміну аналогічному Закону

України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. № 1702-VII [64], який втратив чинність, і врегулювання в ньому зазначеного питання було дискусійним.

Як вбачалося зі ст. 5 Закону від 14.10.2014 р. № 1702-VII, спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу вважались адвокати, адвокатські бюро та об'єднання. Однак рішенням № 45 від 16 лютого 2017 року «Про особливості участі адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань у відносинах фінансового моніторингу» РАУ роз'яснила, що «...адвокати, адвокатські бюро та об'єднання *не є суб'єктами первинного фінансового моніторингу* (виділено нами – О.Д.) та можуть брати участь у цих відносинах в якості спеціально визначених суб'єктів з особливим статусом у виключних випадках, до яких відноситься їх участь у фінансовій операції для свого клієнта щодо: купівлі-продажу нерухомості; управління активами клієнта; управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах; залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними; утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності (включаючи аудит) чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб (корпоративних прав). Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає» [65].

На наш погляд, наведена позиція РАУ, виходячи з чинного на момент винесення цього рішення Закону від 14.10.2014 р. № 1702-VII, була формально дещо дискусійною, однак справедливою за своїм змістом.

Як уже зазначалося, відповідно до ст. 5 Закону від 14.10.2014 р. № 1702-VII адвокати, адвокатські бюро та об'єднання були визнані спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу, однак останні, своєю чергою, містилися у переліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Таким чином, більш ймовірно, що виходячи з формального тлумачення ст. 5 Закону від 14.10.2014 р. № 1702-VII адвокати,

адвокатські бюро та об'єднання все ж були суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Однак, як нам здається, висловлена РАУ позиція, що адвокати, адвокатські бюро та об'єднання не є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, була справедливою, оскільки була викликана очевидно незрозумілою та неправильною позицією попереднього Закону від 14.10.2014 р. №1702-VII.

Як вбачалося з його змісту, адвокат безвідносно до організаційної форми, в якій він здійснював адвокатську діяльність, визначався суб'єктом первинного фінансового моніторингу. Зазначене було нелогічним, викликало нерозуміння з боку РАУ та адвокатів. Тому й не дивно, що наразі зазначений недолік законодавства усунуто, а згідно Закону від 06.12.2019 р. № 361-IX суб'єктом первинного фінансового моніторингу є виключно організаційна форма адвокатської діяльності [66].

5) Виникнення та припинення організаційної форми адвокатської діяльності хоча й пов'язано з набуттям особою права на здійснення адвокатської діяльності, але не ототожнюється з ним. Безпосереднє виникнення та припинення організаційної форми адвокатської діяльності пов'язано з реєстраційними правовідносинами, а саме – з реєстрацією індивідуальної адвокатської діяльності як незалежної професійної діяльності, реєстрацією адвокатських бюро та адвокатського об'єднання як юридичних осіб, з реєстрацією в податкових органах тощо.

Зазначені ознаки взаємопов'язані між собою та повністю окреслюють сутність організаційної форми адвокатської діяльності [67, с. 193].

Право на адвокатську діяльність має реалізуватися виключно в межах, передбачених законом організаційних форм адвокатської діяльності [68, с. 118]. Чинне законодавство про адвокатуру прямо визначає три організаційних форми адвокатської діяльності: індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання. Наведемо їх короткі характеристики.

Індивідуальна адвокатська діяльність здійснюється адвокатом самостійно, без створення юридичної особи. Адвокат, що її здійснює, є самозайнятою особою, а його статус як самозайнятої особи характеризується певними особливостями [69, с. 86]. Такий адвокат вправі самостійно, від власного імені укладати договори про надання правової допомоги, відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на адвокатську діяльність.

Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Договір про надання правової допомоги укладається адвокатським бюро, яке й є відповідальним перед клієнтом. Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням. Адвокат, який створив адвокатське бюро, розглядається як його учасник.

Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту. Договір про надання правової допомоги укладається адвокатським об'єднанням, яке є відповідальним перед клієнтом. Аналогічно адвокатському бюро, адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням. Адвокати, які створили або приєдналися до вже створеного адвокатського об'єднання, розглядаються як його учасники.

У науці поряд з класичними наявними формами адвокатської діяльності називається ще одна – реєстрація адвоката як суб'єкта господарської діяльності (фізичної особи – підприємця) [70, с. 235]. Однак існування такої форми викликає справедливі заперечення окремих науковців [6, с. 282].

На наш погляд, реєстрація адвоката як суб'єкта господарської діяльності (фізичної особи – підприємця) жодним чином не може розглядатися як передбачена наразі організаційна форма адвокатської діяльності. Мусимо визнати, що в практиці дійсно існує проблема співвідношення адвокатської

діяльності тих адвокатів, які одночасно є зареєстрованими і як особи, що здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, і як фізичні особи – підприємці. Зазначена проблема більш детально буде досліджена нижче. Однак на сьогодні чітко визначено, що такий адвокат не може здійснювати свою адвокатську діяльність в межах підприємницької, як і навпаки.

І. В. Рафальська у 2012 році висловила думку, що створюючи адвокатське бюро адвокат може обрати для себе організаційну форму – товариство або приватне підприємство, та будь-яку систему оподаткування [71, с. 54]. Однак надалі було сформовано позицію, що індивідуальна адвокатська діяльність, і адвокатське бюро, і адвокатське об'єднання є самостійні організаційні форми господарювання.

У адвокатській практиці постало питання щодо можливості здійснення адвокатом адвокатської діяльності у декількох організаційних формах. Треба обумовити, що це питання вирішувалося РАУ двічі впродовж 2014 року, причому у своїх рішеннях РАУ прийшла до майже взаємно суперечливих висновків.

Так, у своєму рішенні від 02.04.2014 р. № 43 «Щодо організаційних форм адвокатської діяльності», проаналізувавши положення Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» РАУ вказала, що законодавець передбачив можливість адвоката здійснювати адвокатську діяльність лише в одній з визначених Законом організаційних форм. Виконання адвокатом обов'язку щодо письмового повідомлення ним ради адвокатів регіону про зміну відомостей про себе, що внесені або підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України за адресою його робочого місця, не є можливим, якщо адвокат поєднує кілька організаційних форм адвокатської діяльності, зокрема шляхом здійснення діяльності у кожній організаційній формі у час, вільний від діяльності в інших формах [72]. При цьому справедливо буде відзначити, що РАУ у цьому ж рішенні звернула увагу й на те, що прямої заборони здійснювати адвокату свою діяльність одночасно в межах декількох організаційних формах також немає. Однак, оскільки здійснення адвокатом

діяльності одночасно в кількох організаційних формах може створити певні складнощі, наприклад, в отриманні клієнтами інформації про адвоката, РАУ рекомендувала адвокатам здійснювати діяльність лише в одній з передбачених Законом організаційних форм [72].

Зазначене рішення РАУ діяло недовго. Вже рішенням №71 від 4–5 липня 2014 року «Про надання роз’яснень практичних питань реалізації Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” щодо організаційних форм адвокатської діяльності» рішення РАУ від 02.04.2014 р. № 43 було визнано таким, що втратило чинність. У самих же роз’ясненнях, наданих у рішенні №71 від 4–5 липня 2014 року, РАУ вказала, що адвокатська діяльність у кількох визначених Законом організаційно-правових формах, як така, що не суперечить одна одній, може здійснюватися адвокатом одночасно. У зв’язку з цим, у разі здійснення адвокатом своєї адвокатської діяльності одночасно у кількох організаційно-правових формах на нього покладається обов’язок уникнення самої можливості виникнення конфлікту інтересів між його особистими інтересами та професійними правами й обов’язками, наявність яких може вплинути на об’єктивність або неупередженість під час виконання ним професійних обов’язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій [73].

Н. М. Бакаянова, навпаки, вважає, що в деяких випадках адвокату не лише можна, а й доцільно здійснювати свою діяльність у межах двох, а то й усіх трьох організаційних форм. На її думку, доцільність різноманітності форм може зумовлюватися різними причинами. Використання адвокатом різних форм адвокатської діяльності надає йому можливість повніше реалізувати себе в адвокатській діяльності з урахуванням різних обставин, що виникатимуть на практиці, і це відповідатиме не лише його інтересам, а й інтересам його клієнтів [6, с. 290].

І дійсно, кожна з наведених організаційних форм має свої переваги та недоліки, про які прямо або опосередковано зазначається в науці [6, с. 290; 74, с. 591]. Використання адвокатом при здійсненні адвокатської діяльності

декількох організаційних форм одночасно надає йому можливість скористатися на практиці всіма перевагами, які має та чи інша форма, як і знівелювати усі недоліки, що також мають ці форми. У зв'язку з цим адвокат вправі (і це необхідно прямо передбачити у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») здійснювати діяльність у декількох організаційних формах адвокатської діяльності. Однак необхідно пам'ятати, що використання адвокатом у своїй діяльності одночасно декількох форм містить ризики порушення ним законодавства, якщо фактично здійснювана ним діяльність одночасно буде відбуватись у декількох її формах.

По-перше, оскільки адвокатська діяльність відбувається на підставі договору про надання правової допомоги, що укладається організаційною формою адвокатської діяльності з клієнтом, важливо, щоб ця діяльність відбувалася лише в межах тієї форми, в якій укладено цей договір. Не може, наприклад, адвокат, який уклав договір з клієнтом як адвокат, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, отримувати гонорар за цю діяльність на рахунки адвокатського об'єднання, в якому він є також учасником, через більш сприятливі умови оподаткування такого гонорару. Зазначене буде порушенням не лише законодавства про адвокатуру, а й, насамперед, податкового законодавства. Можна, безумовно, використати право на залучення такого об'єднання на договірних засадах для надання клієнту правової допомоги, але треба враховувати, що стороною цього договору, з усіма наслідками, що випливають з цього факту, зокрема й отримання від клієнта гонорару, є саме адвокат, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність.

По-друге, дійсно, використання адвокатом декількох організаційних форм адвокатської діяльності несе підвищені ризики порушення правил про недопущення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів. Це підкреслює РАУ у своїх роз'ясненнях. Ті чи інші організаційні форми, через які надається клієнту правова допомога, можуть бути залучені до сфери надання правових послуг іншим клієнтам, що може породити конфлікт інтересів.

По-третє, треба враховувати морально-етичний аспект і обов'язковість дотримання в процесі використання адвокатом декількох організаційних форм адвокатської діяльності правил адвокатської етики. Адвокат не може вводити в оману клієнта, повідомляючи йому інформацію, яка не відповідає умовам договору. Якщо клієнт задля отримання правової допомоги звернувся до конкретно визначеного адвоката, котрий здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокат не вправі схилити його до укладення договору з іншою організаційною формою, наприклад, з адвокатським об'єднанням, в якому він є учасником.

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 17 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до Єдиного реєстру адвокатів України включаються, серед іншого, відомості про найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку. У випадку одночасного здійснення адвокатської діяльності в декількох організаційно-правових формах. Відтак, треба враховувати, що про обрані адвокатом організаційні форми адвокатської діяльності необхідно внести відомості до Єдиного реєстру адвокатів України [75].

Особливістю організаційних форм адвокатської діяльності наразі є те, що для зазначених організаційних утворень основним і фактично єдиним видом діяльності є здійснення власне адвокатської діяльності або ж діяльності з надання правової допомоги. Зазначене вбачається із законодавства, яке не передбачає права ані адвоката, котрий здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, ані адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, здійснювати іншу діяльність, крім діяльності з надання правової допомоги; зазначене знаходить своє втілення і в статутах адвокатських бюро та адвокатських об'єднань.

На наш погляд, таке становище організаційних форм адвокатської діяльності свідчить про утворення певної самостійної сукупності організаційних форм господарювання (підприємництва) саме для здійснення адвокатської діяльності.

Аналізуючи поняття «товариство» та «господарське товариство», І. М. Кучеренко зазначає, що вони є організаційно-правовою формою, яка реально не існує, але об'єднує такі організаційно-правові форми, як акціонерні товариства, повні й командитні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю – тобто які існують реально [36, с. 22]. На наш погляд, виокремлення понять «товариство» та «господарське товариство» дозволяє на рівні законодавства, юридичної практики та науки більш повно відображати особливості, притаманні зазначеній групі суб'єктів.

Особливості організаційних форм адвокатської діяльності також, на наш погляд, свідчать про необхідність запровадження в законодавство та практику спеціального терміну, який би характеризував такі утворення, єдиним видом діяльності яких є здійснення адвокатської діяльності. Наприклад, вартим уваги можна вважати термін «адвокатські утворення». Таке поняття, до речі, вживає А. В. Іванцова. Зокрема, на її погляд, сучасна організаційна структура адвокатури України виявляється через діяльність адвокатських утворень, до яких вона відносить адвокатів та адвокатські об'єднання [1, с. 11].

Зазначений узагальнюючий термін слід було б застосовувати щодо тих організаційних форм, в яких могла б здійснюватися адвокатська діяльність.

Класифікації організаційних форм адвокатської діяльності. Досить важливі знання про особливості організаційних форм адвокатської діяльності надають їх класифікації. Як і будь-які інші класифікації, вони укладаються за певними ознаками, що дає змогу досліджувати ті чи інші форми адвокатської діяльності через призму цих ознак. Виходячи з досліджених нами особливостей поняття «організаційні форми адвокатської діяльності» можна виокремити такі їх види:

1. Організаційні форми адвокатської діяльності, що здійснюються на індивідуальному та колективному рівнях.

Так, А. В. Малець, аналізуючи організаційні форми адвокатської діяльності, розмежовує їх на такі, що здійснюються на індивідуальному та

колективному рівнях [70, с. 235]. На думку Н. М. Бакаянної, такий розподіл форм організації адвокатської діяльності є досить важливим як у науковому, так і в практичному значенні, він дає можливість проаналізувати переваги та недоліки організаційних форм адвокатської діяльності саме з точки зору організації роботи адвоката індивідуально чи спільно з колегами-адвокатами, розподілу тягаря щодо організації адвокатської діяльності [7, с. 230]. На наш погляд, з такою оцінкою зазначеної класифікації варто погодитися. Власне, сутність багатьох аспектів поняття «організаційні форми адвокатської діяльності» ґрунтується саме на ознаках їх індивідуальності чи колективності, як, наприклад, зміст установчих документів організаційної форми, розподіл прибутку від адвокатської діяльності, відповідальність за надану правову допомогу, зокрема й репутаційну тощо.

Незважаючи на важливість зазначеної класифікації, питання щодо того, які ж конкретно форми є індивідуальними, а які колективними, у науці виглядає дискусійним. Більш детально зазначене питання буде досліджено нами нижче.

2. Організаційні форми адвокатської діяльності, пов'язані зі створенням юридичної особи (юридичні особи) та організаційні форми адвокатської діяльності без створення юридичної особи (адвокат як фізична особа).

Зазначена класифікація побудована на ознаках, що характеризують ці форми як учасників цивільних правовідносин. На відміну від попередньої, у наведеній класифікації питання щодо віднесення окремих організаційних форм адвокатської діяльності до того чи іншого виду не є спірним. Звісно, що адвокат, який здійснює індивідуальну незалежну діяльність, є фізичною особою, а відповідна форма такою, що здійснюється без створення юридичної особи; натомість адвокатське бюро та адвокатське об'єднання – є юридичними особами.

Зазначена класифікація, як і попередня, також має важливе, насамперед практичне значення. Так, саме через особливості суб'єкта права

досліджується чи не найважливіший аспект, який впливає на вибір адвокатом організаційної форми, – питання оподаткування адвокатської діяльності. Адвокат, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, сплачує зі своїх доходів податки, суб'єктами яких є фізичні особи, зокрема податок з доходів фізичних осіб. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання сплачують податки, притаманні юридичним особам, причому, на відміну від першої форми, згідно з чинним податковим законодавством може обрати спрощену систему оподаткування.

Зазначена класифікація є важливою при окресленні нових організаційних форм адвокатської діяльності, а саме – висловлених у законотворчій діяльності пропозицій щодо врегулювання у законодавстві такої її форми, як адвокатське об'єднання без створення юридичної особи, у формі простого товариства (партнерського товариства) [76]. Саме притаманні цій класифікації ознаки дозволять окреслити відмінність такого партнерського товариства від звичайного адвокатського об'єднання.

3. Спеціальні організаційні форми адвокатської діяльності та загальні організаційні форми адвокатської діяльності.

Класифікація, яка пропонується нами, на сьогодні ще не реалізована у чинному законодавстві, а є радше такою, що може існувати за наслідками реформування інституту адвокатури.

Спеціальними формами адвокатської діяльності вважаємо ті з них, в яких можуть здійснювати свою діяльність виключно адвокатські утворення. Будь-яка інша діяльність, зокрема й підприємницька, у зазначених формах здійснюватися не може. Такими на сьогодні є всі існуючі організаційні форми адвокатської діяльності (індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання). Загальними формами адвокатської діяльності можна вважати ті з них, в яких може здійснюватися й інша діяльність (насамперед, підприємницька), крім адвокатської.

Запропонована нами класифікація має неабияке значення, насамперед в аспекті реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську

діяльність. На наш погляд, вона надає можливість дослідити питання оптимальності кола наявних організаційних форм адвокатської діяльності: чи достатнім є це коло та чи потребує воно розширення задля задоволення потреб практики?

У законотворчій діяльності та в науці вносилися пропозиції щодо надання адвокатам можливостей здійснювати адвокатську діяльність у формі підприємницького товариства, зареєстрованого у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [77], за умови, якщо надання юридичних послуг є основним видом статутної діяльності такого товариства (юридичної фірми), чи взагалі у формі господарських товариств.

Усі ці питання потребують свого вивчення, основою якого й є запропонована нами класифікація.

1.3. Принципи організації та діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності

Важливе значення в аспекті організації будь-якої інституції мають принципи (засади), на яких вона базується [78; 79; 80]. Відтак, важливе значення для організації адвокатури загалом і побудови належної структури організаційних форм адвокатської діяльності зокрема, мають принципи організації та діяльності адвокатури, оскільки саме в деяких з них знаходять свій прояв і положення про організаційні форми адвокатської діяльності [81, с. 82]. Суттєве реформуванням адвокатури, яке відбувається сьогодні, ухвалення нових законопроектів про адвокатуру, які містять низку нових положень про організаційні форми адвокатської діяльності, повинно відбуватися з урахуванням зазначених принципів як загальних положень, засад, на яких ґрунтується адвокатура України.

Попри те, що наукові питання стосовно організаційних форм адвокатської діяльності та щодо принципів організації й діяльності

адвокатури загалом досліджувалися окремими науковцями, комплексного дослідження щодо обумовленості побудови організаційних форм адвокатської діяльності принципами організації та діяльності адвокатури не проводилося.

Згідно з ч. 1 ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність заснована на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. У науці підхід до системи принципів адвокатури є дещо ширшим.

Так, наприклад, Н. М. Бакаянова у своїй концептуальній праці «Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти» виокремлює загальні принципи адвокатури (принципи верховенства права, законності, демократизму, професійності адвоката), принципи діяльності адвокатури (принципи незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, здійснення адвокатської діяльності виключно в інтересах клієнта, конфіденційності) та принципи організації адвокатури (принципи обов'язкового членства адвокатів України в Національній асоціації адвокатів України, рівності адвокатів, корпоративного самоврядування, гласності, свободи вибору форми організації адвокатської діяльності) [7, с. 108–128]. Натомість, наприклад, Л. В. Тацій до принципів організації та діяльності адвокатури відносить верховенство права, незалежність, демократизм, гуманізм і конфіденційність, а до спеціальних принципів діяльності адвокатури – принцип професіоналізму, охорони законних прав адвоката, дисциплінарну юрисдикцію, безоплатну правову допомогу [82, с. 89–97].

Не дискутуючи загалом щодо системи принципів адвокатури, оскільки це не є предметом нашого дослідження, зауважимо, що не всі принципи організації та діяльності адвокатури в силу своєї специфіки відображають ті чи інші ідеї, пов'язані з організаційними формами здійснення адвокатської діяльності. Поміж тим, деякі з них прямо стосуються цього аспекту організації адвокатури, як наприклад, принцип свободи вибору форми організації адвокатської діяльності, який виокремлюється Н. М. Бакаяновою.

Спробуємо проаналізувати окремі принципи організації та діяльності адвокатури через їх ймовірний вплив на побудову організаційних форм адвокатської діяльності.

Згідно з ч. 3 ст. 5 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності). З дослідження Н. М. Бакаянної вбачається, що ці та інші положення Закону щодо форм організації адвокатської діяльності потребують виокремлення самостійного принципу організації адвокатури – ***принципу свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності***. На її погляд, цей принцип характеризує адвоката як представника вільної професії, відображає фундаментальну засаду можливості адвокатів виходячи з власних інтересів і потреб визначати та обирати прийнятні для себе форми організації адвокатської діяльності. Необхідність виокремлення такого принципу обумовлюється історичними аспектами функціонування адвокатури України [7, с. 128–152]. На наш погляд, зазначені твердження є цілком обґрунтованими.

Крім історичного аспекту, на який цілком правильно звернула увагу Н. М. Бакаянова, та важливості в цілому положень щодо організаційних форм адвокатської діяльності, необхідність виокремлення зазначеного принципу обумовлюється й підходом законодавства щодо цього. Варто враховувати, що прямо не передбачаючи у ч. 1 ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (яка містить перелік принципів здійснення адвокатської діяльності) наявність такого принципу організації адвокатури, як принцип свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності, Закон, поміж тим, помістив положення про організаційні форми адвокатської діяльності саме у ст. 4 Закону, яка має назву «Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності». Відтак, законодавець таким чином опосередковано закріпив засадниче значення відповідного положення

про організаційні форми адвокатської діяльності для законодавства про адвокатуру.

Однак, на наш погляд, в аспекті сучасного реформування організаційних основ адвокатури загалом та організаційних форм адвокатської діяльності зокрема, зміст запропонованого принципу свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності слід було б розширити додатковими положеннями. Необхідно особливу увагу звернути на те, що у адвоката фактично, згідно з положеннями законодавства про адвокатуру, є не лише право вибору організаційної форми адвокатської діяльності, але й обов'язок обрати ту чи іншу організаційну форму адвокатської діяльності з переліку, визначеного Законом. Таким чином, одним із суттєвих акцентів цього принципу має бути те, що право вибору адвоката все ж обмежено законом. Відтак, суть принципу хоча й полягає у праві адвоката на вибір організаційної форми своєї адвокатської діяльності, однак цей вибір обмежується строгими рамками. Якщо цей вибір є невеликим, або ж обмежений фактично одним варіантом (наприклад, як у радянські часи, коли фактично єдиною організаційною формою адвокатської діяльності було членство адвоката в колегії адвокатів), то сутність цього принципу буде знівельовано.

Як уже зазначалося вище, згідно з чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність наразі в Україні передбачено лише три організаційні форми адвокатської діяльності – індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання. Однак науковці пропонують передбачити й інші форми, зокрема шляхом диференціації неприбуткових і прибуткових адвокатських бюро (об'єднань), що створюються у формі господарських товариств, або окремої форми – роботи адвоката за наймом іншого адвоката або адвокатського об'єднання (бюро) [9, с. 513; 83] тощо. Звичайно, питання щодо доцільності запровадження в Україні в контексті реформування адвокатури нових організаційних форм адвокатської діяльності потребує ґрунтовного вивчення. Вважаємо за

необхідне висловити тезу, що при окресленні змісту принципу свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності доцільно також досліджувати, наскільки прийнятним є чинне в Україні коло організаційних форм адвокатської діяльності, і що цей принцип передбачає гарантування адвокатам прийнятного кола організаційних форм їх діяльності.

Ще одним із принципів організації та діяльності адвокатури, який має враховуватися при побудові організаційних форм адвокатської діяльності, є ***принцип незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності***. Оскільки кваліфікована правова допомога в Україні надається незалежним адвокатом, який має особливий статус, то, безумовно, особливості цього статусу реалізуються, зокрема, і при виборі організаційної форми адвокатської діяльності [84, с. 19]. Науковці відзначають, що відповідно до цього принципу адвокат при наданні правової допомоги є незалежним від держави, органів державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, правоохоронних органів, інших суб'єктів. Адвокат самостійно визначає правову позицію у справі, а за незаконний вплив на нього передбачена юридична відповідальність [6, с. 163]. Водночас досить важливим є те, що у науці незалежність розуміється, зокрема, і через призму незалежності адвоката від своїх ділових партнерів [85, с. 134], якими можуть бути й старші партнери по адвокатському об'єднанню, членом якого він є. У випадку, якщо адвокат є працівником адвокатського об'єднання, досить важливо забезпечити незалежність адвоката в межах його трудових відносин. І тут велике значення мають ПАЕ, які, на думку Т. В. Варфоломеевої, повинні містити гарантії для адвоката щодо невтручання у його професійну діяльність, наприклад, голови адвокатського об'єднання [86, с. 14]. Відтак, перший аспект, що потребує вивчення в контексті наведеної проблематики, – яким чином можна забезпечити незалежність адвоката при наданні ним правової допомоги у таких випадках.

Ще одним із проблемних аспектів обумовленості форм організації адвокатської діяльності принципом незалежності є необхідність забезпечення

незалежності адвоката як учасника спорів проти держави. В цьому контексті потребують досить детального та чіткого формулювання правила оподаткування адвокатської діяльності. Якщо ми проаналізуємо правила оподаткування доходів від здійснення адвокатської діяльності у будь-якій з передбачених законом організаційних форм, то побачимо, що вони є нечіткими, НААУ висловило багато щодо них чимало зауважень [87]. Зокрема, чітко не визначено легальні шляхи отримання адвокатами гонорару від здійснення адвокатської діяльності в організаційних формах адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, можливості застосування єдиного податку до оподаткування адвокатської діяльності тощо. На практиці фіскальні органи ухиляються від надання чітких роз'яснень на ці питання. Отже, адвокат через фактичне неврегулювання положень про організаційні форми його діяльності досить часто перебуває у «підвішеному» стані, що не сприяє його незалежності, насамперед від держави.

Відтак, в аспекті досліджуваної тематики та реформування адвокатури виникає питання, наскільки чинні форми організації адвокатської діяльності та ті, що пропонуються у різних законопроектах, а також відповідний стан правовідносин, гарантують незалежність адвоката, і яким чином можна було б її забезпечити в тих чи інших організаційних формах.

Принцип конфіденційності адвокатської діяльності в адвокатології розуміється як особливий правовий режим дій та обігу інформації, пов'язаний з виконанням доручення клієнта, покликаний забезпечити заборону несанкціонованого доступу, розголосу даних, з яких клієнт письмово не зняв режим конфіденційності, порушення якого тягне відповідальність відповідно до закону [85, с. 162]. Принцип конфіденційності досліджується загалом в аспекті обсягу інформації, яка становить адвокатську таємницю [6, с. 176], – тобто уже сам факт звернення особи до адвоката, реєстрація чи запис її анкетних даних у книзі обліку угод про надання правової допомоги охоплюються адвокатською таємницею [88,

с. 46]. Зрештою обсяг інформації, яка визнається адвокатською таємницею, визначається в ч. 1 ст. 22 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Аналіз сутності принципу конфіденційності адвокатської діяльності свідчить, що в процесі обігу інформації, пов'язаної з виконанням доручення клієнта, така інформація очевидно стає надбанням не лише адвоката, який безпосередньо надає правову допомогу, а й інших фізичних осіб і певних юридичних осіб (адвокатського бюро та адвокатського об'єднання). Яким же є наразі стан правового регулювання щодо визначення кола осіб, на яких поширюється обов'язок збереження адвокатської таємниці?

Так, ч. 1 ст. 22 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що адвокатською таємницею є будь-яка інформація про клієнта, яка стала відома *адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом* (виділено нами – О.Д.), а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Частина ж 3 ст. 22 Закону відповідно визначає, що обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється лише на *адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю* (виділено нами. – О.Д.). Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання згідно із зазначеною ч. 3 ст. 22 Закону лише зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення. Таким чином, із наведених положень чітко вбачається, що принцип конфіденційності поширюється не лише на адвоката як на суб'єкта здійснення адвокатської діяльності, а й на

суб'єктів організації цієї діяльності, якими є адвокатське бюро та адвокатське об'єднання, попри те, що законодавство прямо не розглядає адвокатські бюро та адвокатські об'єднання як суб'єктів обов'язку зі зберігання адвокатської таємниці. Зазначене, на наш погляд, є очевидно неправильним і демонструє нерозумінням аспектів організаційних форм адвокатської діяльності.

Законодавство обґрунтовано визначає (і це є суть питання організаційних форм адвокатської діяльності), що стороною договору про надання правової допомоги (який укладається адвокатом, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням) є, відповідно, сам адвокат, бюро чи об'єднання. Відтак саме на цих суб'єктів, а не на їх працівників, насамперед має поширюватися обов'язок зберігати адвокатську таємницю, і саме вони повинні нести зобов'язання щодо належної організації роботи всіх інших суб'єктів, зокрема й працівників, з метою збереження адвокатської таємниці. Закріплення за адвокатськими бюро та об'єднаннями лише обов'язку із забезпечення умов, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення, є недостатнім. У випадку заподіяння шкоди клієнту через розголошення адвокатської таємниці особою, яка перебуває в трудових відносинах з адвокатським бюро чи об'єднанням, відповідальність за такі дії покладається на останніх.

Зміни, що пропонуються в процесі реформування адвокатури, на наш погляд, є половинчастими.

Так, цілком обґрунтованим з огляду на викладене вище виглядає п. 2 ч. 1 ст. 23 проєкту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 [83], згідно з яким адвокатською таємницею є, зокрема, будь-яка інформація, що стала відома *адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню*, помічнику адвоката або іншій особі, яка перебуває в трудових відносинах з адвокатом, у зв'язку з наданням правничої допомоги або зверненням особи за правничою допомогою. Відтак, у цьому положенні, на відміну від аналогічного положення чинного Закону, більш чітко визначено

коло суб'єктів, на яких поширюється обов'язок збереження адвокатської таємниці, та обсяг такої інформації. Такими суб'єктами, зокрема, визначені й адвокатські бюро та адвокатські об'єднання. Однак недоречним виглядає положення ч. 4 ст. 23 проєкту Закону, згідно з яким обов'язок зберігання адвокатської таємниці розповсюджується виключно на адвоката, помічників адвоката та осіб, які перебувають у трудових або договірних відносинах з адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на здійснення адвокатської діяльності, помічників і найманих працівників такої особи. Таке формулювання, фактично, є аналогічним положенню чинного Закону і не відносить до суб'єктів відповідного обов'язку адвокатські бюро та адвокатські об'єднання. Враховуючи наведене вважаємо, що відповідні положення мають бути узгоджені між собою. Крім того, такі положення при визначенні суб'єктів обов'язку зі збереження адвокатської таємниці повинні були б передбачати й інші організаційні форми адвокатської діяльності, які пропонується викласти в законопроєкті, а саме – можливість участі адвокатів у підприємницькому товаристві, основним видом статутної діяльності якого є надання юридичних послуг (ч. 11 ст. 14 наведеного проєкту Закону).

Ще одним із принципів, які впливають на побудову відносин щодо організаційних форм адвокатської діяльності, є ***принцип уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів***. У науці сутність цього принципу розглядається як законодавчо визначені основи адвокатської діяльності, відповідно до яких адвокат не має права надавати будь-які юридичні послуги клієнту, інтереси якого суперечать захищеним правам інтересам клієнта, якому надаються або надавались юридичні послуги, крім випадків письмової згоди клієнтів, інтереси яких можуть бути порушені або суперечать інтересам самого адвоката, його близьких родичів чи членів сім'ї, партнерів [89, с. 153].

При аналізі змісту цього принципу виникає зокрема питання, чи можуть адвокати одного адвокатського об'єднання представляти клієнтів з

протилежними інтересами. Наприклад, відповідно до Рішення РАУ № 246 від 19.11.2013 р., адвокати, які є учасниками одного адвокатського об'єднання, мають право в одному кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування представляти інтереси (бути захисниками) потерпілого та підозрюваного за умови відсутності конфлікту інтересів, обставин, визначених ст. 46 КПК [90], та за відсутності підстав для відводу захисника (представника), встановлених ст. 78 КПК. Такий висновок зроблено РАУ на підставі аналізу положень законодавства щодо адвокатського об'єднання як організаційної форми адвокатської діяльності та принципу уникнення конфлікту інтересів [91]. Не піддаючи аналізу зроблений РАУ висновок, обумовимо, що за будь-яких умов його правильність залежить як від правильного тлумачення положень законодавства, так і від фактичної організації роботи у самому адвокатському об'єднанні, а відсутність порушень принципу уникнення конфлікту інтересів у цьому випадку є наслідком обумовленості та взаємозалежності окремих положень законодавства щодо організаційних форм адвокатської діяльності та принципу уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів.

Досить дискусійно розглядається в науці і сутність такого принципу організації та діяльності адвокатури, як ***принцип рівності адвокатів***. Так, наприклад, Є. Ф. Шкребець вважає: принцип рівності адвокатів означає, що за своїм статусом всі адвокати рівні, як щодо здійснення своєї професійної діяльності, так і щодо можливості вибору організаційної форми, адвокатської освіти та можливості брати участь в управлінні адвокатурою шляхом безпосередньої участі в з'їздах або зборах (конференціях) адвокатів, обранні адвокатів до органів самоврядування [92, с. 195]. Відтак, рівність у можливості вибору адвокатом організаційної форми розглядається цим науковцем як прояв принципу їх рівності.

Натомість, на думку Н. О. Обловацької, принцип рівності адвокатів – це відсутність в адвокатурі розподілу адвокатів на керуючих і підлеглих, старших і молодших за чином, роботодавців і працівників [93, с. 123]. Не

погоджуючись з Н. О. Обловацькою, Н. М. Бакаянова вважає її твердження досить дискусійним [7, с. 146]. І це, на наш погляд, дійсно так, оскільки навряд чи можна уявити собі в адвокатському об'єднанні абсолютну рівність адвокатів. Навіть щоб ухвалити в адвокатському об'єднанні звичайне управлінське рішення, треба надати комусь із його членів-адвокатів право керуючого адвоката, що вже протирічить рівності адвокатів. У зв'язку з цим вбачається, що досліджувати принцип рівності адвокатів необхідно також через призму положень про організаційні форми адвокатської діяльності.

Таким чином, можна підсумувати викладене тезою про те, що правильне розуміння численних принципів організації та діяльності адвокатури є неможливим без належного дослідження організаційних форм адвокатської діяльності, як і навпаки – належна побудова організаційних форм адвокатської діяльності є неможливою без урахування у відповідних правовідносинах, там, де це необхідно, змістовних характеристик окремих принципів адвокатури [94, с. 200].

Висновки до розділу 1

1. Науковими напрямками досліджень організаційних форм адвокатської діяльності у вітчизняній правовій науці є: 1) напрацювання наукової термінології, пов'язаної з організаційними формами адвокатської діяльності; 2) надання повної та належної характеристики кожної з чинних організаційних форм адвокатської діяльності; 3) вирішення питання щодо доцільності доповнення наявного переліку організаційних форм новими – як загальними, так і притаманними лише адвокатським утворенням; 4) окреслення зв'язку між організаційними формами адвокатської діяльності та іншими інститутами адвокатології.

2. У правовій науці та законодавстві не існує єдиних підходів до поняття об'єкта, який може характеризуватися організаційною (організаційно-правовою) формою, та складових цього правового поняття.

3. При наданні адвокатом професійної правничої допомоги виникає сукупність (система) правовідносин, пов'язаних між собою, суб'єктами яких є не лише адвокат (адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання) і клієнт, а й багато інших суб'єктів, які вступають у відносини за участю адвоката та адвокатських бюро (адвокатських об'єднань) в процесі організації останніми своєї адвокатської діяльності.

4. Організаційними формами адвокатської діяльності є система урегульованих у законодавстві правовідносин за участю спеціально визначених суб'єктів, які виникають в процесі організації адвокатами своєї адвокатської діяльності, зокрема відносини в підсистемі «засновники/учасники» юридичних осіб, які створюються ними з метою реалізації адвокатської діяльності, реєстрації індивідуальної адвокатської діяльності як самостійної професійної діяльності, врегулювання особливостей їх оподаткування, припинення цих юридичних осіб чи діяльності тощо.

5. Характеристики організаційної форми адвокатської діяльності найбільш повно окреслені у таких її ознаках: 1) організаційна форма адвокатської діяльності є стороною правовідносин із забезпечення адвокатської діяльності; 2) організаційна форма є стороною договору про надання правової допомоги, суб'єктом відносин фінансового моніторингу та податкових правовідносин; 3) безпосереднє виникнення та припинення організаційної форми адвокатської діяльності пов'язано з реєстраційними правовідносинами, а саме – з реєстрацією індивідуальної адвокатської діяльності як незалежної професійної діяльності, реєстрацією адвокатських бюро та адвокатських об'єднань як юридичних осіб, реєстрацією в податкових органах тощо.

6. Організаційні форми адвокатської діяльності можна поділити на такі їх види: 1) організаційні форми адвокатської діяльності, що реалізуються на індивідуальному та колективному рівнях; 2) організаційні форми адвокатської діяльності, пов'язані зі створенням юридичної особи (юридичні

особи), та організаційні форми адвокатської діяльності без створення юридичної особи (адвокат як фізична особа); 3) спеціальні організаційні форми адвокатської діяльності та загальні організаційні форми адвокатської діяльності.

7. Розвиток організаційних форм адвокатської діяльності прямо пов'язаний з принципами організації та діяльності адвокатури. Такими, зокрема, є принципи: свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності, незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, конфіденційності адвокатської діяльності, уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів, рівності адвокатів.

8. При окресленні змісту принципу свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності необхідно: 1) звернути увагу на те, що адвокат має не лише право вибору організаційної форми адвокатської діяльності, а й обов'язок обрати ту чи іншу організаційну форму адвокатської діяльності з переліку, визначеного законодавством; 2) визначити, наскільки прийнятним є наявне в Україні коло організаційних форм адвокатської діяльності; 3) враховувати, що цей принцип передбачає гарантування адвокатам прийнятного кола організаційних форм адвокатської діяльності.

9. Законодавство не розглядає адвокатські бюро та адвокатські об'єднання як безпосередніх суб'єктів обов'язку зі зберігання адвокатської таємниці, що є очевидно неправильним і демонструє нерозуміння аспектів організаційних форм адвокатської діяльності. Принцип конфіденційності поширюється не лише на адвоката як на суб'єкта надання правової допомоги та суб'єкта здійснення адвокатської діяльності, а й на суб'єктів організації цієї діяльності, якими є адвокатське бюро та адвокатське об'єднання.

10. Правильне розуміння принципів організації та діяльності адвокатури є неможливим без належного дослідження організаційних форм адвокатської діяльності, як і навпаки — належна побудова організаційних форм адвокатської діяльності є неможливою без урахування у відповідних правовідносинах змістовних характеристик окремих принципів адвокатури.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності

Однією з організаційних форм адвокатської діяльності є індивідуальна адвокатська діяльність. Згідно з офіційними даними Єдиного реєстру адвокатів України зазначена організаційна форма є найбільш привабливою для діючих адвокатів – станом на 27 вересня 2020 року у формі індивідуальної адвокатської діяльності здійснювали свою адвокатську діяльність близько 78% адвокатів [95, с. 15]. Проведене нами впродовж липня-жовтня 2020 року опитування серед осіб, які отримували у Раді адвокатів Одеської області свідоцтво про право на адвокатську діяльність, також це підтвердило – зі 120 опитаних нами осіб 88 осіб мали намір обрати в майбутньому саме індивідуальну адвокатську діяльність (додаток 2).

Питання індивідуальної адвокатської діяльності як організаційної форми врегульовано у ст. 13 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», редакція якої є надзвичайно стислою. Відповідно до неї адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номерів і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Певне розуміння змісту індивідуальної адвокатської діяльності як організаційної форми дають і положення ПК [96].

Відповідно до пп. 14.1.226 ПК самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність, за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи в науковій, літературній,

артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності; діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів; особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більше ніж чотирьох фізичних осіб.

Порівняльний аналіз між положеннями ч. 1 ст. 13 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з якою адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є *самозайнятою особою*, і наведеними положеннями ПК показує, що зазначена норма за своїм формальним змістом є досить близькою до норми податкового права. Причому, саме виходячи з податкового аспекту вона переважно й тлумачиться у науці [31, с. 329]. Якщо врахувати, що й саме поняття адвокатської діяльності як *незалежної професійної діяльності адвоката* щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, яке міститься у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», також має присмак податкової категорії «незалежна професійна діяльність», маємо, начебто, ніщо інше, як визначення ключових категорій адвокатології через призму податкового законодавства. Звичайно, що такий стан правового регулювання не може не викликати занепокоєння.

Як вбачається з аналізу правової та економічної літератури, поняття «самозайнята особа» безпосередньо обумовлюється поняттям «самозайнятість».

Відповідно до міжнародної класифікації «самозайнятість» означає роботу на власному підприємстві, коли винагорода безпосередньо залежить від доходу, отриманого від виробництва продукції та послуг [97, с. 28]. Самозайнятість є однією з форм трудової зайнятості, яка передбачає самостійну організацію власної трудової діяльності, самостійне розпорядження вигодами від цієї діяльності та несення всіх пов'язаних із нею

ризиків [98]; самозайнятість розглядається як специфічна форма економічної діяльності, за якої громадянин сам знаходить для себе джерело доходу, яке буде забезпечувати йому належне існування в результаті його економічної діяльності [99, с. 11–13]. Відтак, до категорії самостійно зайнятих осіб належать ті, що працюють не за наймом, а є роботодавцями (власниками, що працюють), зайняті індивідуальною (самостійною) трудовою діяльністю [100, с. 4]. Крім того треба враховувати, що законодавство про зайнятість містить також поняття «особи, які забезпечують себе роботою самостійно» (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» [101], ст. 11 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [102]), під якими розуміються особи, які займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності, члени фермерського господарства, особистого селянського господарства, якщо вони не є найманими працівниками.

Отже, на наш погляд, положення Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально є самозайнятою особою, в контексті того, що ця норма врегульовує відповідну організаційну форму адвокатської діяльності треба розуміти саме так, що адвокат, який обрав індивідуальну адвокатську діяльність, самостійно організовує власну адвокатську діяльність, самостійно забезпечує себе працею, не працює за наймом, а сам може бути роботодавцем, самостійно розпоряджається вигодами від цієї діяльності та несе усі ризики, пов'язані з нею.

Принагідно слід відзначити, що окремі законопроекти з врегулювання відносин у сфері адвокатури, зокрема проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 р., при врегулюванні особливостей індивідуальної адвокатської діяльності як організаційної форми не передбачає, що адвокат, який її здійснює, є самозайнятою особою, натомість містить у ч. 1 ст. 12 положення про те, що адвокат може вчиняти

адвокатську діяльність індивідуально [83]. На наш погляд, це слід розглядати як недолік даного законопроекту. Насамперед треба звернути увагу, що аналогічне положення вже містить ч. 3 ст. 4 законопроекту, згідно з якою адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально, в організаційно-правових формах адвокатського бюро або адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності). Таким чином, норма ч. 1 ст. 12 законопроекту містить зайве дублювання. Крім того, здавалось би, що положення про те, що адвокат, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, є самозайнятою особою, містить очевидні істини, норма такого змісту все ж необхідна, оскільки за її відсутності виникає вакуум у врегулюванні питання, що саме є сутністю індивідуальної адвокатської діяльності.

Як цілком обґрунтовано зазначає Н. М. Бакаянова, у межах індивідуальної адвокатської діяльності адвокат визначає та організовує своє робоче місце, у разі потреби укладає договір оренди приміщення, повідомляє про найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку, адресу свого робочого місця, номери засобів зв'язку ради адвокатів регіону [7, с. 235].

Частина 2 ст. 17 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності. За наявності декількох адрес робочих місць адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України вноситься лише одна адреса робочого місця адвоката.

З наведеного положення Закону вбачається, що законодавство досить лояльно ставиться до врегулювання питання робочого місця адвоката. По-перше, Закон фактично дозволяє адвокату мати своє робоче місце будь-де, без прив'язки до обраної ним організаційної форми адвокатської діяльності;

стосовно адвоката, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, зазначене положення означає, що адресою його робочого місця є задеклароване ним у повідомленні до ради адвокатів регіону. По-друге, загалом треба відзначити, що Закон залишає поза межами правового регулювання питання облаштування робочого місця адвоката, на відміну, наприклад, від робочого місця представника іншої незалежної професійної діяльності у сфері юриспруденції – приватного нотаріуса. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про нотаріат» [103] робоче місце (контора) приватного нотаріуса має відповідати таким умовам: 1) забезпечувати дотримання нотаріальної таємниці; 2) давати можливість кожному приватному нотаріусу, який здійснює нотаріальну діяльність, одночасно та незалежно від іншого приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність; 3) бути захищеним від несанкціонованого проникнення; 4) бути забезпеченим сейфом для зберігання печаток, штампів, металевою шафою для зберігання архіву нотаріуса; 5) кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах; 6) бути пристосованим для роботи технічного персоналу з документами у відокремленій від нотаріуса кімнаті.

Вимоги щодо облаштування офісу приватного виконавця визначає й Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» [104]. Враховуючи наведене, виникає цілком логічне питання щодо обґрунтованості такого спрощеного підходу законодавця до питання робочого місця адвоката.

І як би це не дивно звучало, але, на наш погляд, такий підхід не у всіх випадках виглядає обґрунтованим. Вимоги щодо робочого місця приватного нотаріуса обумовлюються специфікою його діяльності, яка відбувається переважно у офісі. Натомість адвокат свій робочий час досить часто проводить поза межами робочого місця, наприклад, у суді, прокуратурі, органах слідства тощо. У зв'язку з цим аналогічна нотаріату вимога щодо

забезпечення кожному адвокату одночасно та незалежно від іншого адвоката можливість здійснювати адвокатську діяльність виглядає загалом неприйнятною з наведених та інших підстав. Також виглядали б недоцільними й аналогічні вимоги щодо відповідності кількості кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) адвоката, щодо кількості адвокатів, пристосованості приміщення для роботи технічного персоналу з документами, оскільки адвокат взагалі може працювати без жодного технічного персоналу.

Натомість виглядали б доцільними такі вимоги до робочого місця адвоката, як необхідність забезпечити дотримання адвокатської таємниці, бути захищеним від несанкціонованого проникнення чи бути забезпеченим сейфом для зберігання документів, печатки, ключів доступу до реєстрів тощо. Однак зазвичай в сучасних умовах діяльності адвокатури, і насамперед індивідуальної адвокатської діяльності, забезпечити на рівні законодавства дотримання адвокатами зазначених вимог до робочого місця адвоката не виглядає доцільним. Зазначене, на наш погляд, вимагало б покладення на адвокатів додаткового фінансового тягаря та запровадження певної процедури сертифікації робочого місця адвоката. Однак вважаємо, що з часом закріплення на рівні законодавства таких вимог до робочого місця адвоката лише б сприяло утвердженню гарантій незалежності адвокатури та збереженню адвокатської таємниці. На сьогодні ж, вважаємо, можна було б передбачити у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» окремі вимоги до робочого місця адвоката безвідносно до гарантій їх забезпечення (наприклад, у нормі орієнтовно такого змісту: «Робоче місце адвоката має бути обладнано з урахуванням вимог щодо забезпечення дотримання адвокатської таємниці та захищеності від несанкціонованого проникнення, бути забезпеченим місцем для зберігання документів, печаток, штампів»)

[105, с. 198–200].

Досить важливим аспектом організації індивідуальної адвокатської діяльності є необхідність адвоката самотійно здійснювати податковий облік,

нараховувати і сплачувати податки та ЄСВ, самостійно складати й подавати податкову та іншу звітність. Загалом варто констатувати, що при практичному виборі адвокатами організаційної форми адвокатської діяльності чи не найважливішим чинником, котрий впливає на результат такого вибору, є оподаткування доходів від здійснення адвокатської діяльності. І в цьому аспекті індивідуальна адвокатська діяльність не виглядає більш привабливою порівняно з адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням.

Насамперед обумовимо, що адвокати, які планують здійснювати незалежну професійну діяльність, зобов'язані стати на облік в контролюючих органах за місцем здійснення своєї професійної діяльності (постійного місця проживання) як самозайняті особи та отримати довідку про взяття на облік відповідно до ст. 63, 178 ПК. Взяття на облік в контролюючих органах самозайнятих осіб здійснюється незалежно від наявності обов'язку сплати того або іншого податку або збору (ст. 63 ПК).

Підтвердженням реєстрації в контролюючому органі адвоката як фізичної особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність, є довідка про взяття на облік платника податків за формою № 4-ОПП. У довідці обов'язково зазначається вид професійної діяльності – «Адвокат».

Варто зауважити, що саме зазначена довідка про взяття на облік надає право адвокату, який здійснює незалежну професійну діяльність, при визначенні об'єкта оподаткування враховувати витрати, пов'язані з адвокатською діяльністю (п. 178.3 ст. 178 ПК). Крім того, зазначена довідка дозволяє податковим агентам, які виплачують доходи такому адвокату, не утримувати податок на доходи фізичних осіб під час виплати останньому цих доходів (п. 178.5 ст. 178 ПК).

Слід погодитися з Ю. В. Оніщик, що проблема оподаткування доходів адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, є одним із найбільш дискусійних питань [106, с. 174]. Причому, як вбачається, це

питання викликає дискусії вже впродовж багатьох років [107, с. 101–109; 108, с. 10; 109].

Наразі ПК передбачає оподаткування доходів адвокатів, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, на рівні загальної ставки оподаткування доходів фізичних осіб – 18% від отриманих адвокатом доходів. Такі ставки, на наш погляд, виглядають справедливими в аспекті оподаткування доходів громадян, адже за такими ставками сплачує податок зі своїх доходів більшість фізичних осіб в Україні. Однак при порівнянні систем і ставок оподаткування доходів від адвокатської діяльності загалом, у різних її організаційних формах, становище з оподаткуванням індивідуальної адвокатської діяльності вже не здається таким справедливим.

Суттєвим недоліком аспекту оподаткування індивідуальної адвокатської діяльності є неможливість адвоката перебувати на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності. Це, за справедливим твердженням Н. М. Бакаянної, суттєво ускладнює роботу адвоката, який здійснює діяльність самостійно [7, с. 236]. І дійсно, спрощена система дозволяла б адвокату менше уваги приділяти організаційним аспектам, пов'язаним з оподаткуванням, а зосередитись на безпосередньому здійсненні адвокатської функції, наданні правової допомоги. Натомість адвокати вимушені значну увагу приділяти звітуванню та веденню податкового обліку. Усе це настільки зменшує привабливість індивідуальної адвокатської діяльності як організаційної форми, що є головним чинником при виборі інших форм здійснення адвокатської діяльності – через юридичні особи. Як відзначив М. Нуралін, наразі адвокати, щоб обрати спрощену систему оподаткування, вимушені створювати бюро чи об'єднання без особливої на те потреби [110].

У науковій літературі та практиці неодноразово висловлювалися думки щодо необхідності надати адвокатам, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, можливість працювати за спрощеною системою [31, с. 332; 111, с. 277]. Цій проблематиці присвятив своє рішення і з'їзд адвокатів, який ініціював зміни до ПК щодо можливості адвокатів обирати

спрощену систему оподаткування [112]. Щодо цього ще в 2014 році розгорнуло дискусію серед практиків і Міністерство юстиції України [113, с. 64]. Науковці цілком обґрунтовано акцентують увагу на тому, що об'єднуючи фізичних осіб-підприємців і адвокатів у групу «самозайнятих осіб» законодавець мав передбачити єдність правового регулювання щодо них, чого не відбулося [114, с. 196]. Наведене не відповідає принципам податкового законодавства, передбаченим у ст. 4 ПК, до яких належить єдиний підхід до встановлення податків і зборів, принцип соціальної справедливості [115, с. 154].

На наш погляд, будь-яких перешкод для надання адвокатам можливості використовувати спрощену систему оподаткування та звітності немає. Вона використовується фізичними особами-підприємцями, окремими юридичними особами, навіть адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями як організаційна форма адвокатської діяльності. На наш погляд, адвокати погодилися б навіть на помірне збільшення ставки податку за умови можливості користуватися спрощеною системою обліку та звітності, адже саме система обліку витрат і звітність за загальною системою оподаткування викликає чи не найбільшу кількість нарікань адвокатів. Цілком доцільним і справедливим було б урівняти права адвокатів у сфері податкового обліку та сплати податків [7, с. 237] – як тих, що здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, так і тих, що здійснюють її через адвокатські бюро та об'єднання.

У правовій науці та практиці адвокатів, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, постають численні питання щодо співвідношення цієї діяльності з підприємницькою. Такими питаннями, зокрема, є співвідношення питань податкового обліку адвоката як особи, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, та підприємця, питання сплати ЄСВ за кожну з цих видів діяльності, питання щодо можливості адвоката здійснювати адвокатську діяльність як фізична особа-підприємець тощо.

З проблемою стикаються насамперед ті адвокати, які до набуття статусу адвоката здійснювали підприємницьку діяльність. Після набуття такого статусу вони продовжили здійснювати і підприємницьку, і адвокатську діяльність як індивідуальну незалежну діяльність, котра здійснюється самозайнятими особами. У податковій практиці впродовж тривалого часу фіскальні органи вимагали від таких осіб пройти повторну реєстрацію як такі, що здійснюють вже незалежну професійну діяльність. Наслідком такої реєстрації, зрозуміло, було подвійна сплата такими особами ЄСВ.

Не погоджуючись з таким підходом, значна кількість адвокатів, вважаючи незаконною позицію фіскальних органів про подвійне нарахування їм ЄСВ як підприємцям та одночасно як особам, що здійснюють незалежну професійну діяльність, оскаржували відповідні рішення-повідомлення фіскальних органів до суду. Позиція цих адвокатів ґрунтувалася на тому, що дійсно, законодавство про ЄСВ розмежовувало фізичних осіб-підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, але вони, «підприємці з ознакою здійснення незалежної професійної діяльності», не ставали від цього двома самозайнятими особами, вони залишалися однією особою, яку винайшов Мінфін. А законом про ЄСВ ця особа взагалі не передбачена, тому з метою застосування закону про ЄСВ вони залишаються лише підприємцями [116].

Вважаємо, що така позиція зазначених адвокатів відповідає, насамперед, здоровому глузду. Дійсно, особа, займаючись різними видами діяльності, не стає двічі самозайнятою. Вона як була, так і є такою, що самостійно забезпечує себе роботою, на відміну від тих, що працює за наймом. Відтак зрозуміло, що ця позиція почала знаходити підтримку у судах. У своїй постанові від 20.12.2018 р. за справою № 815/244/18 колегія суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду зазначила: «...якщо види діяльності позивача як фізичної особи-підприємця та особи, яка провадить незалежну професійну діяльність співпадають, то він не має обов'язку подання звітності як особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, оскільки у такому

випадку буде мати місце подвійний облік ідентичної господарської діяльності, а відповідно і подвійне оподаткування, що суперечить принципам податкового законодавства» [117]. Аналогічні правові позиції висловили й інші суди [118; 119].

Однак незважаючи на позитивні для адвокатів рішення судів, це питання, безумовно, потребувало законодавчого врегулювання. У зв'язку з цим цілком очевидним стало те, що Законом України «Про внесення змін до Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” щодо усунення дискримінації за колом платників» від 13.05.2020 р. № 592-IX [120] було удосконалено норми законодавства України щодо нарахування та сплати ЄСВ особами, які здійснюють незалежну професійну діяльність. Зокрема були внесені зміни до ст. 4, 5, 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування».

Так, було доповнено перелік осіб, звільнених від сплати ЄСВ, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, якщо вони отримують пенсію за вислугу років. Такі особи зможуть бути платниками ЄСВ виключно за умови їх добровільної участі в системі загальнообов’язкового державного соціального страхування. Окрім того, було визначено, що якщо фізична особа зареєстрована як підприємець та при цьому провадить незалежну професійну діяльність, вона обліковується в податковому органі як фізична особа-підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності. Також було звільнено від сплати ЄСВ осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, за умови взяття їх на облік як фізичних осіб-підприємців і провадження ними одного виду діяльності одночасно – як фізичної особи-підприємця та особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Ці положення Закону від 13.05.2020 р. № 592-IX набудуть чинності з 1 січня 2021 року.

На наш погляд, наведені зміни, які внесені до законодавства, слід оцінити позитивно в контексті скасування подвійного оподаткування.

Водночас концепція можливості здійснення адвокатами діяльності з надання професійної правничої допомоги одночасно як фізичних осіб-підприємців та як осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, підриває особливості правового статусу адвоката та розмиває характерні риси адвокатської діяльності шляхом змішування підприємництва та публічно-правової діяльності.

Крім того, вважаючи загалом обґрунтованим підхід, закладений у Законі від 13.05.2020 р. № 592-IX, зауважимо все ж необґрунтованість обмеження його лише видами діяльності, що співпадають. Ми більше схилиємося до думки, що з метою нарахування ЄСВ не має ніякого значення, яким видом діяльності чи то незалежної професійної діяльності займається підприємець. Якщо він має статус «підприємець з ознакою», то не повинен сплачувати ЄСВ як особа, що здійснює незалежну професійну діяльність, навіть якщо має різні види діяльності як підприємець та як особа, що здійснює незалежну професійну діяльність [116].

Щодо реформування податкового законодавства – виникають питання та дискусії також з питання, чи може адвокат здійснювати адвокатську діяльність як фізична особа-підприємець і, відповідно, обрати спрощену систему оподаткування. Виникнення цього питання пов'язано з тим, що порядок оподаткування діяльності фізичної особи-підприємця та адвокатської діяльності, системи оподаткування та, в кінцевому підсумку, ставки податку для кожної з цих видів діяльності, суттєво різняться.

Підпункт 91.3 ст. 291 ПК надає можливість юридичній особі чи фізичній особі-підприємцю обрати спрощену систему оподаткування, а відтак і зменшити обсяг своєї роботи, пов'язаної з наданням звітності до контролюючих органів, мінімізувати сплачувані податки і збори.

Однак поняття адвокатської діяльності та підприємництва чітко розмежовуються законодавством.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність

адвоката у зв'язку зі здійсненням захисту, представництва та надання інших видів правової (юридичної) допомоги. Стаття 19 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», передбачає такі види адвокатської діяльності: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, юридичний супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, захист у кримінальних справах, представництво юридичних і фізичних осіб в судах тощо. Відповідно ж до ч. 1 ст. 42 ГК підприємницька діяльність – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення господарських і соціальних результатів та одержання прибутку. Виходячи з вищенаведеного, йдеться про два різних види діяльності, з різними методами та результатами. Відповідно доходи, отримані від адвокатської діяльності та підприємницької діяльності, мають різні бази оподаткування.

У зв'язку з цим можна зробити і наступний висновок: фізична особа, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, не може бути підприємцем у межах такої діяльності. Адвокатська діяльність не є підприємницькою. Адвокат не є суб'єктом господарювання, який здійснює підприємницьку діяльність [121, 377]. Однак адвокат, будучи зареєстрованим, як особа, що здійснює незалежну професійну діяльність, може одночасно зареєструватися як фізична особа-підприємець і здійснювати іншу діяльність (в тому числі у сфері права під кодом КВЕД 69.10), яка кореспондується з певними видами адвокатської діяльності.

Фізична особа-підприємець, здійснюючи підприємницьку діяльність у сфері права, може надавати різні послуги з правових питань, зокрема й консультування, юридичний супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, складання заяв, інших документів, здійснення договірної та претензійної роботи. Однак необхідно звернути увагу, що представництво іншої особи в суді та захист від кримінального обвинувачення відповідно до ст. 131-2

Конституції України [122] може здійснюватися виключно адвокатом. Відповідно, цей вид діяльності не може здійснюватися фізичною особою-підприємцем, а виключно адвокатом на підставі договору про надання правової допомоги.

Отже, сплачений адвокатом як ФОП єдиний податок (якщо адвокат обрав спрощену систему оподаткування) поширюється на той вид діяльності, який вказано в його реєстраційних документах відповідно до видів діяльності, передбачених Класифікацією видів економічної діяльності, проте не стосується адвокатської діяльності, здійснюваної ним індивідуально як самозайнятої особи.

Л. В. Шульга пропонує особливості оподаткування адвокатів, встановлення пільгового режиму оподаткування адвокатської діяльності відобразити безпосередньо в тексті Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», з одночасним внесенням відповідних змін і доповнень до Податкового кодексу України [123, с. 77]. На наш погляд, така ідея виглядає недоцільною, оскільки суперечить основоположним ідеям податкового законодавства.

Філософія створення ПК саме й полягала в тому, щоб кодифікувати у ньому усе законодавство про податки та умови їх сплати. Відображення частини податкових норм у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» навряд чи поліпшить сферу оподаткування адвокатської діяльності, а навпаки, створить загрозу виникнення колізії у правовому регулюванні – колізії між нормами Закону та ПК. Більш доцільним уявляється належне врегулювання зазначених відносин саме у ПК.

Адвокат, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, може використовувати найману працю інших осіб, зокрема як своїх помічників [124, с. 82]. Це є ще одним аспектом особливостей зазначеної організаційної форми адвокатської діяльності.

При аналізі відповідного питання А. Б. Романюк правильно звертає увагу на те, що Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не

регламентує права адвоката на укладення трудових договорів з працівниками, іншими, ніж помічник адвоката (ст. 16 Закону), що зовсім не означає неможливості використання адвокатами найманої праці інших працівників. Адвокат може наймати на роботу бухгалтера, секретаря, оператора комп'ютерного набору, технічного працівника тощо [31, с. 335]. Звичайно, що все це має здійснюватися з урахуванням тих обмежень, що визначені податковим законодавством. Відповідно до абз. 2 підп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК адвокат як особа, що здійснює незалежну професійну діяльність, вправі використовувати найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. На наш погляд, за таких умов виникає цілком логічне питання щодо прийнятності такого законодавчо встановленого обмеження щодо адвокатів, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність.

На наш погляд, у діяльності адвоката може виникнути необхідність застосування праці наведених вище працівників (бухгалтера, секретаря, оператора комп'ютерного набору, технічного працівника), а також додаткових (наприклад, водія). Відтак, вкласти у ті обмеження, що передбачає ПК стосовно кількості найманих працівників, адвокат, ймовірно, не зможе. Праця усіх цих найманих працівників може бути необхідною для забезпечення індивідуальної адвокатської діяльності. У разі необхідності застосування праці більш ніж чотирьох працівників науковці пропонують адвокату використовувати інші форми отримання необхідних йому послуг – наприклад, шляхом укладення договорів цивільно-правового характеру, а якщо адвокат має необхідність у великому штаті працівників, йому доцільно подумати над обранням інших організаційних форм діяльності – адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання [31, с. 337]. Цілком погодитися з такою думкою, на наш погляд, не можна.

Так, якщо твердження про доцільність обрання адвокатом у цих випадках інших організаційних форм адвокатської діяльності є прийнятним і відповідає вимогам законодавства, то пропозиція щодо укладення відповідних договорів цивільно-правового характеру виглядає фактично як

пропозиція щодо обходу закону. Безперечно, з точки зору дотримання інтересів адвоката така пропозиція буде слушною. Поміж тим вважаємо, що вона є неприйнятною для працівників. Праця за цивільно-правовим і трудовим договорами суттєво різниться між собою, причому остання надає працівнику додаткові гарантії. У випадку, якщо за змістом домовленості адвоката та особи вона буде підпадати під дію положень трудового законодавства, кваліфікація цього договору як цивільно-правового буде порушенням законодавства та порушенням прав працівника. Відтак, адвокат як роботодавець може понести відповідальність за порушення законодавства при виконанні таких договорів (несплату ЄСВ, ненадання працівникові відпусток тощо) незалежно від того, що сторони назвуть цей договір з використанням цивільно-правової термінології (наприклад, договір підряду). У зв'язку з цим вважаємо, що положення ПК щодо можливості адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність, використовувати найману працю не більше чотирьох працівників, має бути переглянуто, тим більш, що обґрунтованих підстав встановлення такого роду обмежень не вбачається.

Новелою є положення проєкту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018, що адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, може за згодою клієнта залучати до виконання договору про надання правничої допомоги інших адвокатів, адвокатські бюро або адвокатські об'єднання на договірних засадах, зберігаючи відповідальність перед клієнтом за належне надання правничої допомоги [83].

Варто відзначити, що це питання вивчала у своїх працях Н. М. Бакаянова. На її думку, виходячи із загальних засад законодавства про адвокатуру адвокат може здійснювати таке залучення, оскільки це прямо не заборонено законодавством. На її погляд, воно є можливим, якщо не суперечить договору про надання правової допомоги. Якщо цим договором передбачено надання правової допомоги виключно самим адвокатом, який його уклав, адвокат повинен надати правову допомогу особисто [7, с. 236].

Фактично, зазначена проєктом Закону норма є відображенням висловлених вченими поглядів. Вважаємо, що вона має бути включена до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», оскільки за таких умов будуть усунуті наявні в практиці сумніви про можливість залучення адвокатом, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, інших адвокатів на договірних засадах до виконання доручення клієнта.

Важливим аспектом характеристики індивідуальної адвокатської діяльності є особливості її припинення. І тут досить важливо узгодити нормативно процедури припинення індивідуальної адвокатської діяльності з тими підставами, що визначають припинення чи зупинення такої діяльності у законодавстві про адвокатуру. Як свідчить аналіз податкової практики, податкові органи при застосуванні податкового законодавства досить часто не враховували особливостей законодавства про адвокатуру [125], які існують в частині, наприклад, зупинення чи припинення адвокатської діяльності [126, с. 213–216; 127, с. 221–224].

Так, є загальнозрозумілим, що зупинення та припинення адвокатської діяльності в контексті законодавства про адвокатуру є різноплановими поняттями, кожне з яких має свої, визначені Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстави. Однак щодо фактичного припинення такої діяльності адвокатом, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, вони є тотожними. І у випадку зупинення, і у випадку припинення адвокатська діяльність адвокатом не здійснюється, через що кожна з них має бути підставою припинення нарахування адвокату певних обов'язкових платежів, насамперед ЄСВ. Поміж тим контролюючі органи досить часто обмежено тлумачать положення актів податкового законодавства, які при врегулюванні підстав сплати цих платежів вживають термін «припинення незалежної професійної діяльності». Таким чином, ототожнення цього терміна лише з терміном «припинення адвокатської діяльності», котрий міститься в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», залишає поза межами підстав можливості припинення адвокатом індивідуальної

адвокатської діяльності підставу, визначену Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» для зупинення адвокатської діяльності. З цього приводу Верховний Суд обґрунтовано став на бік адвокатів [128]. Аналогічні проблеми виникали й у тих випадках, коли власне «припинення індивідуальної адвокатської діяльності» як незалежної професійної діяльності не завжди ототожнюється з поняттям «припинення адвокатської діяльності», яке вживається у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокат вправі змінити свою організаційну форму з індивідуальної адвокатської діяльності на організаційно-правову форму адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. За таких умов його адвокатська діяльність не припиняється, але припиняється індивідуальна адвокатська діяльність [129].

Однак задля уникнення будь-яких спорів з контролюючими органами адвокатам необхідно пам'ятати, що припинення індивідуальної адвокатської діяльності та припинення відповідних зобов'язань зі сплати обов'язкових платежів, насамперед ЄСВ, контролюючі органи пов'язують насамперед не з внесенням даних про припинення чи зупинення адвокатської діяльності або зі зміною організаційної форми адвокатської діяльності в Єдиному реєстрі адвокатів України, а зі зняттям адвоката з обліку як самозайнятої особи [130]. Зазначені відносини на підзаконному рівні врегульовуються «Порядком обліку платників податків і зборів», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1588 [131], «Порядком обліку платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та «Положенням про реєстр страхувальників», затверджених наказом Міністерства фінансів України від 24.11.2014 р. № 1162 [132]. Відповідно до зазначених актів, зокрема у разі прийняття адвокатом рішення про припинення індивідуальної адвокатської діяльності, він має подати до контролюючих органів заяву про зняття його з обліку, у разі необхідності пройти відповідні перевірки, за наслідками яких він отримує відповідні довідки про зняття його з обліку. Невиконання адвокатом свого обов'язку –

повідомити контролюючий орган про своє рішення припинити незалежну професійну діяльність – може тягнути несприятливі для адвоката наслідки. Контролюючі органи продовжать розглядати його як такого, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, а це може призвести до винесення ними тих чи інших рішень, які потім необхідно буде оскаржувати.

Не намагаючись вирішити усі питання особливостей оподаткування та обліку адвокатів, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, зробимо висновок, що відповідне податкове законодавство має суттєві прогалини у регулюванні відповідних відносин. Безумовно, що ці проблеми повинні бути вирішені, а основою їх вирішення має бути законодавство про адвокатуру, яке врегульовує особливості адвокатської діяльності. Саме податкове законодавство повинно враховувати ці особливості. Принагідно відзначимо, що контролюючі органи поступово усвідомлюють необґрунтованість своєї позиції у багатьох випадках, і це призводить до зміни податкового законодавства підзаконного характеру. Так, наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2018 р. № 589 «Про затвердження Змін до Порядку обліку платників податків і зборів» [133] було внесено зміни до останнього, а також підп. 2 п. 11.18 розділу XI доповнено новим абзацом такого змісту: «Підтвердженням припинення незалежної професійної діяльності є відомості (витяг) відповідного реєстру, до якого вноситься інформація про державну реєстрацію такої діяльності щодо припинення, або зупинення, або зміни організаційної форми відповідної діяльності з незалежної (індивідуальної) на іншу». Відтак, окреслені нами вище проблеми цими змінами частково були вирішені.

2.2. Організаційні форми адвокатської діяльності, пов'язані зі створенням юридичної особи

2.2.1. Загальна характеристика організаційних форм адвокатської діяльності, пов'язаних зі створенням юридичної особи

Одним із різновидів чинних на сьогодні організаційних форм адвокатської діяльності є ті з них, які пов'язані зі створенням юридичної особи. Такими організаційними формами є адвокатське бюро та адвокатське об'єднання. Ці організаційні форми поступаються у привабливості індивідуальній адвокатській діяльності серед адвокатів. Так, із 120 опитаних нами впродовж липня-жовтня 2020 року осіб, які отримували у Раді адвокатів Одеської області свідоцтво про право на адвокатську діяльність, лише 32 обрали ці організаційні форми, причому 10 – обрали адвокатське бюро, а 22 – адвокатське об'єднання. Якщо проаналізувати кількість тих осіб, які виявили намір бути засновниками цих організаційних форм, то можна помітити, що вона є значною малою. Так, із цих 32 осіб лише 6 осіб виявили намір бути засновниками адвокатського бюро/об'єднання, 8 осіб виявили намір бути лише учасниками адвокатського бюро/об'єднання, а 8 осіб взагалі не мали наміру вступати у відносини засновництва/членства, висловившись за працю в адвокатському бюро/об'єднанні за трудовим договором (додаток 2).

Особливості організаційних форм адвокатської діяльності, пов'язані зі створенням юридичної особи, у науці досить часто досліджуються спільно, що пояснюється наявністю багатьох спільних ознак між ними. Такими є, наприклад, питання їх державної реєстрації як юридичних осіб, мети їх діяльності, правових засад діяльності у них адвокатів, насамперед можливості здійснювати адвокатську діяльність на засадах трудового договору, оподаткування доходів цих юридичних осіб тощо. Однак, на наш погляд, такий підхід хоча й має певну рацію, однак є обмеженим. Попри те, що ці форми дійсно мають багато спільних ознак, вони одночасно мають і багато відмінностей – це пояснюється тим, що адвокатське бюро є індивідуальною формою здійснення адвокатської діяльності, а адвокатське об'єднання – колективною. Таким чином, на наш погляд, до вивчення зазначених форм адвокатської діяльності необхідно підходити диференційовано – можна окремо досліджувати їх спільні ознаки, а також

окремо – особливості кожної з цих форм. Спробуємо визначити та охарактеризувати окремі особливості того спільного, що є притаманним адвокатському бюро та адвокатському об'єднанню як організаційним формам адвокатської діяльності.

Як адвокатське бюро, так і адвокатське об'єднання мають статус юридичної особи. Зокрема, виходячи з цивільно-правової характеристики юридичної особи, це означає, що вони є організаціями, створеними і зареєстрованими у встановленому законом порядку, наділяються цивільною правоздатністю і дієздатністю, можуть бути позивачами та відповідачами у суді (ст. 80 ЦК).

Відповідно до ст. 14, 15 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», державна реєстрація адвокатського бюро та адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом. Аналогічні положення містять і законопроекти, розроблені на виконання мети реформування адвокатури [83; 156; 157].

Однак дослідження чинного Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і положень відповідних законопроектів дозволяє зробити висновок, що зазначені акти не передбачають жодних особливостей порядку державної реєстрації адвокатського бюро та адвокатського об'єднання. Звичайно, що ці акти визначають їх особливості як юридичних осіб, обумовлюють і окремі аспекти їх державної реєстрації (наприклад, передбачають наявність статуту як одного з установчих документів юридичної особи, обумовлюють зміст цього статуту тощо), однак ці особливості не є особливостями порядку реєстрації таких юридичних осіб. Відтак вважаємо, що зазначені норми повинні бути сформульовані дещо інакше, в іншому разі вони вводять в оману суб'єктів реєстраційних правовідносин адвокатського бюро та адвокатського об'єднання.

Таким чином, наразі адвокатські утворення – юридичні особи проходять єдину державну реєстрацію в загальному порядку реєстрації юридичних осіб, а здійснюють реєстрацію спеціальні державні реєстратори юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань. Натомість, наприклад, попередній Закон «Про адвокатуру» передбачав фактично подвійну реєстрацію організаційних форм адвокатської діяльності – юридичних осіб: їх реєстрацію як адвокатських утворень здійснювало Міністерство юстиції України відповідно до Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 р. № 302 [134], після чого ці утворення повинні були зареєструватися ще й як юридичні особи відповідними органами, які здійснювали реєстрацію юридичних осіб. Це потребує, на наш погляд, з'ясування, яка із процедур виглядає більш оптимальною.

Вважаємо, що кожна з цих процедур мала чи має свої позитивні аспекти.

Так, у разі здійснення державної реєстрації адвокатських утворень Міністерством юстиції України останнє більш уважно підходило до рецензування статутів адвокатських об'єднань, формування його положень згідно з вимогами Закону «Про адвокатуру». Через це і формування відповідної практики мало єдине джерело. Натомість за сучасної системи реєстрації юридичних осіб така практика не є єдиною, оскільки кожен із реєстраторів може мати своє бачення дискусійних положень законодавства про адвокатуру, що врегульовує особливості організаційних форм адвокатської діяльності. На практиці це формує різні підходи до вирішення однакових за своїм змістом організаційних питань. Позитивом же сучасної процедури реєстрації адвокатських утворень є її більша простота порівняно з реєстрацією Міністерством юстиції України. Задля реєстрації цих утворень адвокату (адвокатам-засновникам) у своєму районному центрі можна звернутися до найближчого нотаріуса чи державного реєстратора, а не міркувати, яким чином подати документи до Міністерства юстиції України, що знаходиться у Києві.

На наш погляд, чинна наразі модель реєстрації адвокатських утворень зі статусом юридичної особи є прийнятною, зручною для адвокатів, а тому повинна бути збережена. Ті ж проблеми, спричинені різноманітністю практики державної реєстрації цих утворень, як ми уже зазначали, більш доцільно вирішувати удосконаленням правового регулювання положень щодо організаційних форм адвокатської діяльності [135, с. 60].

Аналізуючи особливості створення адвокатських об'єднань Ю. М. Юркевич зазначає, що залишається законодавчо не врегульованою низка питань, серед яких, зокрема, випадок, коли для державної реєстрації адвокатського об'єднання документи подано особами, адвокатську діяльність яких призупинено [32, с. 46]. Обумовимо, що це питання є проблемним не лише для адвокатських об'єднань, а й адвокатських бюро, і така проблема може виникнути не лише тоді, коли документи подані особами, адвокатську діяльність яких зупинено, а й тоді, коли з певних підстав право на адвокатську діяльність цих осіб припинено. Можна уявити собі й випадки, коли документи про реєстрацію організаційно-правової форми адвокатської діяльності подано особами, які взагалі права на адвокатську діяльність не мали. При цьому, дійсно, прямих формальних підстав для відмови у здійсненні такої державної реєстрації із Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не вбачається [32, с. 46]. Стаття 17 цього Закону не зобов'язує державного реєстратора при реєстрації адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання перевіряти наявність у особи-заявника права на адвокатську діяльність, і це є недоліком законодавства. До речі, така ситуація навряд була б можливою, якщо б державна реєстрація адвокатського утворення здійснювалася Міністерством юстиції України. На наш погляд, вихід із цієї ситуації повинен бути лише один – Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» має бути доповнено положенням, що у випадку, якщо право на створення окремих юридичних осіб обумовлюється наявністю у особи певного статусу,

то державний реєстратор повинен перевіряти наявність у заявника такого статусу.

Однією з особливостей адвокатського бюро та адвокатського об'єднання є те, що вони діють на підставі статуту. Статутом адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання є акт-документ, який прийнятий на підставі норм чинного законодавства та визначає правовий статус, структуру та засади діяльності адвокатського бюро (адвокатського об'єднання), повноваження її органів управління, права й обов'язки її членів, порядок реорганізації й ліквідації [136, с. 51; 137, с. 104].

Законодавство про адвокатуру не містить спеціальних вимог щодо змісту цього документу. Ймовірно, саме через багатогранність практики викладення змісту положень статутів адвокатських утворень єдність практики у цьому питанні сьогодні намагається забезпечити НААУ. Останньою були розроблені примірні статuti адвокатського бюро [138] та адвокатського об'єднання [139], у яких викладено власне бачення НААУ варіантів вирішення окремих аспектів діяльності цих організаційних форм адвокатської діяльності. Такий підхід НААУ виглядає правильним, оскільки дозволяє частково усунути вакуум, який існує щодо окреслення особливостей відповідних організаційних форм адвокатської діяльності.

При дослідженні змісту цих статутів привертає увагу єдність визначення ними основної мети адвокатського бюро та адвокатського об'єднання. Так, відповідно до п. 2.1 цих статутів основною метою діяльності об'єднання та бюро є забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі громадянам України, іноземним громадянам, особам без громадянства, юридичним особам; отримання доходу з урахуванням обмежень, встановлених чинним законодавством та нормами адвокатської етики [138; 139]. В аспекті адвокатології перше положення не викликає жодних зауважень. Дійсно, забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі громадянам України, іноземним

громадянам, особам без громадянства, юридичним особам як мета діяльності адвокатських утворень відповідає загалом функціональним основам усієї адвокатури. Натомість, положення про отримання доходу (з урахуванням обмежень, встановлених чинним законодавством та нормами адвокатської етики) як мети діяльності адвокатських бюро та об'єднання у адвокатології виглядає дискусійним.

У науці також давно ведеться дискусія, яким є характер адвокатської діяльності, чи може вона мати на меті отримання прибутку (бути підприємницькою) як і інша юридична діяльність з надання юридичних послуг, що здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності, чи є виключно непідприємницькою. Така дискусія мала місце ще в XIX та на початку XX століття [140, с. 88; 141, с. 25]. Таку дискусію ведуть науковці та практики й сьогодні [142, с. 1; 143, с. 11; 144, с. 6]. З цього приводу, наприклад, І. В. Головань зазначав, що адвокатську діяльність і підприємницьку юридичну практику слід розмежовувати, оскільки підприємницька діяльність має на меті отримання прибутку, а діяльність адвокатська не тільки не має на меті одержання прибутку, а й взагалі є неприбутковою! Дійсно, не існує однозначного погляду на економічну сутність адвокатської діяльності [18, с. 32].

Вважаємо, що наукові положення щодо неможливості мати за мету адвокатської діяльності отримання прибутку є необґрунтованими. Безумовно, з точки зору громадянського суспільства та тих функцій, які здійснює адвокатура в ньому, адвокатура є правовим інститутом, який забезпечує належну охорону та захист прав фізичних і юридичних осіб, держави.

Однак, на наш погляд, це зовсім не означає, що адвокат чи адвокатські утворення (адвокатські бюро та адвокатські об'єднання), які її здійснюють, не можуть переслідувати мету отримання прибутку. Вважаємо, що взагалі немає підстав протиставляти діяльність адвокатури зі здійснення захисту прав та законних інтересів, представництва чи надання інших видів правової допомоги клієнту з одного боку, та підприємництва – з іншого.

Функціональні основи цих видів діяльності лежать зовсім в інших площинах, відображають характеристики, які не пересікаються. Діяльність інституту адвокатури щодо захисту прав та свобод характеризує його з точки зору приналежності до певної професії, а характеристики діяльності як підприємницької-непідприємницької – спрямованість на отримання прибутку чи благодійний характер. В іншому разі можна було б говорити, що лікар теж не здійснює підприємницьку діяльність, бо його діяльність спрямована за охорону життя, здоров'я людини, лікування людини від різного роду хвороб, а не отримання прибутку (однак функціонування різного роду лікувальних клінік у формі господарських товариств жодних нарікань не викликає); будівельник не здійснює підприємницької діяльності, бо його діяльність спрямована на забезпечення людини житлом, а не на отримання прибутку (хоча існує ціла сфера будівельного бізнесу, і жодних нарікань і заперечень у науці це не викликає). Необхідно усвідомити, що адвокат – це представник професії, а адвокатська діяльність – це професійна діяльність. Як і будь-яка інша професійна діяльність, вона є джерелом отримання для особи, яка її здійснює, доходу (прибутку), причому для адвоката чи адвокатських утворень саме це є метою їх діяльності, оскільки вони, зазвичай, не займаються благодійністю, здійснюючи її безплатно для клієнта. Відтак, загалом у цьому аспекті можна погодитися з Є. Горовець, що адвокатська діяльність не тільки як правило є підприємницькою, але й повинна бути такою [145]. Крім того, якщо навіть взяти сферу оподаткування, то адвокатське утворення, яке обрало загальну систему оподаткування, є суб'єктом сплати податку на прибуток [146, с. 118; 147, с. 97–100]. З урахуванням наведеного вважаємо необґрунтованою позицію Г. М. Ярошевської, яка вказує на необхідність визнання в законодавстві адвокатських об'єднань як непідприємницьких товариств [148, с. 484]. Характер діяльності адвокатських об'єднань передбачає отримання ними прибутку, що не характерно для непідприємницьких товариств.

Таким чином, положення п. 2.1 примірних статутів адвокатського бюро та адвокатського об'єднання щодо одержання доходу як мети їх діяльності є цілком обґрунтованими. Такі положення, закріплені вже у статутах конкретних адвокатських бюро та об'єднань, надають їм можливість чітко позиціонувати себе у відносинах з державними органами (насамперед, податковими), контрагентами, іншими суб'єктами саме як суб'єктів, які мають на меті одержання доходу, користуватися тими перевагами, які податкове законодавство може надавати суб'єктам підприємництва. У випадку ж, якщо зазначені адвокатські утворення вважатимуть більш прийнятними для себе непідприємницький характер своєї діяльності, вони можуть не зазначати у своєму статуті таку мету своєї діяльності, однак тоді вони, очевидно, матимуть обмежені можливості щодо заробляння та витрачання коштів.

Розроблені з метою реформування адвокатури законопроекти, на наш погляд, не містять належного правового регулювання організаційних форм адвокатської діяльності, пов'язаних зі створенням юридичних осіб. Особливу увагу привертають окремі положення законопроектів, викладені у відповідних статтях, присвячених адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням як організаційним формам адвокатської діяльності, які однак за своїм змістом є очевидно процесуальними.

Так, ч. 8 ст. 13 «Адвокатське бюро» та ч. 7 ст. 14 «Адвокатське об'єднання» законопроекту № 9055 від 06.09.2018 р. [83] передбачають, що адвокат, який створив адвокатське бюро, та адвокати, які перебувають у трудових відносинах з адвокатським бюро, учасники адвокатського об'єднання та адвокати, які перебувають у трудових відносинах з адвокатським об'єднанням, мають право діяти в інтересах клієнта на підставі договору про надання правничої допомоги, укладеного клієнтом відповідно з адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням.

Однак такі положення, на наш погляд, виглядають якщо не обмеженими, то принаймні такими, що викладені невдало та не у належних статтях цих актів.

Так, вони залишають поза межами правового регулювання випадки діяльності в інтересах клієнта тих адвокатів, які уклали цивільно-правові договори з адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням. Вважаємо, що такі адвокати також вправі діяти в інтересах клієнта на підставі договору про надання правничої допомоги, укладеного клієнтом із зазначеними адвокатськими утвореннями.

Крім того, зазначені норми є зайвими, непотрібними, несуть хибне смислове навантаження. Вони лише породжують дискусію щодо належного оформлення повноважень адвоката на здійснення ним діяльності в інтересах клієнта, наприклад, представництва його інтересів у цивільній справі. Зокрема, з такої норми можна зробити висновок, наприклад, що адвокату, який перебуває у трудових відносинах чи відносинах членства з адвокатським об'єднанням, для представництва інтересів клієнта достатньо надати лише договір про надання правової допомоги. Однак зрозуміло, що це не так. Принаймні, такому адвокату потрібно підтвердити перед третіми особами, у відносини з якими він вступає як представник, факт свого перебування у трудових відносинах з адвокатським об'єднанням чи відносини членства. Лише за таких умов у третіх осіб не виникатиме сумнівів у обґрунтованості здійснюваного представництва. У зв'язку з цим, якщо для підтвердження повноважень адвоката щодо клієнтів адвокатського об'єднання потрібно подавати документи, які підтверджують трудові відносини адвоката та адвокатського об'єднання, то за цими характеристиками такі випадки значно не відрізняються від тих випадків, коли адвокат перебуває у цивільно-правових відносинах з об'єднанням. В останньому випадку адвокату, крім договору між клієнтом та адвокатським об'єднанням, також необхідно було б подавати документ, що свідчить про його зв'язки з об'єднанням, а саме – договір між ним та адвокатським

об'єднанням на здійснення адвокатської діяльності в інтересах клієнта. Загалом же варто було б взагалі у всіх зазначених випадках підтверджувати повноваження адвоката ордером, що його видає адвокату адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Звертає увагу на себе й та обставина, що норма про підтвердження повноважень адвоката є функціональною за своїм змістом, особливості підтвердження повноважень адвоката у його адвокатській діяльності в інтересах клієнта перед третіми особами врегульовано процесуальними кодексами (КПК [90], ЦПК [149], ГПК [150] тощо), а відповідні ст. 13 та 14 проекту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 р. [83] є виключно такими, що врегульовують особливості організаційних форм адвокатської діяльності, тобто мають організаційну спрямованість. Відтак навряд чи доцільно, щоб вони містили такі процесуальні за своїм змістом положення.

У науці виникло також питання, до якої з чинних організаційно-правових форм юридичних осіб (суб'єктів господарювання) можна віднести адвокатське об'єднання та адвокатське бюро, та в якому розділі Класифікатора організаційно-правових форм господарювання [151] їх закріпити. Аналіз практики податкових органів свідчить, що від вирішення цього питання залежить навіть оподаткування відповідних адвокатських утворень [152].

Так, В. М. Богославець дотримується думки, що адвокатські об'єднання – це неспецифічні види непідприємницьких товариств [153, с. 5]. Провівши порівняльний аналіз положень примірного статуту адвокатського об'єднання та положень законодавства стосовно правового становища юридичних осіб М. Є. Кисельов та К. А. Затулко встановили, що адвокатське об'єднання має як окремі спільні, так і відмінні ознаки з певним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю та виробничим кооперативом [33, с. 60–61]. Наслідком дослідження став висновок, що за правовим становищем, закладеним у Примірному статуті адвокатського об'єднання, адвокатське об'єднання є найбільш близьким до товариства з обмеженою

відповідальністю, а тому може бути віднесене до розділу «Господарські товариства» Класифікатора організаційно-правових форм господарювання [33, с. 61].

На наш погляд, незважаючи на близькість адвокатських утворень до товариства з обмеженою відповідальністю, вони не ототожнюються з ними, маючи свої суттєві відмінності, про що зазначають щодо адвокатського об'єднання і М. Є. Кисельов та К. А. Затулко [33, с. 61]. Такі ж суттєві відмінності мають вони і порівняно з виробничим кооперативом. Зрештою вважаємо, що усі організаційно-правові форми юридичних осіб мають як спільні, так і власні ознаки, і саме завдяки цим власним ознакам і виокремлюються окремі їх види. Відтак будь-яка близькість адвокатського об'єднання та адвокатського бюро чи то до товариства з обмеженою відповідальністю, чи то до кооперативу, чи то до будь-якої іншої організаційно-правової форми, зовсім не означає, що вони як організаційно-правові форми юридичної особи повинні поглинатися іншими формами за наявності суттєвих відмінностей між ними.

У зв'язку з цим ми вважаємо більш правильною позицію, що адвокатське бюро та адвокатське об'єднання є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб.

Так, не можемо не погодитися з думкою І. В. Голованя, який зазначає, що немає підстав вважати адвокатські об'єднання товариствами чи установами, адже адвокатське бюро та адвокатське об'єднання є окремою організаційно-правовою формою [19]. Як справедливо звертає увагу на те Н. М. Бакаянова, зі змісту ст. 83 ЦК («Організаційно-правові форми юридичних осіб») випливає, що юридичні особи можуть створюватися не лише у формі товариств і установ, а й в інших формах, встановлених законом. У зв'язку з цим вона вважає дискусію щодо віднесення адвокатських об'єднань чи то до непідприємницьких товариств, чи то до установ позбавленою доцільності [7, с. 232]. К. Г. Книгін також робить висновок, що адвокатські бюро й адвокатські об'єднання є специфічними

видами юридичних осіб, існування яких передбачається нормами ст. 83 ЦК поряд з іншими формами, встановленими законом [29, с. 422].

На наш погляд, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як організаційно-правові форми юридичної особи (суб'єкта господарювання) за відсутності чітко визначених законом їх ознак та широкої варіативності використання в установчих документах ознак, притаманних іншим організаційно-правовим формам, складають самостійні організаційно-правові форми юридичної особи. Враховуючи наведене, вважаємо також правильним віднесення адвокатських бюро та адвокатських об'єднань у Класифікаторі організаційно-правових форм господарювання до розділу «Інші організаційно-правові форми». Вони не охоплюється жодною із форм, зазначених у попередніх розділах Класифікатора.

Попри те, що на практиці правова допомога клієнту надається здебільшого адвокатами-учасниками самого адвокатського бюро чи об'єднання, які є стороною договору про надання правової допомоги, законодавство дозволяє залучати до надання правової допомоги клієнту й інших адвокатів. Так, ч. 6 ст. 14, ч. 6 ст. 15 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачають, що адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання можуть залучати до виконання укладених (відповідно бюро чи об'єднанням) договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Варто погодитися з думкою, що в таких випадках йдеться про разове залучення адвоката [154]. При цьому адвокатське бюро / адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити дотримання професійних прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності. Таким чином, з наведених положень законодавства вбачається, що наразі законодавство, по-перше, не обумовлює можливість залучати до виконання укладених бюро/об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів позицією клієнта щодо цього, а по-друге, передбачає можливість залучати до виконання таких договорів лише адвокатів, а не адвокатські бюро чи об'єднання.

Не заперчується право на залучення до виконання укладених адвокатськими бюро чи адвокатськими об'єднаннями договорів і в законопроектах, розроблених на реформування адвокатури. Поміж тим з них вбачається, що відповідні нормативні положення в них сформовано дещо інакше, ніж у чинному законодавстві про адвокатуру.

Так, наприклад, ч. 7 ст. 13 проєкту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 р. передбачає, що адвокатське бюро може за згодою клієнта залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правничої допомоги інших адвокатів, адвокатські бюро або адвокатські об'єднання на договірних засадах, зберігаючи відповідальність перед клієнтом за належне надання правничої допомоги. Аналогічне положення стосовно адвокатського об'єднання містить ч. 9 ст. 14 законопроекту [83]. За такої редакції зазначених норм вбачається, що, по-перше, залучення адвокатськими бюро чи адвокатськими об'єднаннями до виконання укладених ними договорів про правову допомогу інших суб'єктів (інших адвокатів, адвокатські бюро або адвокатські об'єднання) на договірних засадах обумовлюється згодою клієнта, а по-друге, вони вправі залучати до виконання цих договорів не лише адвокатів, а й адвокатські бюро чи адвокатські об'єднання. У зв'язку з цим виникає цілком обґрунтоване питання, яка з позицій є правильною – позиція чинного законодавства чи запропонована.

Щодо наявності згоди клієнта на залучення адвокатським бюро чи адвокатським об'єднання інших суб'єктів, то на наш погляд, імперативна вказівка про це у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не виглядає доцільною. Більш прийнятним уявляється пряме врегулювання цього питання в договорі про надання правової допомоги. Відтак, більш прийнятним виглядає чинний наразі стан.

Можливість організаційної форми адвокатської діяльності залучати інших адвокатів до надання правової допомоги клієнту загалом обумовлюється цивільним законодавством при регулюванні окремих видів

договорів. Так, якщо розглядати договір про правову допомогу з цивільно-правової сторони як договір доручення, то це означає, що адвокатське бюро чи об'єднання не вправі залучати інших суб'єктів без прямої вказівки про те у договорі, а також необхідність отримання згоди клієнта на таке залучення. Зазначене обумовлюється тим, що відповідно до ст. 1005 ЦК повірений має виконати дане йому доручення особисто. Повірений має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. Повірений, який передав виконання доручення замісникові, повинен негайно повідомити про це довірителя. У такому разі повірений відповідає лише за вибір замісника.

Однак якщо виходити з того, що договір про надання правової допомоги є договором про надання послуг, то за таких умов вже діє положення ст. 902 ЦК, відповідно до якого виконавець повинен надати послугу особисто. У випадках, встановлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

Як вбачається з аналізу цивільного законодавства, договір про надання правової допомоги є змішаним договором, який може містити ознаки декількох договорів. Через це питання залучення інших осіб (адвокатів) до його виконання по суті врегульовується самим договором, а імперативної вказівки у законодавстві про адвокатуру про наявність згоди клієнта на залучення інших адвокатів до його виконання не потребується.

Щодо другої відмінності, то вважаємо позицію зазначеного законопроекту більш вдалою. Необхідно враховувати, що у зовнішні організаційні відносини стосовно надання правової допомоги вступає не адвокат як суб'єкт правовідносин, а організаційна форма адвокатської діяльності, якими окрім адвоката, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, є і адвокатське бюро та адвокатське об'єднання. У зв'язку з цим тією особою, яка залучається до виконання укладених адвокатськими бюро

чи об'єднаннями договорів, є не адвокат як суб'єкт правовідносин, а організаційна форма адвокатської діяльності, через що й відповідні положення, які врегульовують залучення інших осіб до виконання договору про надання правової допомоги, повинні містити вказівку про залучення не адвоката як суб'єкта, а організаційної форми адвокатської діяльності.

2.2.2. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Суттєвою ознакою адвокатської діяльності, що здійснюється адвокатом через зазначену організаційну форму та відрізняє її від індивідуальної адвокатської діяльності, є те, що стороною договорів про надання правової допомоги є адвокатське бюро, а не адвокат, котрий безпосередньо надає правову допомогу.

Згідно з офіційними даними Єдиного реєстру адвокатів України зазначена організаційна форма є найменш привабливою у практикуючих адвокатів – станом на 27 вересня 2020 року у формі адвокатського бюро здійснювали свою адвокатську діяльність лише 6% адвокатів [95]. Це підтверджують і результати проведеного нами опитування осіб, які отримували у Раді адвокатів Одеської області свідоцтво про право на адвокатську діяльність, про яке вже зазначалося вище. Так, із 120 опитаних нами осіб лише 10 осіб мали намір обрати в майбутньому адвокатське бюро як організаційну форму адвокатської діяльності (додаток 2).

Дискусійним у науці є питання щодо віднесення адвокатського бюро до одноосібної або колективної форми адвокатської діяльності.

Так, ще у 2003 році аналізуючи відповідно до Закону «Про адвокатуру» організаційні форми діяльності адвокатури Т. В. Варфоломєєва та С. В. Гончаренко акцентували увагу на одноосібності адвокатського бюро. Вони зазначали, що адвокатське бюро – організаційна форма адвокатської діяльності, за якої адвокат діє зі створення юридичної особи один. Адвокат,

який бажає користуватися статусом юридичної особи, створює бюро [155, с. 27]. Однак, на думку С. О. Іваницького, адвокатське бюро є лише ззовні одноосібною формою адвокатської діяльності. Вона де-факто з легкістю перетворюється на спосіб спільного з іншими адвокатами виконання професійних обов'язків. Цьому сприяє надана ч. 6 ст. 14 Закону можливість залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах, а також право засновника прописати в статуті будь-яку структуру створюваного товариства. Через це, на погляд С. О. Іваницького, він аналізує проблематику бюро разом із адвокатськими об'єднаннями [8, с. 344–345]. Відтак цей науковець фактично вбачає за адвокатським бюро не одноосібну, а колективну форму адвокатської діяльності.

На наш погляд, правову природу адвокатського бюро як організаційної форми адвокатської діяльності доцільно шукати саме в індивідуальній адвокатській діяльності. Незважаючи на те, що адвокатське бюро для надання правової допомоги вправі на договірних засадах залучати інших адвокатів, це не перетворює його на колективну форму організації адвокатської діяльності. Зазначене пояснюється тим, що питання організаційних форм адвокатської діяльності лежить у площині організаційних основ адвокатури, а не функціональних. По-перше, таке залучення стосується лише окремих функціональних аспектів адвокатської діяльності бюро, діяльності з надання правової допомоги клієнту, що здійснюється за окремими договорами з клієнтом, при цьому саме адвокатське бюро залишається одноосібно відповідальним перед клієнтом за якість надання правової допомоги. По-друге ж, така «колективність» фактично є тимчасовою, на час виконання певної роботи, а не постійною. Задля характеристики тієї чи іншої форми адвокатської діяльності як колективної важливим, на наш погляд, є існування домовленості між адвокатами саме щодо спільної організації адвокатської діяльності, організаційних аспектів діяльності адвокатського утворення. Крім того (з

огляду на запропоновані зміни до законодавства про адвокатуру), адвокати, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, вправі також залучати до надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах, що, зрозуміло, не перетворить цю організаційну форму з індивідуальної на колективну. За протилежних умов необхідно визнати, що індивідуальної адвокатської діяльності як організаційної форми не залишиться взагалі, – а це, звичайно, не так.

Доцільність дослідження адвокатського бюро разом з адвокатським об'єднанням, як це здійснює С. О. Іваницький, можна пояснити хіба що тим, що обидві ці форми об'єднують здійснення адвокатської діяльності через спеціально створену для цього юридичну особу як самостійного суб'єкта правовідносин, а відтак у цьому аспекті вони мають багато спільних ознак, притаманних саме їм, які не є притаманними для індивідуальної адвокатської діяльності. Відтак у організаційному аспекті (а саме цей аспект є основою інституту організаційної форми адвокатської діяльності) адвокатське бюро є індивідуальною формою здійснення адвокатом адвокатської діяльності.

Чинне законодавство про адвокатуру передбачає, що найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив. У законотворчій діяльності стосовно реформування адвокатури висловлені не лише аналогічні думки [83] – існує розуміння, що найменування адвокатського бюро не є обов'язковим, а *може* включати прізвище адвоката, який його створив [156; 157]. Вважаємо більш доречним останній підхід.

Так, схожі вимоги щодо найменування окремих юридичних осіб містить цивільне законодавство про повні та командитні товариства. Так, наприклад, ч. 4 ст. 119 ЦК передбачає, що найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників і слова «повне товариство», або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з долученням слів «і компанія», а також слова «повне товариство». Найменування ж командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних

учасників і слова «командитне товариство», або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з долученням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство» (ч. 2 ст. 133 ЦК). У науці зазначається, що включення прізвищ осіб у назву підприємства є орієнтиром для майбутніх контрагентів щодо платоспроможності та надійності товариства, оскільки складений капітал не виконує забезпечувальної функції, на відміну від статутного капіталу [158, с. 187]. З урахуванням специфіки адвокатської діяльності можна припустити, що вимога законодавства щодо обов'язкової наявності в найменуванні адвокатського бюро прізвища адвоката, який його створив, слугує для клієнта орієнтиром, хто є відповідальним за надання йому професійної правничої допомоги, хто несе відповідальність, насамперед репутаційну, за якість наданої допомоги тощо. Однак виходячи з цього, на наш погляд, таку ж вимогу можна було б передбачити і щодо адвокатських об'єднань, чого немає. У зв'язку з цим, а також зважаючи на те, що адвокатське бюро може залучати до надання правової допомоги за укладеними договорами й інших адвокатів, на наш погляд, законодавчий підхід про найменування адвокатського бюро, виключно залежно від прізвища адвоката, який його створив, потребує удосконалення. Найменування адвокатського бюро може, але не повинно включати прізвище адвоката, який його створив. Ч.1 ст. 14 Закону доцільно викласти в такій редакції: «1. Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро може включати прізвище адвоката, який його створив».

Практика знає досить значну кількість адвокатських бюро, у назві яких вживаються словосполучення «...і (та) партнери». Такими, наприклад, є Адвокатське бюро «Ципін і партнери» [159], Адвокатське бюро «Титикало та партнери» [160], Адвокатське бюро «Дроздова та партнери» [161] тощо. Н. М. Бакаянова вважає, що найменування таких адвокатських бюро є некоректними, адже специфікою адвокатського бюро як форми організації адвокатської практики є те, що воно функціонує не на партнерських засадах,

як адвокатське об'єднання, а на підставі волевиявлення одного адвоката, який заснував бюро [6, с. 285]. На наш погляд, така думка є цілком обґрунтованою. Попри те, що адвокатські бюро вправі залучати інших адвокатів (яких можна вважати партнерами, але лише тимчасовими, при безпосередньому наданні правової допомоги клієнту), вони не є та не можуть бути партнерами в організації адвокатської діяльності, оскільки, як було вже показано вище, адвокатське бюро є індивідуальною формою здійснення адвокатської діяльності.

Адвокат, який обрав адвокатське бюро як організаційну форму адвокатської діяльності, набуває статусу учасника адвокатського бюро. Учасник бюро є його вищим органом управління. До компетенції учасника бюро належить: визначення основних напрямів діяльності бюро, його структури і штатів; затвердження його планів і звітів про їх виконання; внесення змін і доповнень до цього статуту та їх затвердження; обрання та відкликання керуючого бюро; затвердження правил, процедур та інших внутрішніх документів бюро, визначення організаційної структури бюро; визначення умов оплати праці працівників бюро; прийняття рішення про виплату дивідендів, визначення розміру дивідендів, порядок і строки їх виплати; прийняття рішення про припинення діяльності бюро, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу тощо [138]. Фактично вбачається, що учасник бюро здійснює всі повноваження, які здійснюють і вищі органи управління інших юридичних осіб (наприклад, загальні збори учасників господарського товариства), з тією лише відмінністю, що всі свої рішення адвокат як учасник бюро приймає одноособово.

Виконавчим органом адвокатського бюро є керуючий (директор).

Статут адвокатського бюро, який пропонується НААУ, передбачає, що керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро з числа працівників бюро [138]. На наш погляд, така норма викладена не зовсім вдало. З неї вбачається, що керуючий може бути обраний лише з числа

працівників бюро, однак навряд чи буде неправомірним обрання такого керуючого та укладання з ним відповідного трудового договору з числа осіб, які не є такими працівниками. На наш погляд, закріплення цієї норми у статуті адвокатського бюро є створенням учасником бюро самому собі штучних та нічим не обґрунтованих перешкод щодо прийняття управлінських рішень, тим паче, що якщо таких працівників у бюро ще взагалі немає (наприклад, на етапі створення бюро), то й обирати фактично немає з кого. На наш погляд, варто було б викласти цю норму більш коректно. Відповідний пункт статуту може бути викладений, наприклад, так: «Керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро». Крім того, звичайно, треба враховувати, що за рішенням вищого органу бюро виконання обов'язків керуючого бюро може бути покладено на учасника бюро, таким чином, виконавчим органом бюро (керуючим, директором) може бути й сам адвокат – його засновник. Зазначене дозволить адвокату зекономити кошти бюро на організаційній діяльності, а відтак цей підхід може використовуватись адвокатами, які не мають достатніх фінансів для забезпечення діяльності бюро, насамперед на початкових етапах його діяльності. Однак потрібно розуміти, що виконання адвокатом обов'язків керуючого бюро відволікатиме його від діяльності з надання правової допомоги, що може призвести до зменшення грошових находжень у бюро від клієнтів.

Вирішуючи питання про обрання керуючого бюро адвокат-учасник бюро, на наш погляд, має враховувати кваліфікацію особи, зважаючи на те, що він здійснюватиме у бюро управлінські функції.

Так, керуючий бюро може представляти бюро без довіреності, вчиняти від імені бюро без довіреності правочини, зокрема й договори про надання правової допомоги, видавати довіреності на вчинення дій від імені бюро, відкривати рахунки у банках, розпоряджатися майном бюро у межах своєї компетенції, видавати накази, обов'язкові для співробітників бюро, здійснювати прийом і звільнення працівників, вирішувати всі інші питання,

пов'язані з діяльністю Бюро, за винятком тих, що віднесені до виключної компетенції вищого органу бюро. Аналіз кожного із зазначених повноважень свідчить про те, що здійснювати його належним чином може лише особа, яка має фахові знання, зокрема й у сфері юриспруденції.

Так, наприклад, виконання повноважень з прийняття на роботу та звільнення з роботи працівників бюро передбачає знання трудового права, укладення договорів – цивільного чи господарського тощо. Безумовно, що ці повноваження майже нічим не відрізняються від повноважень директорів різного роду господарюючих суб'єктів, наприклад, товариств з обмеженою відповідальністю, підприємств, кооперативів тощо. Однак слід враховувати, що керуючий адвокатським бюро виконує й роботу, яка є притаманною лише організаційній формі адвокатської діяльності. Такими, наприклад, є визначені Статутом адвокатського бюро [138] повноваження керуючого з укладення від імені бюро договорів про надання правової допомоги, а також повноваження із забезпечення участі адвокатів, які перебувають з бюро у трудових відносинах, у кримінальному судочинстві відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Виконання таких повноважень потребує не просто загальних знань з юриспруденції, а й знань у сфері адвокатського права, зокрема питань конфлікту інтересів як перешкоди для надання адвокатом правової допомоги клієнту. У разі, якщо керуючий бюро не має таких знань, учасник бюро повинен вживати заходів щодо роз'яснення йому цих питань і здійснювати належний контроль за виконанням ним цих повноважень.

Виходячи з положень цивільного законодавства, п. 14.1 примірного Статуту адвокатського бюро передбачає, що останнє може припинити свою діяльність шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) або ліквідації, з дотриманням вимог законодавства [138]. Однак, яким чином можуть бути здійснені процедури реорганізації та ліквідації адвокатського бюро з урахуванням його специфіки ані законодавство, ані сам Статут не визначає. Ця прогалина не лише не

врегулюється на рівні установчих документів адвокатського бюро, а навпаки, ці документи ще більше ускладнюють розуміння окремих питань реорганізації та ліквідації адвокатського бюро.

Так, п. 10.8 примірного Статуту адвокатського бюро передбачає, що у зв'язку зі смертю учасника бюро корпоративні права на статутний капітал бюро переходять до його спадкоємців. Якщо спадкоємці учасника бюро (відповідно до законодавства України) не мають права на адвокатську діяльність, вони можуть прийняти рішення про ліквідацію бюро. Після закінчення ліквідації бюро до спадкоємців учасника переходять усі права на майно бюро (в тому числі грошові кошти, нерухоме майно тощо), яке залишилося після задоволення вимог кредиторів [138].

На перший погляд, такі положення начебто є цілком прийнятними. Однак при більш прискіпливому аналізі положення зазначеного пункту виглядають очевидно недосконалими. Фактично, заперечень не викликає лише останнє речення.

Насамперед необхідно визнати, що положення п. 10.8 Статуту [138] не відповідає окремим положенням законодавства щодо сутності корпоративних прав.

Так, поняття корпоративних прав визначається ч. 1 ст. 167 ГК, згідно з якою корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, вони включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Аналізуючи зазначене положення О. Печений констатує, що навряд чи виходячи з природи корпоративних прав можна говорити про їх перебування у складі спадщини. Корпоративне право, за визначенням законодавця, містить правомочності, які мають особистий характер, зокрема право на участь в управлінні організацією, а тому не можна уявити, щоб ці права як корпоративні входили

до складу спадщини [162, с. 29]. Зазначене фактично підтверджує й Н. С. Бутрин, на думку якого, до складу спадкової маси включаються лише майнові елементи корпоративних прав. Організаційні права (участь в управлінні) мають особистий характер і в порядку спадкування в цьому випадку не передаються [163, с. 78].

На наш погляд, ті корпоративні права, які має адвокат – учасник адвокатського бюро, мають ще більш особистий характер, ніж права учасника господарського товариства. Це пов'язано з наперед законодавчо визначеними умовами щодо засновника (учасника). Ним може бути лише особа, яка має право на адвокатську діяльність – адвокат. Асоціюється з певною конкретною особою (адвокатом) адвокатське бюро і у зовнішніх відносинах, наприклад, при укладанні та виконанні договорів про правову допомогу. Через це вважаємо, що адвокатське бюро є юридичною особою, яка особисто пов'язана з конкретною фізичною особою. Якщо ж розглядати адвокатське бюро як організаційну форму адвокатської діяльності виключно його учасника-адвоката, то смерть такого адвоката повинна припиняти й зазначену організаційну форму, припиняти таку юридичну особу загалом. На підставі наведеного вважаємо, що смерть адвоката-учасника адвокатського бюро повинна тягнути ліквідацію адвокатського бюро [164, с. 285].

2.2.3. Адвокатське об'єднання як організаційна форма адвокатської діяльності

Однією з організаційних форм адвокатської діяльності та єдиною з тих, що здійснюються адвокатами на колективному рівні, є адвокатське об'єднання. Згідно з ч. 1 ст. 15 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Як і щодо інших організаційних форм адвокатської діяльності, Закон досить обмежено врегульовує зазначену організаційну форму адвокатської

діяльності. Погоджуємося з К. Г. Книгіним, що функціонування адвокатських об'єднань як юридичних осіб пов'язано з широким колом проблемних питань, які недостатньо урегульовані чинним законодавством України [29, с. 420]. Зазначена форма, з огляду на її колективний характер, на наш погляд потребує значно більшої уваги з боку законодавця, ніж індивідуальна адвокатська діяльність та адвокатське бюро як індивідуальні форми здійснення адвокатської діяльності. Натомість, як покаже подальший науковий аналіз, фактично усі важливі питання цієї організаційної форми взагалі не врегульовані законодавством.

Певні особливості, порівняно з іншими організаційними формами адвокатської діяльності, мають насамперед аспекти створення адвокатського об'єднання. На відміну від індивідуальної адвокатської діяльності чи адвокатського бюро, адвокатське об'єднання як організаційна форма є наслідком партнерства [165, с. 81], досягнення декількома адвокатами консенсусу щодо спільного здійснення адвокатської діяльності, через що виникають питання щодо зовнішньої форми оформлення такого консенсусу.

Державна реєстрація адвокатських об'єднань здійснюється в межах загального порядку державної реєстрації юридичних осіб, визначених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» з урахуванням положень Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». При цьому, на сьогодні договір про створення адвокатського об'єднання не є обов'язковим в процесі його утворення. Це пояснюється тим, що законодавство прямо не передбачає обов'язку його укладення адвокатами-засновниками, а підставою для державної реєстрації адвокатського об'єднання може бути й рішення його засновників, оформлене протоколом зборів засновників. Однак такий порядок не завжди знаходить підтримку науковців.

Так, Ю. М. Юркевич обґрунтовує концепцію договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в

якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу [166, с. 5]. На його погляд, істотними умовами таких договорів є умови про предмет, мету створення і діяльності об'єднання, умови передання об'єднанню майна та/чи інших активів адвокатів-учасників [166, с. 146]. Не заперечуючи, по суті, пропозицію Ю. М. Юркевича, не можемо не розглянути доцільні умови використання договору в процесі створення адвокатського об'єднання, обґрунтувати необхідні випадки його укладення.

На наш погляд, в основі створення будь-яких юридичних осіб декількома засновниками по суті лежить договір як домовленість між цими засновниками про створення юридичної особи (засновницький договір). При цьому не має істотного правового значення обставина, оформляється чи ні між сторонами окремий документ, названий ними договором (тобто договір у письмовій формі); за своєю сутністю, договір про створення юридичної особи є завжди, якщо ця домовленість призводить до створення юридичної особи. В останньому випадку маємо також договір – або ж в усній формі, або навіть у письмовій. Принагідно нагадаємо, що згідно з чч. 1, 2 ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Відтак вважаємо, що цілком відповідатиме законодавству твердження, що специфічною письмовою формою договору про створення юридичної особи є й протокол про її створення та відповідний статут, про що цілком обґрунтовано вже давно зазначається у науці цивільного права [167, с. 153–154].

Отже не можемо не визнати, що всі умови, зазначені Ю. М. Юркевичем як істотні умови договору про створення адвокатського об'єднання, переважно й знаходять своє врегулювання у статуті як установчому

документі об'єднання, визначеному законодавством. Відтак дублювання зазначених умов ще в одному документі, по суті, нічого не дає. Договір між засновниками адвокатського об'єднання, оформлений у самотійній письмовій формі, матиме самотійне правове значення, а необхідність його укладення засновниками існуватиме лише в разі, якщо він врегульовуватиме правовідносини, не охоплені протоколом про створення адвокатського об'єднання чи його статутом.

Насамперед такими відносинами можуть бути важливі (на думку засновників) правовідносини, що виникають до реєстрації адвокатського об'єднання. Зокрема, як гадаємо, це можуть бути відносини з підготовки його учасників до створення адвокатського об'єднання, несення ними витрат щодо такого створення (наприклад, витрати з розроблення статуту об'єднання, моделі його діяльності, попередні витрати на обладнання приміщення, пошук персоналу тощо). У договорі про створення адвокатського об'єднання майбутні засновники могли б надати своєму фактичному рішення про створення адвокатського об'єднання всю юридичну силу, яку згідно з законом має договір.

Ще одну групу правовідносин, яку за їх наявності можна й доцільно було б врегульовувати у договорі про створення адвокатського об'єднання, складають ті з них, які мають конфіденційний характер, положення щодо яких сторони не бажали б оприлюднювати. Як і рішення засновників, оформлене протоколом засновників, так і статут адвокатського об'єднання є документом, який фактично є відкритим для ознайомлення третім особам; відтак усі положення, що містяться в цих документах, є відкритими. Однак саме договір про створення адвокатського об'єднання, на наш погляд, може надати можливість засновникам зберегти конфіденційність окремих домовленостей, пов'язаних зі створенням адвокатського об'єднання. Такими, наприклад, можуть бути домовленості щодо використання ділової репутації окремих адвокатів, як про те зазначає Ю. М. Юркевич, окремі критерії

досягнення згоди учасниками (засновниками) щодо питань діяльності майбутнього об'єднання тощо.

Враховуючи наведене вважаємо, що саме у цих та інших випадках, правове регулювання яких не охоплюватиметься протоколом загальних зборів засновників та статутом як установчими документами адвокатського об'єднання, є доцільним укладення між засновниками договору про створення адвокатського об'єднання. В іншому ж разі такої доцільності не вбачається.

Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 передбачає, що відносини між учасниками адвокатського об'єднання регулюються цим Законом і статутом. Учасники адвокатського об'єднання можуть укласти між собою договір, що регулює відносини між ними, не врегульовані статутом [83]. Альтернативний до нього законопроект також передбачає, що всі не врегульовані законом питання діяльності адвокатського об'єднання, а також питання взаємовідносин між членами адвокатського об'єднання, регулюються статутом, а також можуть регулюватися договором між ними (партнерською угодою) [156]. Такий субсидіарний характер договору (партнерської угоди) стосовно установчих документів загалом виглядає правильним з наведених нами вище підстав, хоча, як вбачається зі змісту наведених положень, вони викладені обмежено, оскільки стосуються можливості укладення договорів вже між учасниками зареєстрованого об'єднання, не поширюючи таким чином свою дію на можливість укладення адвокатами засновницьких договорів. Зазначене є недоліком таких положень, що потребує їх удосконалення.

Вважаємо, що одночасно із засновницьким договором, спрямованим на створення адвокатського об'єднання, учасники вже зареєстрованого адвокатського об'єднання вправі укласти між собою й договори, спрямовані на врегулювання їх діяльності у об'єднанні. Чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачає можливості укладення таких договорів, на відміну від наведених вище законопроектів, які містять

положення щодо можливості їх укладення. Вважаємо, що такі положення законопроектів є їх позитивом.

Учасники адвокатського об'єднання повинні мати можливість укласти між собою договори, як і учасники інших організаційно-правових форм юридичних осіб, а правове регулювання укладення цих договорів може бути подібне до правового регулювання, наприклад, договорів, що їх укладають учасники товариства з обмеженою відповідальністю.

Так, нещодавно Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» від 23.03.2017 р. № 1984-VIII [168] у юридичну практику України було запроваджено цілком новий інститут – договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю, який вже став об'єктом дослідження науковців [169; 170]. Згідно зі ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства» [171], за договором про реалізацію прав учасників (засновників) ТОВ його сторони зобов'язуються реалізовувати у спосіб, передбачений таким договором, права, що надаються учасникам (засновникам) ТОВ, та/або утримуватися від реалізації зазначених прав. Договором про реалізацію прав учасників (засновників) ТОВ зокрема може бути передбачено обов'язок його сторін голосувати у спосіб, визначений таким договором, на загальних зборах учасників ТОВ, погоджувати придбання або відчуження частки за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин утримуватися від відчуження часток до настання визначених у договорі обставин, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням ТОВ, його припиненням або виділом з нього нової юридичної особи. Вважаємо, що такі положення може містити, наприклад, і аналогічний договір про реалізацію прав учасників (засновників) адвокатського об'єднання. Крім того, дуже важливою є обставина, що, наприклад, договір про реалізацію прав учасників (засновників) ТОВ може укладатися не лише між всіма учасниками товариства, а й між окремими з них. Така можливість виглядає дуже актуальною щодо договорів про

реалізацію прав учасників (засновників) адвокатського об'єднання з огляду на наявність у складі учасників адвокатського об'єднання різних за своїм правовим статусом учасників.

За відсутності правового регулювання договорів, що укладаються між учасниками адвокатського об'єднання, стосовно їх правового регулювання можуть застосовуватися за аналогією положення щодо договорів про реалізацію прав учасників (засновників) ТОВ.

Як наслідок наведеного, нами висловлено пропозицію передбачити у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» можливість укладення засновниками адвокатського об'єднання засновницького договору про створення такого об'єднання і, відповідно, учасниками адвокатського об'єднання – договору про реалізацію прав учасників (засновників) адвокатського об'єднання. У зв'язку з цим запропоновано ч. 3 ст. 15 Закону викласти у такій редакції: «Засновники адвокатського об'єднання з метою врегулювання відносин між собою, пов'язаних зі створенням такого об'єднання, можуть укласти договір про створення адвокатського об'єднання. Учасники адвокатського об'єднання можуть укласти договір про реалізацію прав учасників адвокатського об'єднання з метою врегулювання відносин, не врегульованих статутом», а частини 3-6 ст. 15 Закону відповідно вважати частинами 4-7 цієї ж статті [172, с. 264].

У науці існує думка щодо характеристики відносин стосовно створення об'єднань фізичних та юридичних осіб за своїм змістом як фідучіарних.

Так, фідучіарними правовідносинами є відносини між партнерами, засновані на повній довірі сторін між собою, за яких партнер, на якого покладено довіру, робить все можливе стосовно іншого партнера [173]. На думку Г. Ф. Шершеневича, правовідносини, які мають фідучіарний характер, засновані на взаємній довірі та на припущенні чесності й спроможності контрагентів [174, с. 662]. О. С. Іоффе вважає, що фідучіарний характер властивий лише тій угоді, сутність якої спирається на взаємну довіру її учасників [175, с. 208]. Підтримуючи висловлені у науці положення щодо

фідучіарних договорів Ю. М. Юркевич вважає, що договори про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб є фідучіарними. На етапі створення договірних об'єднань осіб учасники цивільних відносин мають вільне волевиявлення і на цій підставі приймають власні рішення щодо укладення досліджуваних договорів, керуючись при цьому не лише своїми знаннями, намірами, бажаннями тощо, але й зважаючи на наявність особистих довірливих відносин з іншими учасниками. Без наявності таких довірчих відносин, на його думку, мета договорів про створення об'єднань фізичних та юридичних осіб не зможе бути досягнута [166, с. 71].

На наш погляд, з таким твердженням слід погодитися, а його правильність підтверджується насамперед практикою створення адвокатських об'єднань. Адвокатські об'єднання, як правило, створюються адвокатами, які довіряють одне одному, є однодумцями, готовими прийти на взаємовиручку один одному. Необхідно погодитися з Н. М. Бакаяною, що колективний рівень організації потребує від адвокатів-партнерів взаємної довіри, підтримки, досягнення згоди щодо розподілу роботи та прибутків спільної діяльності [6, с. 279]. Таким чином, договір, який врегульовує питання створення адвокатського об'єднання, також слід розглядати як фідучіарний, а відносини, що виникають при створенні об'єднання, – фідучіарнимим.

Особливості адвокатського об'єднання як організаційної форми адвокатської діяльності, як і будь-якої іншої організаційно-правової форми юридичної особи, найбільш повно окреслюються у змісті статуту адвокатського об'єднання. Причому стосовно адвокатських утворень це твердження, на наш погляд, є безумовно істинним з огляду на те, що законодавство про адвокатуру, по суті, взагалі не врегульовує питання організації діяльності цих утворень, очевидно залишаючи їх на розсуд засновників. При цьому мусимо констатувати, що законодавство про адвокатуру також не визначає і жодних вимог до змісту статуту адвокатського об'єднання, а тому всі положення щодо внутрішніх цивільно-

правових (господарських) аспектів організації адвокатського об'єднання формуються виключно практикою, з урахуванням загальних положень статутів установ і товариств. Законодавство не містить ані порядку формування капіталу адвокатського об'єднання, ані особливості участі в ньому учасників-адвокатів, ані порядку ухвалення ними рішень з питань своєї діяльності чи ліквідації об'єднання тощо. Фактично усі зазначені питання вирішуються на власний розсуд засновниками (учасниками) конкретного адвокатського об'єднання з урахуванням загальних положень цивільного та господарського законодавства та викладаються у статуті цього об'єднання. Досить часто за основу статуту береться примірний статут, розроблений НААУ [139], в якому також викладено бачення НААУ вирішення цих питань з точки зору цього загального законодавства. Отже мусимо констатувати, що певні особливості адвокатського об'єднання як організаційної форми адвокатської фактичної діяльності обумовлюються його особливостями як господарюючого суб'єкта, які своєю чергою залежать від місця адвокатського об'єднання, котре надається йому в системі суб'єктів цивільного (господарського) права.

У правовій науці товариства як юридичні особи загалом поділяються на об'єднання осіб (повне та командитне товариства, а також, на думку деяких учених-господарників, кооперативи) та об'єднання капіталів (товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю та акціонерне товариство) [176, с. 48; 177, с. 16]. До об'єднань осіб належать товариства, в яких їх засновники беруть участь не лише майновими внесками, а й безпосередньо особисто. До об'єднань капіталів належать такі товариства, які при їх створенні передбачають об'єднання майна засновників та учасників і не обов'язкову особисту участь (тобто підприємницьку діяльність) [178, с. 65]. Частина 1 ст. 15 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає поняття адвокатського об'єднання як юридичної особи, створеної шляхом *об'єднання двох або більше адвокатів (учасників)* (виділено нами. – О.Д.). З огляду на таке нормативне визначення

адвокатське об'єднання можна вважати об'єднанням осіб. Безумовно, що при окресленні характеристик такого об'єднання виникають питання щодо засад, на яких воно здійснюється, чи допускає воно крім власне об'єднання осіб (адвокатів) також і об'єднання їх майна, чи рівним є становище адвокатів, які об'єдналися тощо.

Звичайно, що для належної організації діяльності адвокатського об'єднання адвокати, які його створюють, повинні брати участь у такому об'єднанні як майном, так і особисто. Причому на етапі створення адвокатського об'єднання надзвичайно важливе значення має саме об'єднання майна. Через це, на наш погляд, у статуті адвокатського об'єднання має бути відображено особливості такого об'єднання адвокатів – як майном, так і особисто (звісно, що зазначене питання може врегульовуватися і у договорах, про зазначалося вище).

Примірний статут адвокатського об'єднання передбачає різний правовий статус його учасників. Так, згідно з пп. 4.1–4.2 Примірного статуту до складу об'єднання входять адвокати, що у встановленому цим статутом порядку набули статус учасників. Учасникам об'єднання присвоюється один із наступних статусів: 1) адвокат, старший партнер; 2) адвокат, партнер; 3) адвокат. При цьому учасниками об'єднання-адвокатами є особи, що мають право на адвокатську діяльність за законодавством України, прийняті на роботу в об'єднання на посаду адвоката на умовах трудового договору відповідно до трудового законодавства або виконують роботу на умовах цивільно-правову договору з об'єднанням (п. 4.6 статуту); учасниками об'єднання-партнерами є особи, що прийняті до складу партнерів відповідно до вимог, встановлених цим статутом. Партнери є власниками часток у статутному капіталі об'єднання (п. 4.7 статуту); учасниками об'єднання-старшими партнерами є особи, що заснували об'єднання, а також особи, прийняті до складу старших партнерів відповідно до вимог, встановлених цим статутом. Старші партнери є власниками часток у статутному капіталі об'єднання (п. 4.8 статуту). Залежно від свого статусу учасники об'єднання

мають різні права та обов'язки. При цьому найменший обсяг прав мають учасники об'єднання – адвокати, а найбільший – учасники об'єднання – старші партнери. Учасники об'єднання – адвокати фактично мають права лише як наймані працівники, учасники ж об'єднання – партнери/старші партнери мають права на управління адвокатським об'єднанням, на участь у розподілі прибутку об'єднання, одержання його частки (дивіденди), вихід з об'єднання з отриманням вартості частки у статному капіталі, відчуження частки у статутному капіталі об'єднання тощо.

Безумовно, що усі зазначені особливості правового статусу учасників адвокатського об'єднання досить близько нагадують собою особливості правового статусу, що складаються у товаристві з обмеженою відповідальністю, та фактично потребують їх переосмислення через призму корпоративних правовідносин. Однак за такої диференціації статусу учасників адвокатського об'єднання виникає цілком обґрунтоване питання суто адвокатологічного характеру – чи може у адвокатському об'єднанні один адвокат бути не рівним у своїх правах з іншим адвокатом? У зв'язку з виокремлюваним у адвокатології принципом рівності адвокатів зазначена проблема набуває засадничого значення.

Так, Н. О. Обловацька загалом робить висновок, що принцип рівності адвокатів – це відсутність в адвокатурі розподілу адвокатів на керуючих і підлеглих, старших і молодших за чином, роботодавців і працівників. При вирішенні своїх внутрішніх корпоративних завдань кожен адвокат користується правом лише «одного голосу», незалежно від вищезазначених ознак [93, с. 123]. Натомість І. В. Головань вважає, що стосовно рівності учасників у адвокатському об'єднанні – світовий досвід і досвід українських партнерських адвокатських об'єднань доводить доцільність диференціації статусу таких учасників адвокатського об'єднання. Пов'язано це з тим, що адвокати об'єктивно мають різний рівень кваліфікації, досвіду, різними можуть бути і майнові вклади адвокатів у майно об'єднання. Тому для того, щоб запровадити абсолютну рівність усіх адвокатів об'єднання, уникнувши

при цьому колгоспної «зрівнялівки», треба приймати в об'єднання адвокатів однакового рівня, відмовляючи менш або більш кваліфікованим. Але в такому разі адвокатське утворення не матиме майбутнього! [19].

На наш погляд, вирішення цієї проблеми необхідно шукати в комплексному аналізі правовідносин, що складаються. Проблема в даному випадку обумовлюється тим, що вона є наслідком дії двох аспектів різної галузевої спрямованості – аспекту законодавства про адвокатуру і принципів її організації й діяльності та цивільно-правового (господарського) аспекту з притаманними цивільному праву принципами.

По-перше, підлягає вирішенню питання, як правильно розуміти принцип рівності адвокатів. На наш погляд, розуміння принципу рівності адвокатів у тому значенні, як його розуміє Н. О. Обловацька, є досить спірним і таким, що не ґрунтується на законодавстві про адвокатуру. Це є більше ідеал, якого у реальному житті, ймовірно, не існує. У цьому ми солідарні з Н. М. Бакаяною, що принцип рівності адвокатів означає рівність можливостей допуску до професії адвоката, рівність їх можливостей у виборі форм організації адвокатської діяльності, рівність їх прав на участь у адвокатському самоврядуванні [7, с. 147].

По-друге, необхідно пам'ятати, що здійснення адвокатської діяльності, як і будь-якої іншої діяльності, вимагає матеріальних витрат, причому не лише під час започаткування адвокатської діяльності (наприклад, на організацію офісу адвокатського об'єднання, набір персоналу, закупівлю оргтехніки тощо), а й в процесі діяльності об'єднання (наприклад, за відсутності у об'єднання доходу обов'язок останнього щодо виплати заробітної плати своїм працівникам, податків, витрат на утримання офісу не зникає, що передбачає необхідність майнових вкладень у нього від зацікавлених у подальшій роботі об'єднання осіб навіть власним майном). Ці витрати адвокатам-учасникам зазвичай ніхто не відшкодовує, будь-якого безоплатного для адвокатського об'єднання фінансування держава не

передбачає. Через це такі витрати повинні нести самі адвокати за рахунок власного майна.

І. В. Головань цілком обґрунтовано надає важливого значення інвестиціям в адвокатське об'єднання. На його погляд, щоб забезпечити створення матеріальної бази адвокатського об'єднання слід забезпечити зацікавленість адвокатів у вкладенні коштів в укріплення матеріальної бази об'єднання в цілому, підвищення кваліфікації нових членів, хоча це на певному етапі означатиме зменшення регулярних доходів їх сімей. Таку зацікавленість можна забезпечити, лише закріпивши у статутних документах право партнерів на частку у майні адвокатського об'єднання. Тільки упевненість у можливості отримати вартість частки майна об'єднання при виході з нього, відступити частку чи залишити її у спадщину, є достатнім і справедливим стимулом для того, щоб адвокати партнерського об'єднання віддавали частину заробленого у «загальний казан» [18, с. 68].

Однак зрозуміло, що не всі адвокати адвокатського об'єднання фінансово можуть забезпечити здійснення цих витрат або готові нести відповідні ризики. У зв'язку з цим несправедливим буде, якщо адвокати, які вкладаються фінансово у діяльність об'єднання, будуть мати такі ж права з управління ним (управління майном об'єднання), як і ті, що таких внесків не роблять. Очевидно, що лише ті, хто вклався в діяльність об'єднання, можуть брати участь у прийнятті тих чи інших управлінських рішень, від яких залежить прибуток об'єднання, а також мати дохід пропорційно своєму внеску. І це є проявом дії цивільно-правових засад щодо забезпечення можливої рівності адвокатів. Ймовірно, що класичне адвокатське об'єднання необхідно було б будувати на рівних партнерських засадах, однак цілком зрозуміло, що жодної абсолютної рівності у наведених питаннях бути не може, а установчі документи об'єднання чи договори між учасниками-адвокатами повинні врегульовувати ці аспекти.

Вважаємо, що питання щодо проблематики рівності адвокатів необхідно ставити в іншому ракурсі – чи не є нерівність адвокатів у адвокатському

об'єднанні перешкодою для належного виконання ними своїх обов'язків адвоката, чи не є їх підпорядкування один одному загрозою, насамперед, їх незалежності?

На наш погляд – звичайно, що нерівність адвокатів адвокатського об'єднання (причому не лише у їх взаємовідносинах з іншими учасниками цього ж об'єднання) завжди породжує ймовірність загрози їх незалежності. Однак навряд чи саме така нерівність в кожному конкретному випадку може бути причиною порушення принципу незалежності адвоката під час здійснення ним адвокатської діяльності. Нормативно визначеною гарантією незалежності у наведеному випадку є те, що й інші адвокати – учасники об'єднання – також пов'язані етикою адвоката, а відтак їм заборонено посягати на цю незалежність. Проблема, що вирішується, тісно пов'язана й з проблемою відповідності гарантіям адвокатської діяльності здійснення її на засадах трудового договору.

Існування відносин членства адвоката в адвокатському об'єднанні одночасно з наявністю трудових правовідносин між ними породило у правовій науці та практиці дискусію щодо можливості віднесення адвокатських об'єднань до кооперативів.

Зокрема, на думку І. В. Голованя, в нинішніх умовах організація адвокатського об'єднання має бути подібною до виробничого кооперативу. У виробничий кооператив громадяни об'єднуються для господарської діяльності на підставі членства, на засадах самоврядування та обов'язкової трудової участі [18]. Однак ця ідея не була підтримана К. Г. Книгіним та Н. М. Бакаяною.

Так, порівнявши адвокатське об'єднання зі споживчим кооперативом К. Г. Книгін доходить висновку, що адвокатське об'єднання не є кооперативом [30, с. 485]. Натомість Н. М. Бакаянова вважає, що для порівняння адвокатського об'єднання з кооперативом, зокрема виробничим, немає вагомих підстав. На її погляд, як і щодо участі в адвокатському об'єднанні, питання членства та трудової участі у виробничих кооперативах

також є нормативно не визначеними та спірними з наукових позицій [7, с. 239].

Ми вважаємо, що порівняння адвокатського об'єднання та кооперативу робити можна і необхідно, однак, безумовно, що воно буде обмеженим, оскільки ґрунтуватиметься більше на якихось загальних уявленнях про адвокатські об'єднання та кооперативи, аніж на чітко визначених правових аргументах. Однак попри відсутність належного правового регулювання відносин щодо кооперативів як організаційно-правової форми воно виглядає все ж більш якісним, ніж аналогічне законодавство, що врегульовує особливості адвокатських об'єднань як організаційних форм адвокатської діяльності.

Загальновідомо, що для виробничого кооперативу притаманним є те, що учасники кооперативу (члени) як особи, що мають право управління кооперативом, одночасно є працівниками цього ж кооперативу, перебуваючи одночасно з ним у трудових відносинах. Згідно зі ст. 10–13 Закону України «Про кооперацію» [179] членами кооперативу можуть бути громадяни України... які внесли вступний внесок і пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви. Особа, яка подала заяву про вступ до кооперативу, вносить вступний внесок і пай у порядку та розмірах, визначених його статутом. Одним із основних прав члена кооперативу є участь у господарській діяльності кооперативу, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління. Членство в кооперативі припиняється, зокрема, у разі припинення трудової участі в діяльності виробничого кооперативу. Відтак, досить важливим у дослідженні правового статусу кооперативів є дві групи відносин – відносин членства у кооперативі, які фактично є корпоративними та врегульовуються більше положеннями цивільного (господарського) законодавства, та відносин трудової участі у ньому, тобто правовідносин, врегульованих вже

законодавством про працю, а також співвідношення цих двох груп відносин між собою.

Як і кооперативам, адвокатським об'єднанням є притаманними ці дві групи правовідносин. Адвокати-партнери та старші партнери є учасниками адвокатського об'єднання, при входженні до об'єднання роблять внесок до статутного капіталу, мають право управління цим об'єднанням та одночасно можуть перебувати з адвокатським об'єднанням у трудових правовідносинах. У зв'язку з цим і виробничі кооперативи, і адвокатські об'єднання мають спільні ознаки. Принагідно відзначимо, що такі спільні ознаки з виробничими кооперативами стосуються не лише адвокатських об'єднань, а й адвокатських бюро, однак з огляду на те, що засновником адвокатського бюро є виключно один адвокат (а не декілька, як у адвокатському об'єднанні), проблематика корпоративних правовідносин перебуває там на зовсім іншому рівні.

Однак адвокатські об'єднання мають і відмінні від виробничих кооперативів ознаки, що суттєво відрізняє їх від останніх і не дає можливості ототожнити цих юридичних осіб.

Так, для виробничих кооперативів притаманною є обов'язкова трудова участь їх членів. Припинення трудової участі особи у кооперативі завжди тягне одночасне й припинення відносин членства, як і навпаки. Поміж тим, зазначене не є обов'язково притаманним адвокатському об'єднанню. Для адвокатських об'єднань є характерним, що адвокати-члени не завжди можуть перебувати у трудових відносинах з адвокатським об'єднанням. Наразі питання взаємовідносин адвоката та адвокатського об'єднання взагалі фактично перебуває поза межами правового регулювання, оскільки дискусійною є навіть можливість адвокатів перебувати у трудових відносинах. Таким чином, фактично існує лише зовнішня схожість між виробничим кооперативом та адвокатським об'єднанням, насправді ж ці організаційні форми виробничої діяльності мають істотні відмінності між собою.

На наш погляд, більш важливим є не стільки порівняння адвокатського об'єднання з кооперативом, хоча й воно викликає більш глибоке дослідження проблематики адвокатських об'єднань, як певне порівняння його з підприємствами корпоративного типу.

Як відомо, усі юридичні особи у цивільному (господарському) праві поділяються на підприємства кооперативного та корпоративного типів. Підприємства кооперативного типу передбачають обов'язкову участь у них учасника, насамперед власною працею, в той час як в підприємствах корпоративного типу така участь вже є участю капіталу учасника. Відтак, для нас виникає цілком логічне питання: чи може особа, будучи адвокатом та внівши власний капітал у адвокатське об'єднання (або ж взагалі в будь-яке інше адвокатське утворення), надалі не здійснювати жодної діяльності як адвокат окрім участі в управлінні цим об'єднанням як його учасник та отримувати дивіденди від участі?

Не секрет, що сьогодні керуючі партнери крупних адвокатських фірм вже не здійснюють безпосередньої адвокатської діяльності – вони не надають правових консультацій по суті, не складають процесуальних документів, не беруть участі в судах. Діяльність багатьох адвокатів у межах адвокатських об'єднань наразі вже перетворилася на чисто управлінську діяльність. Фактично вони є менеджерами об'єднань, в яких правову допомогу надають менш рангові адвокати, або ж є інвесторами діяльності, яку здійснює об'єднання. Для цих адвокатів, які фактично є власниками відповідних об'єднань, досить важливим є наявність та закріплення за ними корпоративних прав на адвокатське об'єднання.

Як зазначає І. В. Головань, питання про можливість наявності у адвокатських об'єднань корпоративних прав є дискусійним. Але, на його думку, корпоративні права адвокатських об'єднань – річ цілком можлива [18, с. 69]. На наш погляд, з цим слід погодитися.

Адвокатське об'єднання з точки зору цивільно-правових відносин є об'єктом власності, і як таке має свого власника. Обсяг власності того чи

іншого адвоката як власника визначається ступенем участі кожного з них у створенні цієї власності, що визначається або ж договором між ними, або ж статутом. Ця участь може виражатися як у майнових внесках, так і у внесках своєю працею, своїм ім'ям, торговельним знаком чи іншими немайними активами. Диференціація членів адвокатського об'єднання на адвокатів-старших партнерів, адвокатів-партнерів та простих адвокатів є нічим іншим, як одним із елементів диференціації обсягу корпоративних прав учасників цього об'єднання.

При дослідженні проблематики участі адвокатів у адвокатському об'єднанні ексклюзивними порівняно з іншими загальними організаційно-правовими формами господарювання та дискусійними за своєю суттю виглядають окремі моделі участі адвокатів у адвокатському об'єднанні.

Так, примірним статутом адвокатського об'єднання запроваджено модель, за якої учасником адвокатського об'єднання поряд з традиційним членством (заснованим на наявності у його учасника права управління адвокатським об'єднанням, яке, наприклад, передбачається за партнерами та старшими партнерами), є й членство адвокатів, які жодних прав щодо управління об'єднанням не мають. Такими учасниками, наприклад, є адвокати, які працюють в адвокатському об'єднанні на засадах трудового чи цивільно-правового договору.

Специфіка набуття адвокатом членства в адвокатському об'єднанні як адвоката-учасника полягає в тому, що рішення про прийняття його до складу учасників ухвалює вищий орган управління об'єднанням – Рада об'єднання (пп. 8.2.7 статуту). Після цього виконавчий орган об'єднання (голова, керуючий партнер) здійснює прийом на роботу такого учасника (пп. 9.3.7 статуту). Здавалось би, процедура прийняття адвоката до складу учасників адвокатського об'єднання у цілому відповідає загально прийнятим процедурам набуття членства в інших організаційно-правових формах господарювання. Однак на відміну від набуття членства, наприклад, у тому ж кооперативі, жодних майнових внесків адвокат-учасник при прийнятті його

до складу членів об'єднання не здійснює. Це фактично позбавляє його участі в управлінні майном об'єднання.

Аналіз правового статусу адвоката-учасника за примірним статутом призводить до висновку, що він взагалі немає жодних прав на управління об'єднанням, незважаючи на те, що для відносин участі (членства) у тому чи іншому організаційному утворенні (кооперативі, господарському товаристві, громадському об'єднанні тощо) притаманною є саме участь члена в управлінні цим утворенням. Адвокат-учасник є самим звичайним найманим працівником об'єднання, що здійснює свою діяльність на засадах трудового договору. Таким чином, вбачається штучність відносин членства таких адвокатів у об'єднанні. Навіщо їх взагалі вважати членами об'єднання – незрозуміло. Принагідно відзначимо, що примірний статут адвокатського бюро також передбачає можливість адвокатів, причому не лише його засновника, працювати у такому бюро на підставі трудового договору, однак учасником цього бюро такі адвокати в жодному разі не стають.

Ще більш дискусійною виглядає модель участі адвоката в адвокатському об'єднанні у зв'язку з його працею в ньому на підставі цивільно-правового договору. Насамперед незрозуміло, що це за договір, оскільки статут прямо не передбачає його правової природи. Можна лише припустити, що мова йде або ж про договір доручення, або ж про договір підряду, згідно з якими адвокат має надавати правову допомогу клієнту чи клієнтам адвокатського об'єднання, з яким цей клієнт чи клієнти і уклали договір про надання правової допомоги. Але можливість використання такої моделі є спірною.

Знову ж таки можна припустити, що такий договір укладатиме лише адвокат, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність. Очевидно, що інший адвокат, який такої діяльності не здійснює, від свого імені цей договір укласти не зможе. За таких умов виникає питання: в якій організаційній формі адвокатської діяльності здійснюватиме свою діяльність такий адвокат – у формі адвокатського об'єднання як його учасник, чи у формі

індивідуальної незалежної діяльності? Як вже обґрунтовано вище, адвокат може здійснювати адвокатську діяльність у декількох організаційних формах, але це допускається лише за умови, що форми між собою не пересікаються. У даному випадку маємо ніщо інше, як одночасне здійснення адвокатом адвокатської діяльності у двох формах, що суперечить законодавству про адвокатуру. Крім того, запропонована модель учасника адвокатського об'єднання за договором між адвокатом та об'єднанням суперечить пп. 2.3.6. статуту, згідно з яким об'єднання має право залучати до виконання договорів про надання правової допомоги на договірних засадах адвокатів, які не є учасниками об'єднання, будучи у такому випадку зобов'язаним забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. За таких умов незрозуміло, коли адвокат, що залучається на договірних засадах до виконання договорів про правову допомогу, буде учасником об'єднання, а коли ні.

Зважаючи на наведене вважаємо, що форма членства адвоката в адвокатському об'єднанні на підставі його праці в об'єднанні відповідно до цивільно-правового договору є неприпустимою. Загалом же слід переглянути модель участі в такому адвокатському об'єднанні адвокатів, які не мають права управління цим об'єднанням. Немає жодних підстав визнавати його членами тих адвокатів, які не мають прав управління таким об'єднанням.

Свої особливості порівняно з іншими організаційними формами адвокатської діяльності мають і питання зміни учасників адвокатського об'єднання, а також питання його реорганізації чи ліквідації.

Відповідно до п. 15.1 «Примірного статуту адвокатського об'єднання», об'єднання припиняє свою діяльність шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) або ліквідації, з дотриманням вимог законодавства. Рішення про припинення діяльності адвокатського об'єднання може ухвалити рада об'єднання або суд.

Фактично, порядок припинення діяльності об'єднання врегульовує ст. 105 ЦК, зміст якої майже дослівно повторюють відповідні положення

примірного статуту. Виходячи з цього, ті проблеми правового регулювання припинення інших юридичних осіб, які виникають у практиці, стосуються і припинення адвокатських об'єднань. Однак деякі з них є характерними виключно для припинення адвокатських об'єднань.

Так, аналізуючи особливості припинення адвокатських об'єднань Ю. М. Юркевич зазначає, що законодавчо не врегульовано низку питань, пов'язаних зокрема з таким припиненням, серед яких, наприклад: 1) у ході здійснення діяльності адвокатським об'єднанням один, декілька чи усі його учасники призупинили адвокатську діяльність; 2) учасника об'єднання засуджено за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину чи злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; 3) учасника об'єднання визнано судом недієздатним чи обмежено дієздатним; 4) учасника об'єднання позбавлено права на адвокатську діяльність; 5) учасник об'єднання порушив вимоги щодо несумісності тощо [32, с. 45]. На зазначені проблеми звертають увагу й інші науковці [180, с. 108] та практики [181]. Загалом з таким твердженням слід погодитися. Однак слід зауважити, що всі з наведених Ю. М. Юркевичем обставин тягнуть або зупинення права адвоката на адвокатську діяльність, або його припинення. Відтак усіх їх можна узагальнити в рамках дослідження правових наслідків такого зупинення чи припинення права на адвокатську діяльність для адвокатського об'єднання.

Очевидно, що зупинення чи припинення права на адвокатську діяльність одного з адвокатів – учасників об'єднання – може тягнути певні наслідки, пов'язані з ймовірним припиненням адвокатського об'єднання, лише якщо у складі цього об'єднання залишається менше двох адвокатів. Якщо таких адвокатів залишається два й більше, жодних питань щодо можливості продовження таким об'єднанням своєї діяльності не виникає. Зупинення чи припинення права на адвокатську діяльність учасника адвокатського об'єднання мають тягнути обов'язковий його вихід (виключення) з об'єднання з виплатою належної йому частки статутного капіталу об'єднання.

Якщо ж у результаті такого виходу адвоката-учасника (адвокатів-учасників) у складі адвокатського об'єднання залишається лише один учасник, адвокатське об'єднання повинно ухвалити рішення або про вступ до об'єднання іншого адвоката-учасника, або ж про своє припинення чи реорганізацію (наприклад, шляхом приєднання до іншого адвокатського об'єднання чи перетворення на адвокатське бюро).

Частково питання виходу адвоката-учасника з адвокатського об'єднання намагається врегулювати й РАУ. Так, у своєму рішенні «Про затвердження роз'яснення щодо процедури відчуження частки в статутному капіталі адвокатського об'єднання» № 170 від 13.12.2019 р. РАУ роз'яснила, що якщо у адвокатського об'єднання немає статутного капіталу і воно – некорпоратизоване, то порядок виходу учасника має бути прописаний у статуті відповідного адвокатського об'єднання. Якщо адвокатське об'єднання має статутний капітал, поділений на частки між учасниками, то відчуження відбувається згідно порядку, прописаного у статуті відповідного адвокатського об'єднання, та цивільного законодавства України [182].

Якщо питання майнових наслідків припинення адвокатського об'єднання врегульовані принаймні цивільним законодавством, то питання наслідків такого припинення для зобов'язань об'єднання перед клієнтами в межах укладених останнім договорів про надання правової допомоги нормативно не визначено.

Вважаємо, що у разі припинення адвокатського об'єднання шляхом його ліквідації всі договори про правову допомогу припиняються. Адвокат адвокатського об'єднання, що здійснює надання правової допомоги, повинен вжити заходів задля припинення надання правової допомоги, виходу із судових процесів, у яких він бере участь відповідно до процесуального законодавства. Досить важливо з боку адвокатів вжити об'єднані дії, спрямовані на недопущення заподіяння шкоди клієнту.

У разі ж, якщо адвокатське об'єднання припиняється шляхом його реорганізації, усі обов'язки за договорами про надання клієнтам правової

допомоги переходять до організаційної форми адвокатської діяльності, яка виникає внаслідок такої реорганізації.

Висновки до розділу 2

1. Положення про те, що адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою, передбачає, що адвокат самостійно організовує власну адвокатську діяльність, самостійно забезпечує себе працею, не працює за наймом, а сам може бути роботодавцем, а також самостійно розпоряджається вигодами від цієї діяльності та несе усі ризики, пов'язані з нею.

2. Доцільно удосконалити законодавче врегулювання питання робочого місця адвоката, передбачивши у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» норму такого змісту: «Робоче місце адвоката має бути обладнано з урахуванням вимог щодо забезпечення дотримання адвокатської таємниці та захищеності від несанкціонованого проникнення, бути забезпеченим місцем для зберігання документів, печаток, штампів».

3. У практичному виборі адвокатами організаційної форми адвокатської діяльності чи не найважливішим чинником, який впливає на результат такого вибору, є оподаткування доходів від здійснення адвокатської діяльності.

4. Положення ПК про можливість адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність, використовувати найману працю не більше чотирьох працівників, є необґрунтованим.

5. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не зобов'язує державного реєстратора при реєстрації адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання перевіряти наявність у особи-заявника права на адвокатську діяльність, і це є недоліком законодавства.

6. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб. Належність адвокатських бюро та адвокатських об'єднань у Класифікаторі

організаційно-правових форм господарювання до розділу «Інші організаційно-правові форми» є правильним.

7. Правову природу адвокатського бюро як організаційної форми адвокатської діяльності доцільно шукати в індивідуальній адвокатській діяльності. Незважаючи на те, що адвокатське бюро для надання правової допомоги вправі на договірних засадах залучати інших адвокатів, це не перетворює його на колективну форму організації адвокатської діяльності.

8. Законодавчий підхід про найменування адвокатського бюро, виключно залежно від прізвища адвоката, який його створив, потребує удосконалення. Ч.1 ст. 14 Закону доцільно викласти в такій редакції: «1. Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро *може* включати прізвище адвоката, який його створив».

9. Примірний статут адвокатського бюро, який пропонується НААУ, передбачає, що керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро з числа працівників бюро, проте відповідне положення доцільно було б викласти в такій редакції: «Керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро».

10. Адвокатське бюро є юридичною особою, яка особисто пов'язана з конкретною фізичною особою. У зв'язку з цим смерть адвоката-учасника адвокатського бюро повинна призводити до ліквідації адвокатського бюро.

11. Учасники вже зареєстрованого адвокатського об'єднання вправі укладати між собою договори, спрямовані на врегулювання їх діяльності у об'єднанні. Чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачає можливості укладення таких договорів, і це є його недоліком. Усунення законодавчих прогалин доцільно здійснити за аналогією договорів про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю.

12. Необхідно передбачити у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» можливість укладення засновниками адвокатського об'єднання

засновницького договору про створення такого об'єднання, а учасниками адвокатського об'єднання – договору про реалізацію прав учасників (засновників) адвокатського об'єднання.

13. Примірний статут адвокатського об'єднання передбачає різний статус учасників: 1) адвокат, старший партнер; 2) адвокат, партнер; 3) адвокат. За такої диференціації статусу учасників адвокатського об'єднання виникає проблема засадничого, суцього адвокатологічного характеру про рівність адвокатів, яка є наслідком дії двох аспектів різної галузевої спрямованості – аспекту законодавства про адвокатуру, принципів її організації й діяльності та цивільно-правового (господарського) аспекту з притаманними цивільному праву принципами.

14. Адвокати, які працюють в адвокатському об'єднанні за трудовим договором як наймані працівники та не мають права участі в управлінні цим об'єднанням, а також адвокати, які діють на підставі цивільно-правового договору з адвокатським об'єднанням, не є членами адвокатського об'єднання. Зазначені моделі слід розглядати як форми співробітництва між адвокатами.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗВ'ЯЗОК З ОКРЕМИМИ ІНСТИТУТАМИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТУРУ ТА ПРОБЛЕМА РОЗШИРЕННЯ ЇХ КОЛА

3.1. Договір про надання правової допомоги та організаційні форми адвокатської діяльності

Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Згідно з договором про надання правової допомоги виникають, змінюються та припиняються цивільні права і юридичні обов'язки його суб'єктів, у ньому конкретизується їхній зміст, визначаються види забезпечення виконання зазначених зобов'язань [183, с. 11].

У п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» договір про надання правової допомоги розглядається як домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, визначених договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

У науці питання правової природи та особливостей договору про надання правової допомоги неодноразово були предметом дослідження. Зокрема, він розглядався і як договір підряду, і як договір про надання послуг, і як договір доручення тощо [184, с. 86–91; 185, с. 367–376]. Крім того, давалися роз'яснення на рівні органів адвокатського самоврядування і щодо окремих його умов тощо.

Не можемо не підкреслити, що договір про надання правової допомоги має надзвичайно важливе значення в аспекті організації адвокатської діяльності щодо безпосереднього надання клієнту правової допомоги. Через

це досить важливо відзначити недоліки понять, окреслених у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які стосуються суб'єктів договору про надання правової допомоги, оскільки такі недоліки призводять до неузгодженості наведеного законодавчого акту з відповідними нормативними положеннями про організаційні форми адвокатської діяльності та породжують різного роду проблеми в практичній діяльності. Такі недоліки, на наш погляд, повинні бути усунуті в процесі реформування адвокатури.

Як вбачається з наведеного у Законі визначення поняття «договір про надання правової допомоги», сторонами такого договору з одного боку є адвокат, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання, а з іншого – клієнт. Насамперед неприйнятним уявляється неповне окреслення у цьому визначенні адвоката як сторони договору про надання правової допомоги. Така помилка законодавця породжує припущення, що будь-який адвокат може укласти договір про надання правової допомоги, а це є неправильним. Визначення, хто є сторонами договору про надання правової допомоги, є суттю питання про організаційні форми адвокатської діяльності, якими згідно з ч. 3 ст. 4 Закону є індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатська діяльність в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Відтак, стороною договору про надання правової допомоги може бути не будь-який адвокат, а лише той, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність. Зауважимо, що окреслена нами помилка з боку законодавця має системний характер. У тих випадках, де за смисловим значенням мова йде про адвоката як організаційного суб'єкта адвокатської діяльності, а не про адвоката як суб'єкта функціональних правовідносин з надання правової допомоги, доречно окреслювати відповідну організаційну форму адвокатської діяльності – адвокат, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність.

Суттєвими недоліками як чинного Закону, так і запропонованих законопроектів у сфері реформування адвокатури [83; 156], є послідовність

та системність викладення у них положень у відповідних розділах, що стосуються договору про надання правової допомоги.

Чинний Закон, так само як і законопроекти, передбачає виклад статей у такій послідовності: спочатку йде загальна стаття з назвою «Підстави для здійснення адвокатської діяльності», потім статті з відповідними назвами – «Форма та зміст договору про надання правової допомоги», «Підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги», «Припинення, розірвання договору про надання правової допомоги», «Гонорар». Є певні зауваження щодо такого порядку викладення зазначених положень і щодо змісту окремих статей.

З аналізу положень статті під відповідною назвою – «Підстави для здійснення адвокатської діяльності», вбачається, що вона врегульовує переважно не підстави для здійснення адвокатської діяльності, оскільки цьому присвячено лише одне речення в її частині першій, а документи, які підтверджують повноваження адвоката. Відтак не враховано, що питання підстав для здійснення адвокатської діяльності та питання документів, які підтверджують повноваження адвоката, є різними питаннями за своїм правовим змістом.

Єдиною підставою для здійснення адвокатом адвокатської діяльності в інтересах клієнта є договір, що укладається між організаційною формою адвокатської діяльності та клієнтом (іншою особою в його інтересах). Цей документ є первинним у відносинах, що складаються, та передує всім правовідносинам, що складаються між адвокатом і третіми особами вже в процесі надання ним правової допомоги. На відміну від договору про надання правової допомоги як підстави для здійснення адвокатської діяльності, документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги (а ними може бути той же договір, довіреність, ордер чи доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги) є документи, які підтверджують повноваження адвоката вже у правовідносинах, що складаються між ним

(звертаємо увагу – адвокатом, а не організаційною формою адвокатської діяльності, яка є стороною договору) та третіми особами, у відносини з якими при наданні правової допомоги вступає адвокат. Відтак, договір як підстава для здійснення адвокатської діяльності та документи, які посвідчують повноваження адвоката, є документами, які підтверджують різні юридичні факти, діють у різних сферах правовідносин, а тому не доцільно врегульовувати питання документів, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, у нормі, яка передує фактично тим положенням, які врегульовують процедуру укладення договору. Вони вже є наслідком укладеного договору.

Крім того, на наш погляд, перш ніж викладати положення про форму та зміст договору про надання правової допомоги, як це передбачає Закон та законопроекти, потрібно було б врегулювати перелік обставин, які є підставами для відмови в укладенні такого договору. Фактично укладення договору про надання правової допомоги є відповідним процесом, в якому факту укладення договору передує аналіз його проєкту на відповідність вимогам закону, зокрема й щодо наявності підстав, які перешкоджають його укладенню. Очевидно, що з урахуванням темпоральних характеристик доцільно було б норму, в якій розглядаються підстави для відмови в укладенні договору, викладати попереду норми про форму та зміст договору.

Суттєвими недоліками характеризуються й відповідні норми Закону (наприклад, ст. 28) та законопроектів, які врегульовують підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги. На наш погляд, ці норми не враховують загальних вимог договірного права, яким має відповідати договір про надання правової допомоги, а саме – що його стороною є не адвокат як суб'єкт, що безпосередньо надає правову допомогу клієнту, а організаційна форма адвокатської діяльності.

Аналіз наведених норм, а також безпосередньо переліку підстав для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги, свідчить, що ними врегульовуються не лише підстави для відмови в укладенні зазначеного

договору з боку організаційної форми адвокатської діяльності як його сторони, а й випадки відмови від виконання вже укладеного договору, причому не лише з боку організаційної форми адвокатської діяльності як сторони договору (як це має місце у проєкті Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 р. [83]), а й переважно з боку адвоката (як це має місце у чинному Законі), який взагалі може не бути стороною договору про надання правової допомоги, наприклад, при укладенні його адвокатським об'єднанням. Таким чином, у зазначеній нормі фактично має місце суміш різного роду підстав, які є неоднорідними за своїм правовим змістом і наслідками.

Треба чітко розуміти, що стороною договору про надання правової допомоги у сфері адвокатських правовідносин є не адвокат як суб'єкт безпосереднього надання правової допомоги, а організаційна форма адвокатської діяльності. У зв'язку з цим і вирішувати питання щодо відмови від укладення договору про правову допомогу чи про відмову від виконання вже укладеного договору про надання правової допомоги повинен не адвокат, а організаційна форма адвокатської діяльності. З наведеного висновку в контексті досліджуваного питання можна зробити й подальші висновки.

Насамперед, формулювання, яке містить Закон чи законопроекти, як то «відмова адвоката від виконання договору про надання правової допомоги» (абз. 2 ч. 1 ст. 28 Закону), є неправильним. Категорії «виконання договору», «відмова від виконання договору» стосуються сторін договору. Виконання договору про надання правової допомоги здійснюється не адвокатом, а стороною договору, якою є організаційна форма адвокатської діяльності. Отже Закон у таких випадках повинен вживати словосполучення «відмова адвоката, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання від виконання договору про надання правової допомоги», або ж словосполучення «відмова адвоката від надання правової допомоги», якщо законодавству необхідно врегулювати випадок

неможливості конкретного адвоката надавати правову допомогу певному клієнту. Фактично це означає, що відносини, які врегульовуються наразі єдиною ст. 28 Закону (під назвою «Підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги»), мають бути врегульовані у двох самостійних нормах з відповідними назвами «Підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги та відмови від виконання договору» та «Підстави для відмови адвоката від надання правової допомоги». Таким чином, пропонуємо внести відповідні зміни до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема, абз. 1–2 ч. 1 ст. 28 Закону викласти в такій редакції:

«1. Адвокату, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів.

Адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі, якщо...»

Крім того, потребують більш детального та чіткого врегулювання у законодавстві про адвокатуру випадки неможливості виконання договору про надання правової допомоги з боку організаційної форми адвокатської діяльності, її право відмовитися у певних випадках від виконання цього договору.

Загальні положення договірного права, які визначені цивільним законодавством та які поширюються й на правове регулювання відносин з укладення та виконання договору про правову допомогу, передбачають так звану свободу договору. Сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (ст. 627 ЦК). У зв'язку з цим не буде порушенням законодавства, якщо організаційна форма адвокатської

діяльності відмовиться від укладення договору з клієнтом, зокрема й на тих підставах, що його містить законодавство про адвокатуру (наприклад, у випадку наявності конфлікту інтересів). Однак з точки зору цивільного законодавства зовсім інші підстави та наслідки визначені стосовно відмови від виконання вже укладеного договору – воно не містить такої свободи.

Відповідно до ст. 629 ЦК договір є обов'язковим для виконання сторонами (ст. 629 ЦК України). Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 525 ЦК). Такі загальні положення договірної права породжують необхідність оцінки та обґрунтованості визначених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстав для відмови суб'єктами адвокатських правовідносин від укладення та виконання вже укладених договорів про надання правової допомоги.

Особливістю договорів про надання правової допомоги, що укладаються з клієнтами організаційними формами адвокатської діяльності – юридичними особами, є те, що їх стороною є юридична особа як певне абстрактне поняття. Попри те, що учасником (учасниками) адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання є конкретні адвокати, жоден з них особисто не зобов'язується перед клієнтом надавати йому правову допомогу особисто. Відтак досить важливе значення має той аспект, чи містить договір про правову допомогу положення про обов'язкове надання правової допомоги чітко визначеним адвокатом адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Якщо цього положення немає і зі змісту договору такого не вбачається, то в разі наявності підстав, за яких конкретний адвокат, що надає правову допомогу клієнту за цим договором, зобов'язаний відмовитися від її надання (наприклад, адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом – п. 3 ч. 1 ст. 28 Закону), то організаційна форма адвокатської діяльності як суб'єкт договору про надання правової допомоги має обов'язок забезпечити виконання такого договору іншим адвокатом, навіть залученим на договірних засадах з іншою

організаційною формою. Таке виконання зазвичай взагалі не складає труднощів для адвокатського об'єднання як організаційної форми адвокатської діяльності, створеної декількома адвокатами, оскільки воно у своєму складі апріорі містить принаймні два адвоката, один з яких і може надати правову допомогу клієнту замість адвоката, який в силу окремих обставин не може надавати таку допомогу. При виконанні договору адвокатським об'єднанням необхідно враховувати й роз'яснення РАУ, затверджене рішенням № 246 від 19.11.2013 р., згідно з яким адвокати, які є учасниками одного адвокатського об'єднання, мають право в одному кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування представляти інтереси (бути захисниками) потерпілого та підозрюваного за умови відсутності конфлікту інтересів, обставин, визначених ст. 46 КПК, та відсутності підстав для відводу захисника (представника), встановлених ст. 78 КПК [91]. Таким чином, РАУ припускає навіть діяльність адвокатів одного об'єднання в інтересах процесуально протилежних сторін кримінального провадження, що значно розширює можливості адвокатів адвокатського об'єднання у наданні правової допомоги клієнтам.

Тобто у випадку, коли заміна адвоката фактично можлива та допускається положеннями укладеного з клієнтом договору про надання правової допомоги, а його реалізація не заперечується клієнтом, відсутні будь-які підстави говорити про відмову від договору чи від його виконання з боку організаційної форми адвокатської діяльності, яка є стороною цього договору, а тому такий договір повинен виконуватися й надалі [186, с. 53–55]. Це фактично передбачає й абз. 2 п. 32 ПАЕ, затверджених звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р., згідно з яким договір про надання правової допомоги, укладений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, припиняється у разі зупинення та/або анулювання свідоцтва про право на адвокатську діяльність, крім випадку укладення договору з адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням. У

цьому разі голова адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання здійснює заміну адвоката [187].

Враховуючи наведене, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» повинен містити окремі положення, які б врегульовували особливості відмови від договору про надання правової допомоги з боку адвокатського об'єднання.

Крім того, є недоцільним, щоб положення про гонорар врегульовувалися вже після положень про припинення чи розірвання договору про надання правової допомоги, як це є на даний час. Завершувати викладення відповідних положень щодо договору про надання правової допомоги повинні саме положення про його припинення, розірвання.

Проаналізувавши наведене та виходячи з того, що викладення положень щодо договору про надання правової допомоги у чинному Законі чи відповідних законопроектах з реформування адвокатури є несистемним, пропонуємо таку послідовність викладення цих статей (положень) у відповідному розділі «Договір про надання правової допомоги» законодавчого акта у сфері адвокатури та адвокатської діяльності: 1) підстави для здійснення адвокатської діяльності; 2) підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги; 3) форма та зміст договору про надання правової допомоги; 4) гонорар; 5) документи, які посвідчують повноваження адвоката; 6) припинення, розірвання договору про надання правової допомоги [188, с. 235].

Законодавство про адвокатуру загалом не передбачає положень щодо переліку тих умов договору про надання правової допомоги, які він повинен містити (істотних умов). У ч. 5 ст. 27 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначається лише загальна вимога, що зміст цього договору не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики.

Виходячи з положень ЦК, істотними умовами договору про надання правової допомоги (як і інших договорів про надання послуг) є його предмет і ціна.

Загалом можна погодитися з П. В. Павлішем, що предметом цього договору є дії з надання кваліфікованої юридичної допомоги, що виражаються в наданні юридичних послуг і представництві інтересів довірителя в суді та інших органах. Перелік дій, що складають предмет договору, закріплено в п. 6 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Цей перелік не є вичерпним і може підлягати розширенню в рамках конкретного договірної правовідношення [189, с. 97].

Мусимо визнати, що предмет договору про надання правової допомоги загалом не залежить від організаційної форми адвокатської діяльності, оскільки більше обумовлюється функціональним статусом адвоката як безпосереднього суб'єкта надання цієї допомоги. Натомість, в аспекті питання про організаційні форми адвокатської діяльності більш цікавим є положення про ціну послуг як істотну умову договору [190, с. 468–471].

У разі формування змісту положень договору про надання правової допомоги стосовно ціни, необхідно пам'ятати, що важливе значення у цьому аспекті мають положення законодавства про адвокатуру щодо гонорару.

Питання гонорару та особливостей його визначення завжди цікавило вчених [191; 192; 193]. Чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ч. 1 ст. 30 визначає гонорар як форму винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Сформульоване у цій нормі Закону поняття, на наш погляд, є неправильним в аспекті визначення суб'єкта цієї винагороди. Виходячи з положень про організаційні форми адвокатської діяльності гонорар повинен розглядатися як винагорода виконавця за договором про надання правової допомоги, а таким виконавцем (стороною договору) є не адвокат, а організаційна форма адвокатської діяльності, якими є адвокат, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатське бюро чи

адвокатське об'єднання. У зв'язку з цим, і суб'єктами отримання гонорару повинні бути визначені не лише адвокат (як зараз має місце), а загалом організаційні форми адвокатської діяльності. Принаймні, такий підхід щодо суб'єктів отримання гонорару сформульовано вже у ст. 29 Закону. Таким чином, фактично існує суперечність між положеннями ст. 29 та 30 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка має бути усунута. Принагідно відзначимо, що більш правильним, на наш погляд, уявляється загальний підхід, сформульований у проєкті Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018, який визначає гонорар як винагороду адвоката, адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання [83]. Але й тут є недолік, оскільки більш правильно було б вказати гонорар як винагороду саме адвоката, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність. Враховуючи наведене, пропонуємо ч. 1 ст. 30 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти в такій редакції: «Гонорар є формою винагороди адвоката, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту».

Частина 3 ст. 30 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що при встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним і враховувати витрачений адвокатом час.

Положення про гонорар містить і ст. 28 ПАЕ. Зокрема, вона передбачає, що гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги клієнту. Розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом. Адвокат має право у розумних межах визначати розмір гонорару виходячи із власних міркувань. При встановленні розміру гонорару можуть враховуватися складність справи, кваліфікація, досвід і завантаженість адвоката та інші обставини.

Насамперед вбачається, що наведені положення Закону та ПАЕ здебільшого враховують суб'єктивні чинники, пов'язані з особою адвоката, який надає правову допомогу, та не враховують в багатьох випадках того, що стороною договору є не адвокат як суб'єкт, а організаційна форма адвокатської діяльності. У зв'язку з цим при укладенні договору про надання правової допомоги клієнт і організаційна форма адвокатської діяльності повинні обговорювати та обговорюють не гонорар адвоката, а гонорар (винагороду) організаційної форми, яка вже й виплачує винагороду адвокату у тій чи іншій формі, яка обумовлюється організаційним зв'язком адвоката та організаційної форми, – або відносинами членства, або ж трудовими відносинами.

Науковцями сформульовані різні пропозиції щодо визначення гонорару в договорі про надання правової допомоги.

Так, на думку Й. Л. Бронза та Ю. М. Полонського, вона може визначатися залежно від будь-яких умов, наприклад, залежно від рішення юрисдикційного органу [194, с. 39]. П. В. Павліш зазначає, що з урахуванням аналізу існуючих у теорії та практиці форм визначення винагороди адвокату та/або фахівцеві в галузі права (юристу-фахівцеві), уявляється доцільним установлювати розмір винагороди диференційовано, залежно від складності справи (етапності, стадій розгляду справи тощо, на розсуд сторін), шляхом указівки на фіксований її розмір. Такий порядок сприятиме в подальшому спрощенню процесу розрахунку збитків [189, с. 111]. Безумовно, що такі підходи мають право на існування та відображаються в договорі про надання правової допомоги.

Однак, на наш погляд, гонорар як винагорода організаційної форми в багатьох випадках залежить не від суб'єктивних чинників, пов'язаних з конкретним адвокатом, а насамперед від об'єктивних – обумовлених становищем організаційної форми адвокатської діяльності як господарюючого суб'єкта. Організаційна форма адвокатської діяльності в процесі своєї господарської діяльності несе низку витрат, які визначають

собівартість тих послуг, які вона генерує. Організаційна форма повинна сплачувати заробітну плату працівникам, зокрема й тому адвокату, що безпосередньо надає правову допомогу, витрати з оренди приміщень, сплати комунальних послуг чи податків та інших обов'язкових платежів тощо. Безумовно, що все це повинно враховуватись при визначенні розміру гонорарів, які організаційна форма обумовлює в договорах про надання правової допомоги з клієнтами, позаяк, зазвичай, будь-яких інших доходів, окрім цих гонорарів, організаційна форма не отримує.

Крім того, наведені формулювання Закону та ПАЕ, на наш погляд, є необґрунтованим й з інших підстав. Фактично вбачається, що виходячи з цивільно-правової засади свободи договору сторони договору про надання правової допомоги не обмежені у будь-яких мінімальних чи максимальних розмірах визначення розміру гонорару, а визначення його розміру здійснюється за домовленістю сторін, які можуть керуватися при цьому будь-якими аргументами, навіть не висловленими жодним чином іншій стороні. Відтак необхідності у положенні, що його містить ч. 3 ст. 30 Закону, взагалі немає. Таке положення, ймовірно, породжує у клієнта певні сподівання, що розмір гонорару може регулюватися якимись нормативними положеннями, окрім розсуду сторін. Розмір гонорару як винагороди за послугу фактично формулює ринок юридичних послуг, що склався, з його положеннями щодо попиту та пропозиції.

Враховуючи наведене пропонуємо відповідну норму Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо розміру гонорару сформулювати досить просто: «Розмір гонорару встановлюється за домовленістю сторін у договорі про надання правової допомоги».

На практиці, виходячи з поняття договору про надання правової допомоги, що містить п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», виникло питання щодо можливості надання адвокатами правової допомоги безоплатно.

У своєму роз'ясненні «Щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (*Pro bono*)», затверджені рішенням РАУ від 23.04.2016 р. № 118, РАУ вказала, що керуючись положенням ст. 19 Конституції України про те, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, враховуючи загальні вимоги договірного права, виходячи з принципу свободи договору адвокат має право надавати правову допомогу на добровільних засадах і безоплатно (*Pro bono*), відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги, в якому обов'язково мають зазначатися умови надання правової допомоги *Pro bono* – без сплати гонорару або з розміром гонорару в 0,00 гривень [195]. На наш погляд, загалом з таким твердженням слід погодитися.

Незважаючи на те, що формально договір про надання правової допомоги у п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону визначається як оплатний, немає жодних інших законодавчих перешкод або логічних міркувань заперечувати можливість надання правової допомоги адвокатами безоплатно. Дійсно, ціна є істотною умовою лише договору про надання оплатної правової допомоги. Виходячи з положень ч. 1 ст. 903 ЦК, якщо договором передбачено надання правової допомоги за плату, клієнт зобов'язаний оплатити отриману допомогу в розмірі, у строки та в порядку, встановлені договором. Якщо ж такий договір не містить положення про ціну, то його слід вважати безоплатним. Безоплатне надання адвокатами правової допомоги слід розглядати як прояв принципу гуманізму в адвокатурі, про наявність якого небезпідставно зазначається у науці [93, с. 123; 196, с. 127; 197, с. 38]. Законодавство жодним чином не забороняє адвокатським утворенням здійснювати благодійну діяльність, зокрема й у формі надання безкоштовної правової допомоги. Досить важливим у зв'язку з цим задля усунення можливих сумнівів розглядається положення законопроекту, що коли договір

про надання правничої допомоги не передбачає оплати гонорару, правнича допомога клієнту надається адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) безоплатно (ч. 5 ст. 35 проєкту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність від 06.09.2018 р. № 9055 [83]).

Однак слід враховувати, що при наданні правової допомоги на підставі безоплатних правових договорів виникає низка питань організаційного характеру, пов'язаних зокрема з тим, що такі послуги можуть розглядатися як благодійна діяльність, а це викликатиме певні правовідносини щодо її оподаткування [198; 199].

3.2. Адвокатська етика та організаційні форми адвокатської діяльності

Адвокатська діяльність базується на чітко визначених етичних принципах, і без дотримання етичних норм вона неможлива [200, с. 206]. Етична сторона діяльності адвоката врегульовується ПАЕ, які відіграють надзвичайно важливе значення в діяльності адвокатури як правового інституту загалом. Однак досить значним є вплив ПАЕ і на питання організації адвокатської діяльності, зокрема й щодо організаційних форм адвокатської діяльності.

Ще в 2003 році Н. М. Бакаянова (Н. М. Таварткіладзе) зробила цілком обґрунтований висновок, що чинні Правила адвокатської етики уявляють собою звід корпоративних норм, що містять обов'язкові для адвокатів та їх об'єднань етичні приписи [201, с. 9]. Виходячи з цього, вважається цілком правильним, що в розділі IX ПАЕ адвокатське бюро та адвокатське об'єднання визначені як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики. Відтак адвокатські бюро та адвокатські об'єднання, а не лише адвокати, також є зобов'язаними в аспекті відносин адвокатської етики.

Зазначений розділ ПАЕ містить три статті – 61, 62 та 63. Системний аналіз цих статей у сукупності з іншими положеннями ПАЕ свідчить про недосконалість регулювання у ПАЕ відносин щодо забезпечення адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями дотримання ПАЕ, оскільки не враховують особливості зазначених організаційних форм адвокатської діяльності.

Так, ст. 61 ПАЕ під назвою «Поширення Правил адвокатської етики на діяльність адвокатських бюро, адвокатських об'єднань» містить в абзаці першому положення, що ПАЕ є обов'язковими для дотримання адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями. Фактично найменування ст. 61 ПАЕ та зміст абзацу першого цієї статті входять у суперечність з назвою розділу IX ПАЕ, оскільки вони вказують на обов'язок дотримання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями цих Правил, натомість у назві розділу йдеться про забезпечення ними дотримання цих Правил (очевидно, іншими суб'єктами). На наш погляд, навряд чи адвокатські бюро та об'єднання можуть бути суб'єктами дотримання цих Правил з огляду на те, що ст. 2 ПАЕ, яка врегульовує дію ПАЕ за колом осіб, поширює їх дію виключно на фізичних осіб та жодним чином не передбачає поширення ПАЕ на адвокатські бюро та адвокатські об'єднання, які є юридичними особами.

Неможливість розглядати адвокатські бюро та адвокатські об'єднання як суб'єктів дотримання ПАЕ обґрунтовується й тим, що на відміну від адвоката чи інших фізичних осіб, на яких поширюються ПАЕ та за недотримання яких вони несуть передбачену юридичну відповідальність (наприклад, дисциплінарну), адвокатські бюро та адвокатські об'єднання як юридичні особи жодної відповідальності за порушення ПАЕ не несуть, оскільки ані самі ПАЕ, ані законодавство такої відповідальності цих суб'єктів не передбачають.

У зв'язку з цим необхідно чітко розмежовувати суб'єктів виконання ПАЕ, якими є виключно викладені у ст. 2 ПАЕ суб'єкти – фізичні особи (всі адвокати України, адвокати іноземних держав, що внесені до Єдиного

реєстру адвокатів України, а також адвокати України, право на адвокатську діяльність яких зупинено в передбаченому законом порядку, адвокати – члени органів адвокатського самоврядування, помічники та стажисти адвокатів, інші особи, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) у частині, яка застосовна до їх діяльності), та суб'єктів відносин щодо забезпечення дотримання ПАЕ, якими є виключно організаційні форми адвокатської діяльності, зокрема адвокатські бюро та адвокатські об'єднання. Відтак, з метою усунення наведених у ПАЕ суперечностей необхідно або ж змінити ст. 2 ПАЕ та визнати адвокатські бюро й адвокатські об'єднання суб'єктами, на яких поширюється дія ПАЕ (що, на наш погляд, є недоцільним), або ж змінити абз. 1 ст. 61 ПАЕ (що є більш прийнятним), виклавши його в такій редакції: *«Адвокатські бюро та адвокатські об'єднання зобов'язані забезпечувати дотримання Правил адвокатської етики суб'єктами, визначеними статтею 2 цих Правил»*. В останньому випадку запропонована редакція абз. 1 ст. 61 ПАЕ більш повно відображатиме функціональний статус адвокатських бюро та адвокатських об'єднань в системі правовідносин адвокатської етики.

Недосконалими виглядають й інші положення розділу IX ПАЕ.

Так, аналіз ст. 61–63 ПАЕ вказує на те, що вони врегульовують не тільки і не стільки відносини щодо забезпечення адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями дотримання ПАЕ, не тільки і не стільки права та обов'язки адвокатського бюро та адвокатського об'єднання як суб'єктів цих правовідносин, але й права та обов'язки адвокатів у сфері адвокатської етики (наприклад, у ст. 62, абз. 1 ст. 63 ПАЕ), тобто відносини вже за участі адвокатів. Зазначені положення доцільно було б викласти у відповідних розділах ПАЕ, де врегульовуються права й обов'язки адвокатів як суб'єктів виконання ПАЕ. Фактично, обов'язки адвокатського бюро та адвокатського об'єднання у сфері забезпечення дотримання ПАЕ встановлюються лише абз. 2 ст. 61 і абз. 2 ст. 63 ПАЕ. Крім того, загалом вбачається обмеженість підходу і щодо викладення цих обов'язків. Доцільно було б у цьому розділі

зосередити увагу виключно на обов'язках адвокатського бюро та адвокатського об'єднання як юридичних осіб та організаційних форм адвокатської діяльності. Такими, наприклад, можуть бути обов'язки щодо включення до трудових обов'язків працівників бюро та об'єднання обов'язку вивчення й дотримання ПАЕ.

На особливу увагу заслуговує питання про етичні обов'язки адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, що впливають з рекламування адвокатської діяльності.

Загалом питання реклами адвокатської діяльності в адвокатології є дискусійним. Так, висловлюються думки як про необхідність заборони будь-якої реклами адвокатів [202; 203], так і про її можливість за тих чи інших умов [204, с. 18–20; 205, с. 204–205]. Питанню дотримання ПАЕ окремими організаційними формами адвокатської діяльності досить велику увагу приділяє Н. М. Бакаянова (Н. М. Таварткіладзе). Вона навіть виокремлює спеціальний принцип обмеження реклами адвокатської діяльності як одного із етичних принципів професійного захисту [201, с. 150–159], в межах якого досліджуються й питання обов'язків організаційних форм адвокатської діяльності.

ПАЕ дозволяють рекламування адвокатської діяльності. Так, ст. 13 ПАЕ визначає істотні вимоги до рекламування адвокатської діяльності. Стосовно організаційних форм адвокатської діяльності, то вона містить абз.4, відповідно до якого адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально або через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання), несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству та цим Правилам.

Абзац 2 ст. 61 ПАЕ врегульовує обов'язок адвокатського бюро та адвокатського об'єднання забезпечити дотримання вимог ПАЕ, що стосуються укладення договору про надання правової допомоги, його

виконання та припинення у випадках, коли вони є стороною цього договору. Оцінюючи загалом зазначений обов'язок адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, відзначимо його надзвичайну важливість саме в контексті забезпечувальних правовідносин. Фактично, саме належне виконання цими організаційними формами адвокатської діяльності зазначеного обов'язку є передумовою для виконання адвокатами цих адвокатських утворень своїх обов'язків, визначених ПАЕ.

Відповідно до ч. 5 ст. 27 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики. Відтак, саме адвокатське бюро та адвокатське об'єднання в процедурі укладення договору про надання правової допомоги повинні попіклуватися про дотримання зазначеного положення Закону – щодо відсутності підстав для відмови в укладенні такого договору, забезпечення конфіденційності відносин як між адвокатським бюро (об'єднанням) та клієнтом, так і між адвокатом та клієнтом, неприпустимості конфлікту інтересів. Досить важливо з боку адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання під час укладення договору не створювати у клієнта завищених очікувань від співпраці з адвокатами, не надавати клієнту певних обіцянок щодо наслідків виконання договору адвокатським бюро чи об'єднанням, які не ґрунтуються на обставинах справи тощо. Це може бути витлумачено як безпідставне схиляння клієнта до укладення договору, а в певних випадках навіть як обман клієнта.

Абзац 2 ст. 61 ПАЕ окремо відзначає обов'язок адвокатського бюро та адвокатського об'єднання забезпечити відповідність кандидатури адвоката, якому доручається виконання договору (окремих робіт за договором), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення. Цей обов'язок адвокатського бюро та адвокатського об'єднання є

надзвичайно важливим і таким, що його слід тлумачити у сукупності з іншим обов'язком, визначеним ст. 16 ПАЕ.

Так, відповідно ст. 16 ПАЕ, на вимогу клієнта до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту, чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги за конкретною справою, а також обставини, які можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів. На наш погляд, щодо змісту положення ст. 16 ПАЕ є певні зауваження.

Якщо стосовно обов'язку адвокатського бюро та адвокатського об'єднання повідомити клієнта про обставини, які можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів, жодних заперечень бути не може, то зовсім незграбно, на наш погляд, викладено у змісті ст. 16 ПАЕ положення про обов'язок адвоката, адвокатського бюро чи об'єднання повідомити клієнту, чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги.

На наш погляд, будь-яке повідомлення клієнту про відсутність у адвоката належної кваліфікації для надання професійної правничої допомоги є підривом авторитету не лише цього конкретного адвоката, а й адвокатури загалом. Положення законодавства про адвокатуру висувають суттєві вимоги до особи, яка бажає стати адвокатом, до її професійного рівня, передбачає перевірку рівня знань через складання іспиту та проходження стажування, систематичне підвищення кваліфікації адвокатами тощо. Таким чином, будь-який адвокат має бути потенційно готовим надати клієнту будь-яку правову допомогу. На наш погляд, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання можуть лише повідомити клієнту про досвід роботи адвоката у тій чи іншій сфері правової діяльності, не оцінюючи загалом належність чи неналежність кваліфікації адвоката. Зрештою обов'язок щодо надання правової допомоги клієнту покладається згідно з договором про надання правової допомоги саме на адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання, через що вони й є

відповідальними перед клієнтом за якість наданої правової допомоги, а відтак зацікавлені в наданні правової допомоги адвокатом, який має належний рівень кваліфікації. У випадку, якщо така правова допомога не буде надана якісно, зазначені адвокатські утворення повинні будуть відшкодувати й заподіяні клієнту збитки. Враховуючи наведене, наявність ст. 16 ПАЕ у викладеній нею редакції є недоцільною. Натомість викладений у абз. 2 ст. 61 ПАЕ обов'язок адвокатського бюро та адвокатського об'єднання забезпечити відповідність кандидатури адвоката, якому доручається виконання договору (окремих робіт за договором), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення, виглядає цілком доречним. Враховуючи наведене пропонуємо абз. 1 ст. 16 ПАЕ викласти в такій редакції: *«На вимогу клієнта, до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту про обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів»*.

Досить важливою є роль організаційних форм адвокатської діяльності й у виконанні та припиненні договору про надання правової допомоги. При виконанні договору адвокатські бюро та адвокатські об'єднання повинні забезпечити надання правової допомоги належною стороною (тобто адвокатами самого адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, залучаючи до цього інших адвокатів лише тоді, коли цього потребують умови укладеного договору), надавати правову допомогу у місці, визначеному договором, здійснити якісне надання правової допомоги у строки, визначені договором. У разі виникнення підстав для припинення договору про надання правової допомоги організаційна форма адвокатської діяльності повинна дотриматися процедури його припинення, визначеної самим договором і чинним законодавством України.

Одним із обов'язків адвокатського об'єднання у сфері відносин щодо забезпечення дотримання ПАЕ є й визначений абз. 2 ст. 63 ПАЕ обов'язок його керівника забезпечити дотримання адвокатом – членом адвокатського

об'єднання виконання Правил, а також заборона керівнику вчиняти дії, пов'язані зі схилянням або сприянням ухиленню адвоката від виконання професійних етичних норм. Така норма є цілком доречною, оскільки вона, з одного боку, створює додаткові гарантії дотримання ПАЕ адвокатом – членом адвокатського об'єднання, а з іншого – є гарантією, яка надається вже самому адвокату – члену адвокатського об'єднання, та захищає його від неправомірних дій стосовно нього з боку керівника адвокатського об'єднання.

Однак, як і деякі інші положення ПАЕ, викладена у абз. 2 ст. 63 ПАЕ норма також не позбавлена недоліків. З її змісту вбачається, що вона поширюється виключно на керівника адвокатського об'єднання та не поширюється на керівника адвокатського бюро. Можна було б погодитися з недоцільністю цього, якщо б існуюча модель адвокатського бюро як організаційної форми адвокатської діяльності не передбачала можливості залучення до праці в ньому інших адвокатів на засадах трудового договору. Однак, як вбачається з примірного статуту адвокатського бюро, що рекомендується до використання РАУ, він передбачає можливість залучати адвокатів до здійснення ними адвокатської діяльності і на підставі трудового договору. За таких умов адвокати адвокатського бюро є підлеглими керівника адвокатського бюро, а тому доцільно було б коло суб'єктів та сферу правовідносин, на які поширюються положення абз. 2 ст. 63 ПАЕ, розширити за рахунок таких керівників адвокатського бюро та відносин, що виникають у адвокатському бюро [206, с. 36].

3.3. Перспективи розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності

В контексті реформування інституту адвокатури України важливим є питання щодо розширення кола чинних організаційних форм адвокатської діяльності.

Як зазначалося вище, чинне законодавство про адвокатуру виокремлює спеціальні організаційні форми адвокатської діяльності, не передбачаючи можливості здійснення адвокатської діяльності, наприклад, у загальних формах юридичних осіб, в яких здійснюється підприємницька діяльність. Однак у світі такий підхід все частіше розглядається як обмежений.

Так, у Великій Британії все більшої популярності набувають корпорації та партнерства з обмеженою відповідальністю. Натомість традиційні фірми соліситорів суттєвого кількісного розвитку не мають. За даними Товариства соліситорів Англії та Уельсу, за 2006–2016 роки число юридичних корпорацій збільшилося з 800 до 4 000, а партнерств з обмеженою відповідальністю за цей самий період – з 500 до 1 500. При цьому кількість соліситорів, які практикують індивідуально, залишилася на тому ж рівні [207]. По суті, основною організаційно-правовою формою для адвокатських утворень країн ЄС є некомерційне партнерство. У чотирьох країнах ЄС – Данії, Великій Британії (Англії, Уельсі, Північній Ірландії), Нідерландах і Франції адвокатські об'єднання можуть бути створені у формі господарських товариств. Окрім іншого, у Франції та Нідерландах адвокатські об'єднання можуть бути створені навіть як адвокатські холдинги [10, с. 244]. Організаційно-правовими формами діяльності адвокатів у Республіці Польща виступають адвокатські канцелярії, адвокатські об'єднання та господарські товариства [208, с. 157]. С. О. Іваницький взагалі робить висновок, що загальносвітовою тенденцією останніх десятиліть є розширення переліку колективних організаційних форм адвокатської діяльності, прагнення поєднати класичні й господарські, корпоративні моделі здійснення професійної практики [9, с. 506].

З посиланням на особливості організаційних форм адвокатської діяльності в інших країнах, поступового відходу ними від здійснення такої діяльності у спеціально визначених організаційних формах, у вітчизняній науці та практиці дискутується питання про можливість здійснення і в Україні адвокатської діяльності у формі окремих видів суб'єктів

підприємництва. Крім того, окремі науковці пропонують і нові форми, потенційно притаманні адвокатським утворенням. Положення про розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності обумовлюється й постійними змінами податкового законодавства та намаганням адвокатів адаптуватися до цих змін. Особливо часто нові думки звучать у періоди, коли здійснюється судово-правова реформа, складовою частиною якої розглядається і реформа адвокатури. Питання розширення цих форм досить часто постає і в певних законопроектах, що розробляються в межах цієї реформи.

Таким чином, вважаємо органічним, що в умовах судово-правової реформи загалом і впродовж усього часу реформування адвокатури зокрема виникає питання про доцільність розширення чинних організаційних форм адвокатської діяльності в Україні.

На наш погляд, щодо цієї сфери у науці та законотворчій діяльності склалося декілька напрямків.

1) Розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення загальних організаційних форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність, та їх адаптація до специфіки адвокатської діяльності.

Так, С. О. Іваницький звертає увагу, що ще декілька десятків років тому було важко уявити, що професійні об'єднання адвокатів стануть акціонерними товариствами (*“joint stock company”*), проте сьогодні це вже реальність у Канаді (Квебек), ФРН, Франції, Австралії, Швейцарії (кантони Женева, Вале, Санкт-Галлен тощо), Естонії та інших країнах [209, с. 84]. Проаналізувавши проблему, науковець робить висновок, що законодавцю слід розширити перелік форм адвокатської діяльності шляхом диференціації неприбуткових та прибуткових адвокатських бюро (об'єднань), що створюються у формі господарських товариств [9, с. 514].

Ймовірно, саме через обмеженість організаційних форм адвокатської діяльності створюються в Україні й так звані «квазіадвокатські об'єднання».

Як зазначає Н. М. Бакаянова, в Україні для правового супроводу бізнес-проектів також утворюються «квазіадвокатські об'єднання», які мають складну структуру та значну кількість персоналу. Розподіл праці при такій формі організації діяльності передбачає, що партнери, які не є адвокатами, займаються залученням клієнтів і менеджментом, а адвокати – адвокатською діяльністю. На її погляд, у такій співпраці немає нічого поганого, водночас для адвоката як суб'єкта надання правової допомоги головним має бути збереження всіх тих атрибутів, які є притаманними суб'єкту здійснення адвокатської діяльності. Збереження специфіки адвокатської діяльності є обов'язком саме адвокатської спільноти, яка має всі необхідні ресурси, від традицій до законодавчо врегульованих прав адвокатів, гарантій адвокатської діяльності для належного рівня надання професійної правової допомоги [6, с. 376].

Пропозиції щодо розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення загальних організаційних форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність, також можна розглядати у двох напрямках: 1) розширення їх шляхом залучення організаційної форми, завданням якої є виключно надання правових послуг (по суті, господарське товариство з надання правових послуг); 2) розширення їх за шляхом залучення організаційної форми, завданням якої не є виключне надання правових послуг (по суті, будь-яке господарське товариство).

Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018 [83] у ч. 11 ст. 14 передбачає можливість адвокатів здійснювати свою адвокатську діяльність у формі участі в юридичній фірмі (підприємницькому товаристві, зареєстрованому у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»), або ж у формі перебування із цією фірмою у трудових відносинах. Умовою для цього наведений законопроект визначає те, що надання юридичних послуг є основним видом статутної діяльності такого товариства (юридичної фірми), та що адвокат письмово має

повідомити відповідну раду адвокатів регіону про здійснення ним адвокатської діяльності у складі цієї юридичної фірми.

Аналізуючи цю пропозицію, зауважимо, що стосовно останньої умови будь-яких заперечень взагалі не може бути. Адвокат у будь-якому випадку має повідомити відповідну раду адвокатів регіону про обрану ним організаційну форму адвокатської діяльності, що заноситься до Єдиного реєстру адвокатів України. Більш дискусійним виглядає питання щодо доцільності запровадження такої форми.

Однак, на наш погляд, і щодо можливості здійснювати адвокатську діяльність у формі господарського товариства (юридичної фірми) також заперечень бути не може. Насамперед визначимо, що незважаючи на дискусії з приводу, чи має адвокатська діяльність на меті отримання прибутку (як і підприємницька), вважаємо, що для адвокатів, які її здійснюють, вона є такою. Праця адвоката, як і праця будь-якого працівника, здійснюється задля отримання прибутку. При здійсненні її самостійно (не на засадах трудового договору) адвокат подібний до підприємця. Відтак, жодної суперечності між функціональною спрямованістю діяльності адвоката та мети отримання прибутку у організаційної форми, в межах якої здійснюватиметься ця діяльність, не виникає. Крім того, юридичний бізнес вже давно є досить розгалуженим за своєю сферою, причому настільки, що не завжди доцільним є виконання того чи іншого правового завдання клієнта лише адвокатом. Досить часто вирішення окремої правової проблеми потребує спільних зусиль багатьох юристів, бухгалтерів, аудиторів, фінансистів тощо. Зрозуміло, що останні не є адвокатами, однак їхній вклад у спільну справу може бути не меншим, ніж адвокатів. В рамках існуючих організаційних форм адвокатської діяльності організувати таку спільну діяльність майже неможливо. Ці форми не передбачають можливості партнерства адвокатів з особами, які не є такими. Зате це цілком можливо в рамках господарського товариства.

Мусимо визнати, що господарські товариства наразі мають загальну правоздатність, а відтак вправі здійснювати будь-яку діяльність, не заборонену законодавством. Через це поряд з основною діяльністю з надання правових послуг воно може займатися й іншою діяльністю, наприклад, у сфері торгівлі, надання послуг неюридичного характеру тощо. Цілком зрозуміло, що проконтролювати, чи є надання юридичних послуг фактично основним видом діяльності такого товариства, не уявляється можливим. Через це запровадження такої форми може призвести до того, що така юридична фірма по суті перетвориться в аспект, що аналізується, на звичайне господарське товариство. Питання ж щодо можливості адвоката здійснювати адвокатську діяльність в організаційній формі його участі (членства) або ж праці на трудових засадах у товаристві, основним видом діяльності якого не є надання правової допомоги, виглядає більш складним.

Основні аргументи щодо доцільності запровадження такої форми полягають у проблемі забезпечити адвокатські гарантії адвокатам, які її оберуть, насамперед їх незалежність.

Прийнято вважати, що мета класичного адвокатського об'єднання, яка не обумовлюється отриманням прибутку, не несе загрози незалежності адвоката. Так само і його керівник, будучи сам пов'язаний обов'язками адвоката, зазвичай не посягає на незалежність підпорядкованого адвоката. Чого не можна сказати про звичайне господарське товариство, що переслідує мету отримання прибутку, а його керівник не є адвокатом. При аналізі принципів організації та діяльності адвокатури окремо звертається увага, наприклад, на незалежність адвоката від ділових партнерів. Так, наприклад, К. М. Северин зазначає, що принцип незалежності адвокатської діяльності передбачає й незалежність адвоката від своїх ділових партнерів. Ділові партнери не повинні вчиняти тиск щодо правової позиції адвоката, самого факту укладання адвокатської угоди. Допущення таких порушень призведе до суттєвих проблем захисту прав та основних свобод довірителя [85, с. 134].

Чи гарантує таку незалежність партнерство (трудові відносини) адвоката у господарському товаристві?

На наш погляд, не лише питання незалежності є визначальними щодо неможливості запровадження звичайного господарського товариства як організаційної форми адвокатської діяльності. Як би не хотілося, але посягання на незалежність адвоката можуть здійснюватися як іншим адвокатом, так і не адвокатом. Як і господарське товариство, саме адвокатське об'єднання також може переслідувати бізнесові інтереси. Вважаємо, що в аспекті гарантування незалежності визначальною особою є сам адвокат. Якщо адвокат внутрішньо не готовий боротися за свою незалежність, а сприймає посягання на неї як щось буденне, то не має значення, хто посягає на неї та якими є умови такого посягання.

Однак, якщо стати на позицію можливості здійснення адвокатської діяльності у формі господарського товариства, головною сферою діяльності якого є не лише надання правових послуг, а й інші, наприклад, торгівля чи промислове виробництво, то за таких умов знімаються бодай будь-які умовні запобіжники незалежності адвоката, його спеціального статусу. Відбувається розмивання адвокатської діяльності та перетворення адвоката у найманого працівника, і загалом адвокатура з класичного інституту правової допомоги перетворюється на звичайний вид підприємницької діяльності, яку вправі здійснювати бодай хто. І тут ми солідарні з С. О. Іваницьким, який пропонує окремі правові запобіжники підтримання балансу між професійними та комерційними інтересами, якими, зокрема, є спеціальна мета діяльності (надання професійної правничої допомоги), певні обмеження переліку осіб, які можуть бути засновниками, учасниками, партнерами чи керівниками таких утворень, обмеження щодо розміру часток у статутному капіталі [9, с. 514].

2) Розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом запровадження окремих спеціальних форм такої діяльності.

Одна з пропозицій розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності полягає у розширенні його шляхом запровадження самостійної спеціальної форми такої діяльності – *здійснення цієї діяльності на підставі трудового договору*. Необхідно зазначити, що така форма притаманна адвокатурі інших країн [210, с. 124].

Наразі, виходячи з положень чинного законодавства про організаційні форми адвокатської діяльності, виглядає дискусійним питання щодо можливості адвоката здійснювати адвокатську діяльність на підставі трудового договору, а відтак і можливість адвоката, що здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, залучати до виконання укладених договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на засадах трудового договору.

Найбільш повно проблему організаційної форми адвокатської діяльності при здійсненні адвокатом адвокатської діяльності на підставі трудового договору, на наш погляд, окреслила Н. М. Бакаянова. На її думку, у разі здійснення адвокатом адвокатської діяльності на засадах трудового договору з адвокатським об'єднанням така форма організації його адвокатської діяльності не охоплюється жодною з форм, визначених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, така діяльність не містить ознак індивідуальної діяльності, оскільки адвокат у такому випадку не укладає самостійних договорів про надання правової допомоги з клієнтом, не є самозайнятою особою, не веде самостійного податкового обліку, що є характерним для індивідуальної адвокатської діяльності. Така діяльність не здійснюється ним і в організаційно-правових формах адвокатського бюро (оскільки такого бюро адвокат не створює) чи адвокатського об'єднання (оскільки членом такого об'єднання він не є). Тож при наданні правової допомоги адвокатами-працівниками фактично виникає четверта форма організації адвокатської діяльності – форма здійснення адвокатської діяльності на підставі трудового договору, що не передбачено Законом. На думку вченої, така форма організації адвокатської діяльності була б цілком

прийнятною для використання її в Україні у разі врегулювання її в законодавстві [7, с. 233–234]. Подібного висновку доходить і С. О. Іваницький, який зазначає, що трудові відносини між адвокатом і адвокатським бюро (об'єднанням) набули масового характеру, проте в законі така організаційна форма адвокатської діяльності не розглядається [9, с. 509–510]. Наслідком дослідження науковця є висновок, що однією з організаційних форм адвокатської діяльності має бути робота адвоката за наймом у адвоката або в адвокатському об'єднанні (бюро) [9, с. 513].

Таким чином, наука виходить з того, що здійснення адвокатської діяльності на підставі трудового договору не передбачено на сьогодні чинним законодавством про адвокатуру.

Натомість фактично протилежну позицію займає НААУ та органи адвокатського самоврядування. Це вбачається, зокрема, зі зразків примірних статутів адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, розміщених на сайті НААУ. Так, наприклад, статут адвокатського бюро передбачає, що колектив бюро складають адвокати. Бюро має право укладати трудові договори (або цивільно-правові договори на надання правової допомоги) з іншими адвокатами, що мають право на адвокатську діяльність відповідно до законодавства України. При цьому такі адвокати не набувають статусу учасника Бюро і не беруть участі в розподілі доходу бюро (пп. 6.1, 6.4 Статуту). Крім того, у своєму роз'ясненні практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на питання про право адвоката поєднувати адвокатську діяльність із трудовими відносинами, зокрема одночасно бути членом адвокатського об'єднання та перебувати з ним у трудових відносинах, РАУ вказала, що чинне законодавство України не передбачає для адвокатів заборони працювати за трудовим наймом. Отже, адвокат має право поєднувати адвокатську діяльність з трудовими відносинами, якщо вони не стосуються випадків, зазначених у ч. 1 ст. 7 Закону (перелік діяльностей, несумісних з адвокатською) [73].

Отже, РАУ вважає можливим здійснення адвокатами адвокатської діяльності на засадах їх трудових відносин з адвокатськими бюро чи об'єднаннями, оскільки це не суперечить законодавству. Однак наведений висновок РАУ зазнав критики з боку С. О. Іваницького, на думку якого є очевидним, що однієї лише відсутності заборони замало для повноцінного функціонування цієї форми здійснення професійної практики адвокатом [9, с. 510].

Якщо ж проаналізувати адвокатську практику, то можна зазначити, що питання щодо можливості адвокатів здійснювати адвокатську діяльність на засадах трудового договору вирішується позитивно. У адвокатській практиці поширеними є випадки використання при організації адвокатської діяльності запропонованих НААУ варіантів статутів адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, а тому трудові відносини адвокатів із зазначеними адвокатськими утвореннями також є досить поширеними.

З метою удосконалення законодавства та розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності Н. М. Бакаянова пропонує врегулювати на законодавчому рівні таку самостійну форму організації адвокатської діяльності, як співробітництво адвокатів шляхом закріплення в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» окремої статті «Співробітництво адвокатів» такого змісту: *«Адвокати мають право здійснювати адвокатську діяльність шляхом співробітництва з адвокатами, які працюють індивідуально, адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями на договірних засадах або на засадах законодавства України про працю»*. На її думку, закріплення в законодавстві України співробітництва адвокатів як самостійної форми організації адвокатської діяльності врегулює наявні правовідносини, в які вступають адвокати для організації адвокатської практики [6, с. 374–375].

Питання про нормативне закріплення можливості здійснення адвокатської діяльності на засадах трудового договору все більше привертає

увагу і законодавця. Поміж тим підходи до сутності такої діяльності, що викладаються у тих чи інших законопроектах, різняться.

Так, проектом Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (нова редакція) (реєстр. № 2270 від 02.03.2015) [76] визначено, що робота за трудовим контрактом в адвокатському об'єднанні (бюро, кабінеті) є однією із самостійних організаційних форм адвокатської діяльності (практики) поряд з адвокатським кабінетом, адвокатським бюро чи об'єднанням.

Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018. [83] також приділяє увагу питанню праці адвоката на підставі трудового договору, причому досить суперечливо. На відміну від наведеного вище законопроекту, він не визнає за здійсненням адвокатської діяльності на засадах трудового договору самостійної організаційної форми адвокатської діяльності, хоча в численних нормах законопроекту вказує на право адвоката здійснювати цю діяльність у адвокатському бюро чи адвокатському об'єднанні. При цьому законопроект виходить з того, що організаційною формою адвокатської діяльності таких адвокатів є відповідне адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Крім того, фактично визначена категорична неприйнятність можливості адвоката працювати у інших юридичних осіб на засадах трудового договору, по суті, аж до неможливості сумісництва такої роботи з адвокатською діяльністю (крім наукової, викладацької чи творчої роботи). Однак водночас цей законопроект зберігає за адвокатом, який працює за трудовим договором (контрактом) з особою, яка не є адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, статус адвоката та надає адвокату право представляти свого роботодавця в суді, користуватися в рамках діяльності за таким договором професійними правами адвоката та гарантіями адвокатської діяльності.

До Верховної Ради України подано також проект Закону стосовно внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо удосконалення окремих питань організації адвокатської діяльності

(реєстр. № 2303 від 23.10.2019) [211], який також стосується врегулювання окремих аспектів питання про здійснення адвокатом адвокатської діяльності на підставі трудового договору. Так, зокрема пропонується викласти в новій редакції ст. 13 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка врегульовуватиме таку організаційну форму адвокатської діяльності, як здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально. У ній, окрім іншого, пропонується передбачити положення, що адвокат має право здійснювати професійну діяльність на умовах трудового договору. Таким чином, по суті, запропоновано положення про здійснення адвокатом адвокатської діяльності на умовах трудового договору як різновид індивідуальної адвокатської діяльності.

На наш погляд, відповідь на питання щодо існування законодавчо визначених можливостей адвокатів здійснювати адвокатську діяльність на засадах трудового договору насамперед залежить від того, чи можна таку працю адвоката розглядати як самостійну організаційну форму адвокатської діяльності, як про те стверджують Н. М. Бакаянова та С. О. Іваницький. Якщо ця праця є організаційною формою адвокатської діяльності, то відповідь щодо можливості адвокатів здійснювати адвокатську діяльність на засадах трудового договору буде очевидною – адвокат відповідно до чинного законодавства не вправі здійснювати таку діяльність, оскільки законодавство чітко визначає лише три організаційних форми адвокатської діяльності. Однак, якщо відповідь на поставлене питання буде негативною, це зовсім не означатиме позитивної відповіді на питання щодо допустимості законом можливості для адвоката здійснювати адвокатську діяльність на засадах трудового договору. Додатково необхідно буде визначитись, чи не заборонено це законодавством.

Чи можна розглядати здійснення адвокатської діяльності на засадах трудового договору самостійною організаційною формою адвокатської діяльності – залежить від того, що ми розуміємо під організаційною формою адвокатської діяльності.

Вважаємо, що виходячи з окреслених у законодавстві та науці (і визначених нами вище) підходів до понять організаційних форм тієї чи іншої діяльності загалом та організаційних форм адвокатської діяльності зокрема, вирішальним аспектом при визначенні цих понять є те, що вони розглядаються як організаційні суб'єкти цієї діяльності – суб'єкти, які вступають в організаційні відносини щодо тієї чи іншої діяльності. Стосовно організаційних форм адвокатської діяльності це означає, що в організаційних відносинах, які виникають щодо надання правової допомоги клієнту, суб'єктом цих відносин є не адвокат як суб'єкт безпосереднього надання правової допомоги, а організаційна форма адвокатської діяльності. Безумовно, що такою організаційною формою може бути і адвокат, але лише у випадках, визначених законом, наприклад, коли він здійснює індивідуальну адвокатську діяльність. В іншому випадку такими суб'єктами можуть бути виключно адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як ще дві організаційні форми адвокатської діяльності з тих трьох, що сьогодні передбачені законодавством.

Саме виходячи з цих міркувань, згідно з чинним законодавством надання адвокатом правової допомоги за трудовим договором не може розглядатися як організаційна форма адвокатської діяльності, оскільки при наданні такої допомоги адвокат не є безпосередньо тим суб'єктом, який укладає договори про надання правової допомоги. Саме виходячи з цих міркувань, адвокат сьогодні не може перебувати і у штаті інших юридичних осіб, окрім як адвокатського бюро та адвокатського об'єднання. При наданні правової допомоги за трудовим договором, з боку адвоката щодо його працедавця будуть наявні порушення законодавства про адвокатуру в частині визначених ним організаційних форм адвокатської діяльності, оскільки така форма адвокатської діяльності як надання її за трудовим договором наразі не передбачена законодавством, а індивідуальна адвокатська діяльність, ознаки якої в даному випадку вбачаються, визначається як незалежна професійна діяльність, в якій адвокат не є найманим за трудовим договором

працівником. Моделювання ж ситуації, в якій адвокат, працюючи у штаті юридичної особи, яка не є чи то адвокатським бюро чи то адвокатським об'єднанням, надає правову допомогу третім особам (не своєму працедавцеві) – також неможливе, оскільки підставою для надання такої допомоги завжди є договір з клієнтом, обов'язковим суб'єктом якого також є організаційна форма адвокатської діяльності, якою, виходячи з модельованої ситуації, юридична особа-працедавець адвоката не є. Виходячи з цих міркувань, можна зробити висновок, що на даний час в рамках чинного законодавства адвокат не може здійснювати адвокатську діяльність, яка є його трудовими обов'язками за трудовим договором, укладеним із суб'єктами, які не є організаційними формами адвокатської діяльності.

Таким чином, адвокатська діяльність, що здійснюється адвокатом на засадах трудового договору, не породжує нової організаційної форми адвокатської діяльності, а вважається такою, що здійснюється у формі, з якою адвокат перебуває у трудових відносинах.

Підтримуючи ідею здійснення адвокатом своїх обов'язків за трудовим контрактом, С. О. Іваницький вбачає за можливе застосувати обмежувальний підхід щодо суб'єктів реалізації професійних можливостей. Професійними правами й гарантіями мають користуватися лише адвокати, які працюють в іншого адвоката чи в адвокатському бюро (об'єднанні) [9, с. 509–512]. Подібну до С. О. Іваницького позицію займає й РАУ. У своєму рішенні № 254 від 16.11.2017 р. «Про затвердження роз'яснення щодо можливості представництва юридичної особи адвокатом, який працює в ній за трудовим договором» РАУ визнала, що наявність у штатному розпису посади «адвокат» можлива лише в адвокатському бюро та адвокатському об'єднанні, або у адвоката як визначена законом форма здійснення адвокатської діяльності, а здійснення адвокатом адвокатської діяльності в межах виконання ним трудових обов'язків у державній установі чи в іншому суб'єкті (окрім визначених законом форм здійснення адвокатської діяльності)

суперечить чинному законодавству та принципам здійснення адвокатської діяльності і є недопустимим [212].

На наш погляд, зазначене є вирішальним у пошуку відповіді на питання про те, чи можливим є розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення інших загальних організаційних форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність. Якщо ми допускаємо можливість існування таких організаційних форм, то очевидно, що допустимими будуть і трудові відносини із зазначеними організаційними формами, в які вступатимуть адвокати. І як уже зазначалося, досить важливим у цьому аспекті є гарантування незалежності адвоката в межах цих організаційних форм.

Виходячи з цього вважаємо, що наразі недоцільно виокремлювати таку самостійну організаційну форму адвокатської діяльності, як здійснення її на підставі трудового договору. Однак вважаємо цілком допустимими трудові відносини адвоката з суб'єктами, які визнаються організаційними формами адвокатської діяльності. Крім того, ми жодним чином не заперечуємо доцільності диференціації в рамках чинних організаційних форм адвокатської діяльності різновидів усіх варіантів участі адвокатів у цих формах, наприклад, чи то на підставі відносин членства, чи то на підставі тих же трудових відносин [213].

Ще одна з пропозицій щодо розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом запровадження певних спеціальних форм такої діяльності полягає у запровадженні такої форми, як *просте товариство (партнерське товариство)*.

Проектом Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (нова редакція) № 2270 від 02.03.2015 р., внесеного Д. В. Лубінцем, було запропоновано передбачити як організаційну форму адвокатської діяльності засноване адвокатами адвокатське об'єднання без створення юридичної особи, у формі простого товариства (партнерського товариства). Передбачається, що адвокати, які утворили партнерське

товариство, укладають між собою партнерський договір у простій письмовій формі. Відповідно до партнерського договору, адвокати-партнери зобов'язуються об'єднати свої зусилля для надання правової допомоги від імені всіх партнерів. Ведення загальних справ партнерського товариства здійснюється керуючим партнером, якщо інше не встановлено партнерським договором. Угода з клієнтами про надання правової допомоги укладається керуючим партнером або іншим партнером від імені всіх партнерів на підставі виданих ними доручень. В дорученнях зазначаються всі обмеження компетенції партнера, який укладає угоди з клієнтами та третіми особами. Такі обмеження доводяться до відома клієнтів і третіх осіб. Одночасно з партнерським товариством як неюридичною особою законопроект пропонує також різновиди адвокатських об'єднань, які є юридичними особами [76].

Загалом постановка питання про можливість здійснення адвокатської діяльності у формі адвокатського об'єднання без створення юридичної особи виглядає цікавою та такою, що заслуговує на вивчення, але вона одразу ж викликає певні зауваження.

Так, уявляється неприйнятним розгляд такого різновиду об'єднання зусиль адвокатів для надання правової допомоги – від імені всіх партнерів у рамках адвокатського об'єднання як організаційної форми адвокатської діяльності. На наш погляд, адвокатське об'єднання, створене у формі юридичної особи, та об'єднання адвокатів без утворення юридичної особи мають істотні відмінності між собою. Зокрема, цивільне законодавство традиційно поділяє усіх суб'єктів цивільних правовідносин на фізичних та юридичних осіб, і ця особливість суб'єктів є чи не найбільш важливим критерієм виокремлення організаційних форм господарювання. Зрозуміло, що запропоноване партнерське товариство як неюридична особа, та традиційне адвокатське об'єднання у вигляді юридичної особи будуть мати суттєві відмінності між собою за порядком створення, діяльності, оподаткування, припинення діяльності тощо, що не дає можливості об'єднувати їх в рамках однієї організаційної форми адвокатської діяльності.

Запропоноване просте товариство, що працює на засадах партнерського договору, досить подібне за своїми особливостями до спільної діяльності, яка врегульовується положеннями ЦК та ГК і здійснюється на засадах договору про спільну діяльність. Так, згідно зі ст. 1130 ЦК, за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Спільна діяльність може здійснюватися на підставі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників. Відповідно ж до ч. 4 ст. 176 ГК, суб'єкти господарювання мають право разом здійснювати господарську діяльність для досягнення спільної мети, без утворення єдиного суб'єкта господарювання, на умовах, визначених договором про спільну діяльність. У разі, якщо учасники договору про спільну діяльність доручають керівництво спільною діяльністю одному з учасників, на нього може бути покладено обов'язок ведення спільних справ. Такий учасник здійснює організаційно-управлінські повноваження на підставі доручення, підписаного іншими учасниками. Порівняльний аналіз партнерського договору, на підставі якого створюється партнерське товариство, та договору про спільну діяльність дає можливість зробити висновок, що в цивільно-правовому аспекті партнерський договір, що укладається адвокатами задля створення партнерського товариства, є нічим іншим як договором про спільну діяльність.

У господарсько-правовій літературі при дослідженні спільної господарської діяльності зазначається, що вона може здійснюватися у двох організаційно-правових формах – як зі створенням, так і без створення юридичної особи. В одному із випадків сторони укладають між собою звичайний договір спільної господарської діяльності, а в іншому – установчий (засновницький) договір [214, с. 175]. Таким чином, спільна діяльність розглядається науковцями і в аспекті організаційно-правової форми, через що можна стверджувати про можливість розгляду її як організаційної форми адвокатської діяльності.

Для правильного розуміння сутності партнерського товариства як ймовірної організаційної форми адвокатської діяльності, виходячи з окреслених нами вище особливостей поняття організаційної форми адвокатської діяльності, досить важливим є розуміння, хто буде організаційним суб'єктом договору про надання правової допомоги клієнту з боку адвокатури. Як вбачається з положень законопроекту, відповідь на це питання сформульована у нормі таким чином: «...угода з клієнтами про надання правової допомоги укладається керуючим партнером або іншим партнером *від імені всіх партнерів* на підставі виданих ними доручень». Отже вбачається, що за таких умов організаційним суб'єктом надання правової допомоги клієнту буде не один із адвокатів, а фактично усі адвокати-учасники партнерського товариства одночасно. Кожен з них спільно з іншими адвокатами бере на себе обов'язок надавати клієнту правову допомогу в порядку, визначеному договором.

В аспекті оцінки недоліків чи переваг такої організаційної форми адвокатської діяльності, як партнерське товариство, порівняно з іншими формами можна зазначити, що вона має, на наш погляд, значно більше переваг, ніж недоліків. Насамперед необхідно обумовити, що таке партнерське товариство можна розглядати як прояв здійснення адвокатської діяльності на колективному рівні. Відтак досить багато з тих переваг, що дає адвокатське об'єднання як колективна організаційна форма адвокатської діяльності і для адвокатів, і для клієнтів, буде притаманним і такому партнерству. Такими перевагами, насамперед, є можливість організації адвокатами спільної діяльності з надання правової допомоги з урахуванням спеціалізації кожного з адвокатів, оптимізація витрат на здійснення адвокатської діяльності, взаємозамінюваність адвокатів у рамках конкретних справ. Очевидними є переваги такої організаційної форми адвокатської діяльності і для клієнта. На відміну від надання правової допомоги адвокатським об'єднанням, де за вивіскою найменування цього об'єднання досить часто не зрозуміло, який адвокат стоїть і який з них буде

безпосереднім суб'єктом з надання правової допомоги клієнту, у партнерському товаристві вже наперед організаційно визначено коло адвокатів, які будуть надавати клієнту правову допомогу. Усі адвокати спільно нести будуть і відповідальність перед клієнтом за якість наданої йому правової допомоги, причому й матеріальну.

Особливості партнерського товариства як організаційної форми мають певні особливості щодо обліку та оподаткування результатів такої діяльності. Так, відповідно до пп. 14.1.139 п. 14.1 ст. 14 ПК, з метою оподаткування дві чи більше особи, які здійснюють спільну діяльність без утворення юридичної особи, вважаються окремою особою у межах такої діяльності. Облік результатів спільної діяльності ведеться платником податку, уповноваженим на це іншими сторонами згідно з умовами договору, окремо від обліку господарських результатів такого платника податку. Взяття на облік договору здійснюється шляхом додаткового взяття на облік учасника договору про спільну діяльність як платника податків – відповідального за утримання та внесення податків до бюджету під час виконання договору. Такий порядок оподаткування значно відрізнятиметься від порядку, який існує стосовно інших чинних наразі організаційних форм адвокатської діяльності, за наявності певних обставин він може викликати зацікавленість у окремих адвокатів.

Ураховуючи наведене, ми вважаємо, що партнерське товариство як організаційна форма адвокатської діяльності може бути втілена у законодавстві про адвокатуру, однак перед цим потребує додаткового дослідження для належного врегулювання її у законодавстві [215, с. 82].

3) Розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації вже існуючих організаційних форм.

Науковці висловлюють різні думки щодо розширення організаційних форм адвокатської діяльності в межах диференціації вже існуючих. Такою, наприклад, є думка, Н. С. Резцова та Д. В. Алманова, які вважають, що з метою врегулювання податкових відносин між адвокатами та державою є

доцільним на законодавчому рівні закріпити обов'язок щодо адвокатів здійснювати професійну діяльність в одній із організаційних форм: адвокатський кабінет, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання або (у разі індивідуальної адвокатської діяльності) зобов'язати адвоката укласти трудовий контракт з адвокатським об'єднанням [216, с. 9]. Вбачається, що це положення містить пропозицію розширення організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення тих, які містив вже не чинний Закон «Про адвокатуру» 1992 року.

Варто обумовити, що згідно з ч. 2 ст. 4 вже не чинного Закону «Про адвокатуру» 1992 року адвокат мав право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкривати своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діяли відповідно до цього Закону та статутів адвокатських об'єднань. Таким чином, попередній Закон «Про адвокатуру» містив значно ширше коло спеціальних організаційних форм адвокатської діяльності, однак, незважаючи на це, щодо змісту зазначеного положення було висловлено багато зауважень. Наприклад, на думку В. М. Богославець, у Законі «Про адвокатуру» було запропоновано декілька різновидів адвокатських об'єднань, але не наведено жодної відмінності між ними [217, с. 111]. Аналізуючи адвокатське об'єднання та адвокатське бюро А. В. Іванцова, також вбачала їх недолік у тому, що між ними немає суттєвих відмінностей, які дали б змогу відокремлювати одну форму від іншої за певними критеріями [218, с. 181]. Узагальнюючи ці недоліки, Н. М. Бакаянова зробила висновок, що чинне правове регулювання у цій сфері є більш ефективним, оскільки попередній Закон містив лише перелік видів адвокатських об'єднань, без надання характеристики кожного з них [7, с. 231]. У зв'язку з цим положення Закону «Про адвокатуру» потребували доопрацювання.

На наш погляд, думка про розширення організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації на види вже наявних

організаційних форм є цілком обґрунтованою. Зокрема, з якої б сторони ми не досліджували навіть вже існуючі в Україні адвокатські об'єднання, можна помітити, що вони не єдині за організаційним критерієм. Цілком слушною є думка І. В. Голованя, що на сьогоднішній день в Україні склалися два типи адвокатських об'єднань, які відрізняються між собою перш за все своєю внутрішньою організацією, які він називає «традиційні» та «командні (партнерські)» [19]. Однак попри суттєві відмінності між ними, у сучасних організаційних формах адвокатської діяльності ці відмінності наразі не відображені.

Чи є це правильним? Звичайно, що ні. Доцільним було б передбачити щодо кожного з таких видів адвокатських об'єднань свою організаційну форму з відповідною назвою, наприклад, із переліку тих назв, які містив попередній Закон «Про адвокатуру».

Аналогічно може бути проведена й диференціація адвокатського бюро як організаційної форми адвокатської діяльності. Так, відомо, що адвокатське бюро вправі залучати до надання професійної правничої допомоги інших адвокатів на підставі трудового договору. Однак очевидно, що в деяких бюро правова допомога надається виключно адвокатом – його учасником. Через це цілком можливим є виокремлення в межах цієї форми двох самостійних організаційних форм адвокатської діяльності – наприклад, адвокатський кабінет як форма, за якої адвокат-учасник надає правову допомогу самостійно, та адвокатське бюро як форма, за якої адвокат може залучати до надання професійної правничої допомоги інших адвокатів тощо.

Висновки до розділу 3

1. У Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поняття договору про надання правової допомоги визначено недосконало, оскільки неповно окреслено адвоката як сторону договору про надання правової допомоги. Стороною договору про надання правової допомоги може бути не

будь-який адвокат, а лише той, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально.

2. Визначено непослідовність і відсутність системного підходу при викладенні положень чинного Закону, які стосуються договору про надання правової допомоги. Запропоновано таку послідовність викладення статей (положень) у відповідному розділі «Договір про надання правової допомоги» законодавчого акта у сфері адвокатури та адвокатської діяльності: 1) підстави для здійснення адвокатської діяльності; 2) підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги; 3) форма та зміст договору про надання правової допомоги; 4) гонорар; 5) документи, які посвідчують повноваження адвоката; 6) припинення, розірвання договору про надання правової допомоги.

3. Положення Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ПАЕ не враховують, що стороною договору є не адвокат як суб'єкт, а організаційна форма адвокатської діяльності. При укладенні договору про надання правової допомоги клієнт та організаційна форма адвокатської діяльності повинні обговорювати й обговорюють не гонорар адвоката, а гонорар (винагороду) організаційної форми.

4. Запропоновано ст. 30 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо розміру гонорару викласти в такій редакції: «Розмір гонорару встановлюється за домовленістю сторін у договорі про надання правової допомоги».

5. Запропоновано абз. 1 ст. 61 ПАЕ викласти в такій редакції: «Адвокатські бюро та адвокатські об'єднання зобов'язані забезпечувати дотримання Правил адвокатської етики суб'єктами, визначеними статтею 2 цих Правил».

6. Положення ст. 16 ПАЕ щодо обов'язку адвоката, адвокатського бюро та об'єднання повідомити клієнту, чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги, є необґрунтованим. Адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання повинні лише повідомляти клієнту про

досвід роботи адвоката у певній сфері правової діяльності, не оцінюючи загалом належність чи неналежність кваліфікації адвоката.

7. Викладена у абз. 2 ст. 63 ПАЕ норма є недосконалою, адже вона поширюється виключно на керівника адвокатського об'єднання. Доцільно поширити цю норму також і на адвокатське об'єднання.

8. Щодо питання про розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності – в науці та законотворчій діяльності склалися такі напрямки: 1) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення загальних організаційних форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність, та їх адаптація до специфіки адвокатської діяльності; 2) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом запровадження окремих спеціальних форм такої діяльності; 3) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації вже наявних організаційних форм.

9. Доцільним є розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення організаційної форми, завданням якої є виключно надання правових послуг (господарське товариство з надання правових послуг, юридична фірма), та шляхом диференціації вже наявних організаційних форм адвокатської діяльності. Натомість, недоцільним є розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом організаційної форми, завданням якої не є виключно надання правових послуг.

10. Надання адвокатом професійної правничої допомоги за трудовим договором не може розглядатися як самостійна організаційна форма адвокатської діяльності, не породжує нової організаційної форми адвокатської діяльності, а здійснюється у тій формі, у трудових відносинах з якою адвокат перебуває.

11. Партнерське товариство як організаційна форма адвокатської діяльності може бути втілено у законодавство про адвокатуру, однак потребує попереднього додаткового дослідження задля належного

врегулювання його у законодавстві. Перевагами такої організаційної форми адвокатської діяльності можуть бути: можливість організації адвокатами спільної діяльності щодо надання правової допомоги з урахуванням спеціалізації кожного із адвокатів, оптимізація витрат на здійснення адвокатської діяльності, взаємозамінюваність адвокатів у межах конкретних справ тощо.

ВИСНОВКИ

1. Науковими напрямками досліджень організаційних форм адвокатської діяльності у вітчизняній правовій науці є: 1) напрацювання наукової термінології, пов'язаної з організаційними формами адвокатської діяльності; 2) проведення повної та належної характеристики кожної з чинних організаційних форм адвокатської діяльності; 3) вирішення питання щодо доцільності розширення переліку наявних організаційних форм шляхом залучення нових, причому як тих, що є загальними, так і тих, що є притаманними лише адвокатським утворенням; 4) окреслення зв'язку між організаційними формами адвокатської діяльності та іншими інститутами адвокатології.

2. Організаційними формами адвокатської діяльності є система урегульованих у законодавстві правовідносин за участю спеціально визначених суб'єктів (адвокатських утворень). Ці правовідносини виникають в процесі організації адвокатами професійної діяльності та є, зокрема, правовідносинами в підсистемі «засновники/учасники» юридичних осіб, які створюються ними з метою здійснення адвокатської діяльності, правовідносинами щодо реєстрації індивідуальної адвокатської діяльності як самостійної професійної діяльності, правовідносинами щодо їх оподаткування, щодо припинення відповідних юридичних осіб чи їх діяльності тощо.

3. Характеристики організаційної форми адвокатської діяльності найбільш повно окреслені в таких її ознаках: 1) організаційна форма адвокатської діяльності є стороною правовідносин із забезпечення адвокатської діяльності; 2) організаційна форма є стороною договору про надання правової допомоги, суб'єктом відносин фінансового моніторингу та податкових правовідносин; 3) безпосереднє виникнення та припинення організаційної форми адвокатської діяльності пов'язано з реєстраційними правовідносинами,

4. Розвиток організаційних форм адвокатської діяльності безпосередньо залежить від принципів організації та діяльності адвокатури. Такими, зокрема, є принципи свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності, незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, конфіденційності адвокатської діяльності, уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів, рівності адвокатів.

5. При окресленні змісту принципу свободи вибору адвокатом форми організації адвокатської діяльності необхідно: 1) звернути увагу на те, що адвокат має не лише право вибору організаційної форми адвокатської діяльності, але й обов'язок обрати ту чи іншу організаційну форму адвокатської діяльності з переліку, визначеного законодавством; 2) визначити, наскільки прийнятним є наявне в Україні коло організаційних форм адвокатської діяльності; 3) враховувати, що цей принцип потребує гарантування адвокатам прийнятного кола організаційних форм адвокатської діяльності.

6. Правильне розуміння принципів організації та діяльності адвокатури неможливе без належного дослідження організаційних форм адвокатської діяльності, як і навпаки – належна побудова організаційних форм адвокатської діяльності неможлива без урахування у відповідних правовідносинах змістовних характеристик окремих принципів адвокатури.

7. При практичному виборі адвокатами організаційної форми адвокатської діяльності чи не найважливішим чинником, який впливає на результат такого вибору, є оподаткування доходів від здійснення адвокатської діяльності.

8. Положення ПК стосовно можливості адвокатів, які здійснюють незалежну професійну діяльність, використовувати найману працю не більше чотирьох працівників, є необґрунтованим.

9. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не зобов'язує державного реєстратора при реєстрації адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання

перевіряти наявність у особи-заявника права на адвокатську діяльність, і це є недоліком законодавства.

10. Законодавчий підхід про найменування адвокатського бюро, виключно залежно від прізвища адвоката, який його створив, потребує удосконалення. Враховуючи, що адвокатське бюро може залучати до надання правової допомоги за укладеними договорами й інших адвокатів, найменування адвокатського бюро може, але не повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

11. Примірний статут адвокатського бюро, який пропонується НААУ, передбачає, що керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро із числа працівників бюро, проте це положення доцільно було б викласти в такій редакції: «Керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро».

12. Адвокатське бюро є юридичною особою, яка особисто пов'язана з конкретною фізичною особою, у зв'язку з цим смерть адвоката-учасника адвокатського бюро має призводити до ліквідації адвокатського бюро.

13. Учасники вже зареєстрованого адвокатського об'єднання вправі укладати між собою договори, спрямовані на врегулювання їх діяльності у об'єднанні. Чинний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачає можливості укладення таких договорів, і це є його недоліком. Усунення законодавчих прогалин доцільно здійснити за аналогією з договорами про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю.

14. Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність містить вимоги до змісту статуту адвокатського об'єднання, а тому положення щодо внутрішніх цивільно-правових (господарських) аспектів організації адвокатського об'єднання формуються виключно практикою, з урахуванням загальних положень статутів установ і товариств.

15. Примірний статут адвокатського об'єднання передбачає різний статус учасників: 1) адвокат, старший партнер; 2) адвокат, партнер;

3) адвокат. За такої диференціації статусу учасників адвокатського об'єднання виникають проблеми адвокатологічного характеру.

16. У Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поняття договору про надання правової допомоги визначено недосконало, оскільки неповно окреслено адвоката як сторону договору про надання правової допомоги. Стороною договору про надання правової допомоги може бути не будь-який адвокат, а лише той, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально.

17. Запропоновано таку послідовність викладення статей (положень) у відповідному розділі «Договір про надання правової допомоги» законодавчого акта у сфері адвокатури та адвокатської діяльності: 1) підстави для здійснення адвокатської діяльності; 2) підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги; 3) форма та зміст договору про надання правової допомоги; 4) гонорар; 5) документи, які посвідчують повноваження адвоката; 6) припинення, розірвання договору про надання правової допомоги.

18. Положення Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ПАЕ при регулюванні питання гонорару не враховують, що стороною договору є не адвокат як суб'єкт, а організаційна форма адвокатської діяльності. При укладенні договору про надання правової допомоги клієнт і організаційна форма адвокатської діяльності повинні обговорювати та обговорюють не гонорар адвоката, а гонорар (винагороду) організаційної форми.

19. Системний аналіз ст. 61, 62, 63 ПАЕ свідчить про недосконалість регулювання у ПАЕ відносин щодо забезпечення адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями дотримання ПАЕ, оскільки вони не враховують особливості зазначених організаційних форм адвокатської діяльності

20. Щодо питання про розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності – в науці та законотворчій діяльності склалися такі напрямки: 1) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності

шляхом залучення загальних організаційних форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність, та їх адаптація до специфіки адвокатської діяльності; 2) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом запровадження окремих спеціальних форм такої діяльності; 3) розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом диференціації вже чинних організаційних форм.

21. Доцільними є випадки розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення організаційної форми, завданням якої є виключно надання правових послуг (господарське товариство з надання правових послуг, юридична фірма), та шляхом диференціації вже наявних організаційних форм адвокатської діяльності. Натомість недоцільним є розширення кола організаційних форм адвокатської діяльності шляхом залучення організаційної форми, завданням якої не є виключно надання правових послуг.

22. Партнерське товариство як організаційна форма адвокатської діяльності має свої переваги та може бути втілено у законодавстві про адвокатуру, однак потребує попереднього додаткового дослідження задля належного врегулювання його у законодавстві.

23. Надання адвокатом професійної правничої допомоги за трудовим договором не може розглядатися як самостійна організаційна форма адвокатської діяльності, не породжує нової організаційної форми адвокатської діяльності, а здійснюється у тій формі, у трудових відносинах з якою адвокат перебуває.

24. За наслідками дослідження вказано на недоліки законодавства, які необхідно усунути, а також сформульовано конкретні пропозиції з вдосконалення законодавства та локальних актів у сфері адвокатури й адвокатської діяльності. Зокрема запропоновано:

- ч.1 ст. 14 Закону доцільно викласти в такій редакції: «1. Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі

статуту. Найменування адвокатського бюро може включати прізвище адвоката, який його створив».

- ч. 3 ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти у такій редакції: «Засновники адвокатського об'єднання з метою врегулювання між собою відносин, пов'язаних зі створенням такого об'єднання, можуть укласти договір про створення адвокатського об'єднання. Учасники адвокатського об'єднання можуть укласти договір про реалізацію прав учасників адвокатського об'єднання з метою врегулювання відносин, не врегульованих статутом», а чч. 3–6 ст. 15 Закону відповідно вважати чч. 4–7 цієї ж статті;

- абз. 1–2 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти в такій редакції:

«1. Адвокату, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів.

Адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі, якщо:...».

- ч. 1 ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти в такій редакції: «Гонорар є формою винагороди адвоката, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту»;

- ч. 3 ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» викласти в такій редакції: «Розмір гонорару встановлюється за домовленістю сторін у договорі про надання правової допомоги»;

- абз. 1 ст. 16 «Правил адвокатської етики» викласти в такій редакції: «На вимогу клієнта, до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту

про обставини, які можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів»;

- абз. 1 ст. 61 «Правил адвокатської етики» викласти в такій редакції: «Адвокатські бюро та адвокатські об'єднання зобов'язані забезпечувати дотримання Правил адвокатської етики суб'єктами, визначеними статтею 2 цих Правил»;

- перше речення п. 9.2 Статуту адвокатського бюро, який пропонується НААУ, викласти в такій редакції: «Керуючий бюро обирається та відкликається вищим органом бюро».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Харків, 2010. 20 с.
2. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 247 с.
3. Про адвокатуру : Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text> (дата перегляду: 23.08.2019).
4. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2001. 206 с.
5. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2001. 22 с.
6. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.10. Одеса, 2017. 395 с.
7. Бакаянова Н. М. Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 357 с.
8. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017. 556 с.
9. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.
10. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
11. Аракелян М. Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2019. 44 с.

12. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 386 с.
13. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.
14. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 480 с.
15. Бірюкова А. М. Адвокатура України в умовах глобалізації. Київ : Алерта, 2018. 424 с.
16. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 496 с.
17. Головань І. В. До питання про організаційні форми діяльності адвокатури. *Адвокат*. 2004. № 5 (44). С. 25–27.
18. Головань І. В. Бізнес-адвокатура в Україні. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. 127 с.
19. Головань І. В. Командне адвокатське об'єднання. Скоро сімнадцять. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України». URL: http://uba.ua/documents/doc/i_golovan_speech.pdf (дата перегляду: 23.08.2019).
20. Головань І. В. Юридична практика і адвокатська діяльність в Україні. *Адвокат*. 2005. № 8 (59). С. 3–11.
21. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України : навч. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. Київ : ІнЮре, 1997. 211 с.
22. Адвокатура України : навч. посіб. У 2 кн. Кн. 1 / ред. С. Я. Фурси ; Центр правових досліджень Фурси. Київ : КНТ, 2007. 940 с.
23. Адвокатура України : підручник. У 2 кн. Кн. 1. Організація адвокатури (з практикумом) / за заг. ред. С. Я. Фурси та Н. М. Бакаянкової. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Алерта, 2016. 864 с.

24. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 368 с.
25. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2014. 624 с.
26. Вільчик Т. Б. Організація роботи адвокатури в Україні : навч. посіб. Харків : ФІНН, 2006. 304 с.
27. Організація роботи адвокатури в Україні : навч. посіб. / Т. Б. Вільчик, О. М. Овчаренко, А. В. Іванцова та ін.; за ред. І. Є. Марочкина. Харків : Право, 2014. 392 с.
28. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики : учеб. пособие. Изд. 2-е, испр. и доп. Харьков : Право, 2012. 520 с.
29. Книгін К.Г. Організаційно-правові форми надання правової допомоги адвокатом за чинним законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 417–423. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_62 (дата перегляду: 23.01.2020).
30. Книгін К. Г. Суб'єкти договору надання правових послуг адвокатом. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 480–489. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_63_74 (дата перегляду: 17.08.2019).
31. Романюк А. Б. Окремі питання здійснення індивідуальної адвокатської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Випуск 3 (6). С. 328–332.
32. Юркевич Ю. М. Проблемні аспекти створення та діяльності адвокатських об'єднань за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 32. С. 44–46.
33. Кисельов М. Є., Затулко К. А. Правовий статус адвокатського об'єднання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 59–64.

34. Лотоцький М. В. Організаційні форми й види діяльності адвокатури та їх взаємозв'язок із профілактикою злочинів. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 305–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2012_14_55 (дата перегляду: 11.05.2018).
35. Кочергіна К. О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 23 с.
36. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
37. Снісаренко Л. Ю. Організаційно-правова форма юридичної особи: теоретичне поняття та проблеми практичного застосування. *Будуємо нову Україну* : матер. І конф. (м. Київ, 26–27 листопада 2014 р.). Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 371–379.
38. Снісаренко Л. Ю. Організаційно-правова форма: поняття та практичне значення для легітимації суб'єктів економічної діяльності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=874> (дата перегляду: 28.12.2019).
39. Зима Б. Організаційні форми господарювання та підприємництва в Україні. *Структурологічний навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації*. Полтава, 2005. 271 с.
40. Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама : навч. посіб. Київ : А.С.К., 2002. 704 с.
41. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні : монографія. Київ : Алерта, 2016. 426 с.
42. Хотинська-Нор О. З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017. 36 с.

43. Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) : монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : [б. в.], 2012. 317 с.
44. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 36 с.
45. Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади : монографія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Юрид. думка, 2018. 502 с.
46. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 40 с.
47. Варфоломеева Т. В., Святоцький О. Д. Кульчицький В. С. Історія адвокатури України. Київ : Либідь, 1992. 120 с.
48. Поліщук М. В. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури та адвокатська діяльність. URL: https://lawyer1996.io.ua/s2635449/istoriya_advokaturi._pravoviy_status_advokaturi_ta_advokatska_diyalnist (дата перегляду: 17.11.2018).
49. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата перегляду: 23.08.2020).
50. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата перегляду: 23.08.2020).
51. Господарське право : підручник / за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. Харків : Право, 2012. 696 с.
52. Корпоративное право: учебный курс : учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. М.: КНОРУС, 2011. 1120 с.
53. Коваль І. Ф., Щербакова І. Ф. Щодо застосування поняття «організаційно-правова форма» в Господарському кодексі України.

- Форум права*. 2015. № 3. С. 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2015_3_21.pdf (дата перегляду: 08.09.2017).
54. Шумна Л. П. Організаційно-правові форми соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 205–208.
 55. Селіверстова Л. С. Організаційно-правові форми підприємств в системі корпоративного управління. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 32–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_1_9 (дата перегляду: 23.01.2018).
 56. Борисов І. В. Організаційно-правова форма фінансових установ як правовий механізм узгодження економіко-правових інтересів основних учасників ринку фінансових послуг. *Право та інновації*. 2016. № 4. С. 61–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2016_4_10 (дата перегляду: 23.08.2019).
 57. Шпак Ю. А. Поняття та види організаційних форм діяльності органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 58–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_15 (дата перегляду: 23.08.2019).
 58. Руденко М. В. Організаційні форми адвокатської діяльності у країнах Європи (Німеччина, Швеція, Австрія). *Форум права*. 2016. № 2. С. 168–174.
 59. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.
 60. Варналій З. С., Сизоненко В. О. Основи підприємницької діяльності : підручник для учнів 10–11 кл. загальноосвіт. шкіл, ліцеїв та гімназій. Київ : Знання України, 2003. 404 с.
 61. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон

- України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата перегляду: 22.07.2020).
62. Шкурко В. І. Правове регулювання фінансового моніторингу в адвокатській діяльності. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 229–243.
63. Корженівський Я. В. Адвокати як суб'єкти первинного фінансового моніторингу. *Адвокат*. 2010. № 11. С. 14–18.
64. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text> (дата перегляду: 23.08.2020).
65. Про особливості участі адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань у відносинах фінансового моніторингу : Рішення Ради адвокатів України № 45 від 16 лютого 2017 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-02-04-r-shennya-rau-45_58b820b727365.pdf (дата перегляду: 23.08.2020).
66. Джабурія О. О. Підстави вступу організаційних форм адвокатської діяльності у відносини державного фінансового моніторингу: проблемні аспекти. URL: <https://unba.org.ua/publications/5611-pidstavi-vstupu-organizacijnih-form-advokats-koi-diyal-nosti-u-vidnosini-derzhavnogo-finansovogo-monitoringu-problemni-aspekti.html> (дата перегляду: 23.09.2020).
67. Джабурія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності: поняття й ознаки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 1. С. 188–194.
68. Іваницький С. О. Загальні питання адвокатури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016.

- Вип. 1. С. 115–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_1_14 (дата перегляду: 23.12.2018).
69. Маринів Н. А. Правові аспекти оподаткування адвокатів як самозайнятих осіб. *Юрист України*. 2014. № 4. С. 82–86.
70. Малець А. В. Професійна адвокатська діяльність на індивідуальному та колективному рівнях. *SCIENCIA VINCEMUS! Наукою переможемо. Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження, актуальні проблеми* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 5-річчю створення каф. нотаріал. та виконав. процесу і адвокатури Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка / редкол.: С. Я. Фурса, О. О. Дерій, О. М. Нікітюк; упоряд.: С. Я. Фурса, О. О. Дерій, О. М. Нікітюк, М. О. Рудковська. Київ : ЦУЛ, 2016. С. 235–237.
71. Рафальська І. В. Оформлюємось по-новому. *Український адвокат*. 2012. № 9. С. 53–55.
72. Щодо організаційних форм адвокатської діяльності : Рішення Ради адвокатів України від 02.04.2014 р. № 43. URL: https://istina.net.ua/vlogenia/zbirka_rishen.pdf (дата перегляду: 30.12.2017).
73. Про надання роз'яснень практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо організаційних форм адвокатської діяльності : Рішення Ради адвокатів України від 4–5.07.2014 р. № 71. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2014.07.04-05-rishennya-71.pdf> (дата перегляду: 30.11.2019).
74. Зейкан Я. П. Адвокат: навички професії : практичний посібник. Київ : КНТ, 2008. 788 с.
75. Про надання роз'яснень практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо організаційних форм адвокатської діяльності. URL: <https://radako.com.ua/content/pro-nadannya-rozyasnen-praktichnih-pitan-realizaciyi-zakonu-ukrayini-pro-advokaturu-ta> (дата перегляду: 11.02.2020).

76. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Проєкт Закону про внесення змін до Закону України № 2270 від 02.03.2015 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1R200A.html (дата перегляду: 23.08.2019).
77. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата перегляду: 23.08.2019).
78. Стефанчук М. М. Принципи організації діяльності прокуратури щодо реалізації представницької функції в суді. *Юридична наука*. 2016. № 9 (63). С. 99–111.
79. Городовенко В. Засади побудови судової системи України. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 78–86.
80. Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274–279.
81. Князева Н. В. Принципи професійної діяльності адвоката в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 78–83. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_3_15.pdf (дата перегляду: 17.05.2018).
82. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 176 с.
83. Проєкт Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055 від 06.09.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата перегляду: 23.08.2019).
84. Ківалов С. В., Полянський Ю. Є., Долежан В. В., Бакаянова Н. М., Свида О. Г. Реформування судової влади та суміжних інститутів в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 17. С. 5–24.
85. Северин К. М. Принципи адвокатської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Луцьк, 2015. 237 с.

86. Варфоломєєва Т. В. Реформа адвокатури – запорука належного захисту прав і свобод людини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Вип. 3 (19). С. 12–19.
87. Гвоздій В. А. Оподаткування адвокатської діяльності. Реальність та перспективи. URL: <https://radako.com.ua/sites/default/files/docs/2015.01.31-seminar-khmelnitsky-presentation.pdf> (дата перегляду: 23.08.2020).
88. Заднепровский А. П. Обеспечение сохранения адвокатской тайны и действие принципа презумпции невиновности. Гарантия или декларация? *Адвокат*. 2002. № 2–3. С. 46–49.
89. Северин К. М. Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція : зб. наук. пр. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 151–154.
90. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата перегляду: 23.08.2020).
91. Про надання роз'яснень щодо можливості адвокатів, які зареєстровані в одному адвокатському об'єднанні, здійснювати захист різних за процесуальним статусом осіб : Рішення Ради адвокатів України № 246 від 19.11.2013 р. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rozyasnennya/2013.11.19-rozyasnennya-246.pdf> (дата перегляду: 23.02.2020).
92. Шкребець Є. Ф. Принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України. *Форум права*. 2015. № 2. С. 192–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата перегляду: 23.08.2019).
93. Обловацька Н. О. Принципи організації та діяльності адвокатури в Україні та Росії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 9. С. 120–126.
94. Джабурія О. О. Принципи організації і діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності в умовах реформування

- адвокатури України: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 197–201.
95. До кінця року кількість адвокатів в Україні сягне 50 тисяч. *Український адвокат*. 2018. № 9 (145). С. 15.
 96. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата перегляду: 23.08.2019).
 97. Соболев С. Н. Зміст, принципи та види підприємницької діяльності в умовах трансформації форм господарювання вітчизняних підприємств. *Регіональна економіка*. 2008. № 3 (29). С. 27–32.
 98. Самозайнята особа. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/самозайнята_особа (дата перегляду: 02.03.2017).
 99. Барсученко А. С. Самозайнятність на ринку праці: фріланс. *Управління розвитком*. 2013. № 16 (156). С. 11–13.
 100. Купалова Г. І. Соціально-економічний аналіз самозайнятості сільського населення: методологічні та практичні аспекти. *Зайнятність та ринок праці*. Вип. 17. Київ : НЦ ЗРП, 2002. С. 3–13.
 101. Про зайнятність населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата перегляду: 23.08.2019).
 102. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (дата перегляду: 23.08.2019).
 103. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата перегляду: 23.08.2019).
 104. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата перегляду: 23.08.2019).

105. Джабурія О. О. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 54. С. 197–201.
106. Оніщик Ю. В. Правові проблеми оподаткування доходів від індивідуальної адвокатської діяльності. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 грудня 2019 р.). Київ : Алерта, 2019. С. 173–176.
107. Ніконова Н. О. Окремі питання оподаткування індивідуальної адвокатської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2011. Вип. 1. С. 101–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2011_1_18 (дата перегляду: 23.08.2019).
108. Ткаченко О. Питання оподаткування адвокатської діяльності. *Юридична газета*. 2009. № 51–52. С. 10–11.
109. Щодо порядку оподаткування доходів від здійснення індивідуальної адвокатської діяльності : Лист Державної податкової адміністрації України від 14.03.2006 р. № 1530/Г/17-0415. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GDPI7819.html (дата перегляду: 28.04.2020).
110. Податкове вдосконалення: адвокатам впорядкують оподаткування як самозайнятих осіб. *Рада адвокатів Київської області*. URL: <http://radako.com.ua/news/podatkovе-vdoskonalennya-advokatam-vporyadkuyut-opodatkovannya-yak-samozaynyatih-osib> (дата перегляду: 29.05.2020)
111. Посилення ролі адвокатури – основний лейтмотив діяльності робочої групи з підготовки змін до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 276–280.
112. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо здійснення адвокатської діяльності) : Проект Закону України, схвалений 26–27 квітня 2014 року Позачерговим з'їздом адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/proekt-zakonu-pro-advokaturu.pdf> (дата перегляду: 23.08.2019).

113. Адвокатський гонорар: шлях до прозорого оподаткування. *Вісник Міністерства доходів і зборів України*. 2014. № 29–30. С. 64–65.
114. Садовська І. О. Поєднання адвокатської та підприємницької діяльності: податково-правовий аспект. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 грудня 2019 р.). Київ : Алерта, 2019. С. 194–197.
115. Товкун Л. В. Правове регулювання та особливості оподаткування самозайнятих осіб. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 153–155.
116. Фатєєва Я. А. Підприємці з ознакою. URL: <https://taxlink.ua/ua/blog/pidpriyemci-z-oznakoju.htm> (дата перегляду: 23.08.2019).
117. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 20.12.2018 р. у справі № 815/244/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78772376#> (дата перегляду: 23.08.2019).
118. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 04.02.2019 р. у справі № 120/4288/18-а. URL: <http://www.advokat.org.ua/news/novini-vse/do-uvagi-advokat-v-sprava-schodo-narahuvannja-sv-advokatu-fop.html> (дата перегляду: 27.06.2019).
119. Рішення Черкаського окружного адміністративного суду від 26.06.2019 р. у справі № 580/1019/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/82754104?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_campaign=Verdictum_text&utm_content=jl01&_ga=2.32703550.1847279861.1564293185-739504895.1562229311 (дата перегляду: 23.05.2020).
120. Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» : Закон України щодо усунення дискримінації за колом платників від 13.05.2020 р. № 592-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-20#Text> (дата перегляду: 17.09.2020).

121. Адвокатура в Україні / авт.-упоряд.: Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко ; Акад. адвокатури України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
122. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата перегляду: 23.08.2019).
123. Шульга Л. В. Сучасний стан нормативно-правового регулювання діяльності адвокатів в Україні: проблеми та перспективи. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2012. Вип. 11. С. 73–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2012_11_12
124. Величко Л. Правове регулювання праці самозайнятих осіб (на прикладі адвокатів і їхніх помічників). *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 3/1. С. 80–83.
125. Адвокат зупинив свою діяльність – чи має він сплачувати ЄСВ? Позиція Верховного Суду. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012188 (дата перегляду: 23.08.2020).
126. Заборовський В. В., Булеца С. Б. Зупинення права на заняття адвокатською діяльністю як вид дисциплінарного стягнення відносно адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 29 (2). С. 213–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%282%29__56 (дата перегляду: 23.02.2020).
127. Заборовський В. В. Деякі аспекти припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4 С. 221–224. URL: http://lsej.org.ua/4_2014/60.pdf (дата перегляду: 17.10.2018).
128. Постанова Верховного Суду від 05.11.2018 р. у справі № 820/1538/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/77661749> (дата перегляду: 05.09.2019).
129. Практичні аспекти зняття адвоката з обліку як самозайнятої особи в органах фіскальної служби. URL: https://protocol.ua/ua/praktichni_aspekti_

znyattya_advokata_z_obliku_yak_samozaynyatoi_osobi_v_organah_fiskalnoi_slugbi/ (дата перегляду: 23.08.2020).

130. Індивідуальна податкова консультація від 18.01.2018 р. № 225/К/99-99-13-04-02-14/ІПК. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ink/12192-225-18.html> (дата перегляду: 23.08.2019).
131. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів : Наказ Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11> (дата перегляду: 23.02.2019).
132. Про затвердження Порядку обліку платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та Положення про реєстр страхувальників : Наказ Міністерства фінансів України від 24.11.2014 р. № 1162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1553-14> (дата перегляду: 15.02.2019).
133. Про затвердження Змін до Порядку обліку платників податків і зборів : Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2018 р. № 589. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0851-18> (дата перегляду: 23.08.2019).
134. Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-93-%D0%BF/ed19960608/conv> (дата перегляду: 23.08.2019).
135. Dzhaburiia O. O. Organizational forms of advocacy related to the creation of a legal entity: some problem aspects. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 2/1. С. 59–62.
136. Єфіменко М. Ю. Правові засади діяльності адвокатури України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (2). С. 46–53.
137. Нікітченко В. В. Специфіка правового регулювання діяльності адвокатури в Україні. *Право і безпека*. 2011. № 3. С. 100–105.

138. Статут адвокатського бюро. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/dodatok-2-statut-ab.pdf> (дата перегляду: 23.08.2019).
139. Статут адвокатського об'єднання. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/dodatok-3-statut-ao.pdf> (дата перегляду: 23.08.2019).
140. Полянский Н. Н. Правда и ложь в уголовной защите. М.: Правовая защита. 1927. 93 с.
141. Васьковский Е. В. Организация адвокатуры : ист. догмат, исслед. : в 2 ч. Ч. 1: Очерк всеобщей истории адвокатуры. СПб., 1893. 396 с.
142. Ващенко В. І все-таки адвокат працює на прибуток? *Адвокатура*. 2004. № 13 (21). С. 1.
143. Арбатский А. Прощай, адвокатура. *Юридическая практика*. 2000. 7 декабря. № 49. С. 11.
144. Заднепровский А. Нужна ли Украине классическая адвокатура? *Юридическая практика*. 2001. 8 февраля. № 6. С. 6.
145. Горовець Є. Міф про непідприємницький характер адвокатської діяльності: причини, аргументи і наслідки. *Юридичний журнал*. 2006. № 3. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2195> (дата перегляду: 11.07.2017).
146. Оніщик Ю. В., Садовська І. О. Правове регулювання оподаткування доходів адвокатського бюро. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 115–120.
147. Садовська І. О. Правове регулювання оподаткування доходів адвокатського об'єднання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 41. Том 1. С. 97–100.
148. Ярошевська Г. М. Сторони договору про надання юридичних послуг. *Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 480–486.

149. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата перегляду: 23.08.2020.)
150. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата перегляду: 23.08.2020).
151. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів : Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#n34> (дата перегляду: 23.08.2020).
152. Основні аспекти оподаткування адвокатської діяльності, що розглядались на семінарі для адвокатів Дніпропетровської області, організованому ГУ ДФС у Дніпропетровській області. URL: <http://dp.sfs.gov.ua/data/files/214222.doc> (дата перегляду: 04.12.2019).
153. Богославець В. М. Договори про надання правових послуг : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 19 с.
154. Особливості здійснення адвокатської діяльності в формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. URL: <http://raro.in.ua/attachments/article/2352> (дата перегляду: 23.08.2019).
155. Варфоломеєва Т. В., Гончаренко С. В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». *Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність* : зб. нормат. актів / Коментар; Акад. адвокатури України. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 432 с.
156. Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055-1 від 14.09.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64595. (дата перегляду: 12.06.2019).

157. Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність № 9055-2 від 20.09.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64636. (дата перегляду: 23.08.2019).
158. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / Н. С. Кузнєцова, І. О. Дзера, В. М. Коссак та ін.; за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2008. Т. 1. 832 с.
159. Адвокатське бюро «Ципін і партнери». URL: <https://tsypin.partners/> (дата перегляду: 23.08.2019).
160. Адвокатське бюро «Титикало та партнери». URL: <http://tytykalo.com.ua/> (дата перегляду: 23.08.2019).
161. Адвокатське бюро «Дроздова та партнери». URL: <https://dpartners.com.ua/> (дата перегляду: 23.08.2019).
162. Печений О. До питання про зміни у правовому регулюванні управління спадщиною: несвідоме реформування. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 2 (86). С. 28–33.
163. Бутрин Н. С. Виникнення корпоративних спорів з приводу спадкування належної учаснику частки в товаристві. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 3. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrpauc_2012_3_16 (дата перегляду: 14.11.2018).
164. Джабурія О. О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 281–286.
165. Юркевич Ю. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 80-84.
166. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 437 с.
167. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года). М.: Фирма «СПАРК», 1995. 556 с.

168. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів : Закон України від 23.03.2017 р. № 1984-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19> (дата перегляду: 02.02.2019).
169. Юркевич Ю. Договір про реалізацію прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) господарських товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 88–91.
170. Чайковська А. В. Аналіз інституту корпоративного договору. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68), № 2. С. 43–47. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29\(68\)_2_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29(68)_2_11). (дата перегляду: 23.08.2019).
171. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата перегляду: 23.08.2019).
172. Джабурія О. О. Окремі проблемні аспекти створення та діяльності адвокатського об'єднання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 262–265.
173. Отношения фидуциарные. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/business/9428> (дата перегляду: 23.08.2019).
174. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Изд. 9-е. М.: Издание Бр. Башмаковых, 1912. 951 с.
175. Иоффе О. С. Советское гражданское право. Общее учение об обязательствах : курс лекций. Л.: ЛГУ, 1958. 511 с.
176. Вінник О. М. Господарське право : навчальний посібник. 2-ге вид., змін, та доп. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців Правова єдність, 2008. 766 с.
177. Зеліско А. Правова характеристика сучасного стану та тенденцій модифікації системи господарських товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 15–19.

178. Панченко М. І. Цивільне право України : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 583 с.
179. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата перегляду: 01.04.2020).
180. Меліхова Ю. О. Проблеми адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 1. С. 107–109.
181. Богатир В. Щодо діяльності адвокатського об'єднання створеного двома адвокатами за умов, коли один з учасників зупинив свою адвокатську діяльність. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/shchodo_diialnosti_advokatskogho (дата перегляду: 15.04.2020).
182. Про затвердження роз'яснення щодо процедури відчуження частки в статутному капіталі адвокатського об'єднання : Рішення Ради адвокатів України № 170 від 13.12.2019 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-12-13-r-shennya-rau-170_5e01ed4e6b6aa.pdf (дата перегляду: 23.08.2020).
183. Макушев П. В., Лавренко Н. В. Договір про надання правової допомоги як невід'ємна складова частина верховенства права в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Том 1. С. 10–14.
184. Кравченко М. В. Договір про надання правової допомоги як правова конструкція. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 86–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_1_18. (дата перегляду: 23.12.2017).
185. Ярошевська Г. М. Договір про надання юридичних послуг: особливості правової моделі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 37. С. 367–376.
186. Джабурія О. О. Підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги в аспекті організаційних форм адвокатської діяльності. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку (з нагоди 145-річчя створення Ради присяжних повірених при*

- Харківському окружному суді*) : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін. Харків : Право, 2019. С. 53–55.
187. Правила адвокатської етики від 09.06.2017 р., затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS28627> (дата перегляду: 23.08.2019).
 188. Джабурія О. О. Щодо правового регулювання договору про надання правової допомоги у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24–25 жовтня 2019 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 233–235.
 189. Павліш П. В. Договір про надання юридичної допомоги за законодавством України : дис ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 206 с.
 190. Круглова О. О. Ціна як істотна умова цивільно-правових договорів. *Форум права*. 2011. № 2. С. 468–471. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11kooscpd.pdf> (дата перегляду: 23.08.2019).
 191. Макарчук В. До питання оплати праці юристів, зайнятих адвокатською практикою, в Україні: історико-правова ретроспектива. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2018. Вип. 19. С. 11–18.
 192. Вільчик Т. Б. Відповідальність адвоката перед клієнтом: напрями гармонізації законодавства України до європейських стандартів. *Форум права*. 2016. № 1. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index. (дата перегляду: 14.11.2018).
 193. Орешкін В. П. Гонорар успіху адвоката в Україні і світі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 362–369. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2019_70_47. (дата перегляду: 16.05.2020).
 194. Бронз Й. Л., Полонський Ю. М. Про незаконність оподаткування адвокатів. *Адвокат*. 1997. № 3. С. 38–40.

195. Про затвердження роз'яснення щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono) : Рішення Ради адвокатів України від 23.04.2016 р. № 118. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-04-23-r-shennya-rau-118_5735a1d5d7a7a.pdf (дата перегляду: 23.03.2018).
196. Іваницький С. Принципи адвокатури. *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 117–130.
197. Бочуляк Н. І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_7. (дата перегляду: 18.05.2020).
198. Особливості визначення додаткового блага: аргументи платника VS аргументи податкової. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/161220_osoblivost-viznachennya-dodatkovogo-bлага-argumenti-platnika-vs-argumenti-podatkovovo (дата перегляду: 20.08.2020).
199. Безкоштовно надані товари, кошти: застосування різниці з податку на прибуток. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/ib/10023/106504> (дата перегляду: 20.08.2020).
200. Барабаш Т. О. Актуальні питання адвокатської етики та відповідальності за її порушення. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 205–214.
201. Таварткиладзе Н. М. Этические основы деятельности адвоката-защитника: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одесса, 2003. 216 с.
202. Примаченко А. Что позволено адвокату. *Зеркало недели. Украина*. 1999. № 40. URL: http://gazeta.zn.ua/LAW/chto_pozvoleno_advokatu.html (дата перегляду: 23.08.2019).
203. Костін І. Реклама адвокатської діяльності. *Думка адвоката*. URL: <http://blog.liga.net/user/kostin/article/2816.aspx> (дата перегляду: 23.08.2019).

204. Мельниченко Р. Г., Козлов А. М. Нужна ли реклама адвокатам? *Адвокат*. 2004. № 12. С. 18–20.
205. Бірюкова А. Реклама адвокатської діяльності як прояв впливу процесу глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 202–206.
206. Джабурія О. О. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики. *Вісник Одеської адвокатури. Спеціальний випуск. Адвокатська етика*. 2019. С. 34–36.
207. Регулирование профессии юриста. URL: http://www.fparf.ru/news/all_news/news/16504/. (дата перегляду: 09.05.2020).
208. Стахира Г. М. Правове регулювання адвокатської діяльності за законодавством України та Польщі: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27 (3). С. 156–159.
209. Іваницький С. О. Оптимізація системної побудови адвокатури України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 82–102.
210. Савченко Я. А. Організаційні форми здійснення адвокатської діяльності в Україні та Чеській республіці: порівняльна характеристика. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 1. С. 123–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2015_8_1_31 (дата перегляду: 23.08.2019).
211. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Проект Закону про внесення змін до Закону України щодо удосконалення окремих питань організації адвокатської діяльності № 2303 від 23.10.2019 Р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67168 (дата перегляду: 11.05.2020).
212. Про затвердження роз'яснення щодо можливості представництва юридичної особи адвокатом, який працює в ній за трудовим договором :

- Рішення Ради адвокатів України № 254 від 16.11.2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-11-16-r-shennya-rau-254_5a449c10284ee.pdf (дата перегляду: 23.08.2019).
213. Джабурія О. О. Щодо здійснення адвокатської діяльності на підставі трудового договору як самостійної організаційної форми адвокатської діяльності: проблемні аспекти. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (15 листопада 2019 р., м. Одеса). Одеса, 2019. С.74-78.
214. Резнікова В. В. Правові форми здійснення спільної господарської діяльності в Україні. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 168–175.
215. Джабурія О. О. Щодо простого (партнерського) товариства як організаційної форми адвокатської діяльності. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2019 р., м. Київ). Київ : Алерта, 2019. С. 78–82.
216. Резцов Н. С., Алманов Д. В. Необхідність представників професійної правничої допомоги в суді. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2019 р., м. Київ). Київ : Алерта, 2019. С. 7–9.
217. Богославець В. М. Договори про надання правових послуг : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 212 с.
218. Іванцова А. В. Проблеми реалізації адвокатом права на заняття адвокатською діяльністю. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 180–183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_1_29 (дата перегляду: 19.07.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації:*

1. Джабурія О. О. Принципи організації і діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності в умовах реформування адвокатури України: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 197–201.
2. Джабурія О. О. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 54. 2019. С. 197–201.
3. Джабурія О. О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 281–286.
4. Джабурія О. О. Окремі проблемні аспекти створення та діяльності адвокатського об'єднання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 262–265.
5. Джабурія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності: поняття й ознаки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 1. С. 188–194.
6. Джабурія О. О. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики. *Вісник Одеської адвокатури. Спеціальний випуск. Адвокатська етика*. 2019. С. 34–36.

Публікація в зарубіжному виданні:

1. Dzhaburiia O. O. Organizational forms of advocacy related to the creation of a legal entity: some problem aspects. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 2/1. С. 59–62.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Джабурія О. О. Підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги в аспекті організаційних форм адвокатської діяльності. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку (з нагоди 145-річчя створення Ради присяжних повірених при Харківському окружному суді)* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін. Харків : Право, 2019. С. 53–55.
2. Джабурія О. О. Щодо правового регулювання договору про надання правової допомоги у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24–25 жовтня 2019 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 233–235.
3. Джабурія О. О. Щодо здійснення адвокатської діяльності на підставі трудового договору як самостійної організаційної форми адвокатської діяльності: проблемні аспекти. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (15 листопада 2019 р., м. Одеса). Одеса, 2019. С. 74–78.
4. Джабурія О. О. Щодо простого (партнерського) товариства як організаційної форми адвокатської діяльності. *Професійна правнича допомога: сучасний підхід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2019 р., м. Київ). Київ : Алерта, 2019. С. 78–82.
5. Джабурія О. О. Підстави вступу організаційних форм адвокатської діяльності у відносини державного фінансового моніторингу: проблемні аспекти. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса, 2020. С. 73–81.

Публікація в базі даних Web of Science:

Продовження додатку А

1. Bakaianova, N., Svyda, O., Demenchuk, M., Dzhaburiya, O., Fomina, O. Advocacy of Ukraine under constitutional reform. *Amazonia investiga*. Vol. 8 Núm. 22: 574-579.

Опитувальний лист

1. Яку організаційно-правову форму адвокатської діяльності ви обираєте?

- ☐ індивідуальну діяльність
- ☐ адвокатське бюро
- ☐ адвокатське об'єднання

2. Якщо вашим вибором є адвокатське бюро / адвокатське об'єднання, яку форму участі у ньому Ви обираєте?

- ☐ засновника адвокатського бюро/об'єднання
- ☐ учасника адвокатського бюро/об'єднання
- ☐ адвоката за трудовим договором з адвокатським бюро/об'єднанням

Опитано впродовж квітня-жовтня 2020 року – 120 осіб, які отримали у Раді адвокатів Одеської області свідоцтво про право на адвокатську діяльність.

Результати опитування:

1. Індивідуальна діяльність – 88 осіб; адвокатське бюро – 10 осіб; адвокатське об'єднання – 22 особи.

2. Засновник адвокатського бюро/об'єднання – 6 осіб, учасник адвокатського бюро/об'єднання – 8 осіб, адвокат за трудовим договором з адвокатським бюро/об'єднанням – 8 осіб.

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Міжнародного гуманітарного університету,

Заслужений юрист України

Громовенко К.В.

«16» листопада 2020 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії Джабурії О.О. за темою: «Організаційні форми адвокатської діяльності» у навчальну та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету

Акт складено комісією у складі:

Голова: директор Інституту права, економіки та міжнародних відносин, кандидат юридичних наук, доцент Тицька Я.О.

Члени комісії:

- завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, доктор юридичних наук, професор Подобний О.О.;
- доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук Меденцев А.М.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження Джабурії О.О. у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету.

Комісія розглянула наукові публікації Джабурії О.О.: Джабурія О.О. Принципи організації і діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності в умовах реформування адвокатури України: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 197-201; Джабурія О.О. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 54. 2019. С. 197-201; Dzhaburiia O.O. Organizational forms of advocacy related to the creation of a legal entity: some problem aspects. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 2/1. С. 59-62; Джабурія О.О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 281-286; Джабурія О.О. Окремі проблемні аспекти створення та діяльності адвокатського об'єднання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 262-265; Джабурія О.О. Організаційні форми адвокатської діяльності:

Продовження додатку В

поняття й ознаки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. № 1. С. 188-194; Джабурія О.О. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики. *Вісник Одеської адвокатури*. Спеціальний випуск. Адвокатська етика. 2019. С. 34-36.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено, що висновки, сформульовані у наукових працях Джабурії О.О. впроваджено у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету, а пропозиції щодо організаційних форм адвокатської діяльності використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять з навчальних дисциплін "Кримінальний процес", "Адвокатура".

Голова комісії:

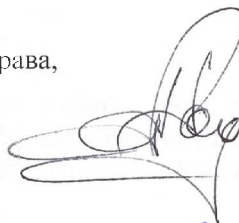
директор Інституту права, економіки
та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

Я. О. Тицька

Члени комісії:

завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
доктор юридичних наук, професор

О. О. Подобний

доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук

А. М. Меденцев

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

30 листопада 2020 р.

Ректор Національного університету

імені адмірала Макарова

проф. Є.І. Трушляков

30 листопада 2020 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Джабурії О.О.
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за темою:
«Організаційні форми адвокатської діяльності»
у навчальний процес Факультету морського права Національного
університету імені адмірала Макарова**

Комісія у складі: О.Ю. Дубинський – доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, економічних, юридичних та соціальних питань НУК імені адмірала Макарова; А.Л. Борко, доктор юридичних наук, доцент, декан Факультету морського права НУК імені адмірала Макарова; О.А. Ломакіна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувача кафедрою адміністративного та конституційного права НУК імені адмірала Макарова;

Голова: О.Ю. Дубинський;

Члени комісії: А.Л. Борко, О.А. Ломакіна

склала даний акт про те, що результати наукових досліджень Джабурії О.О., викладені у наукових публікаціях: Джабурія О. О. Принципи організації і діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності в умовах реформування адвокатури України: постановка проблеми. Часопис Київського університету права. 2018. № 3. С. 197-201; Джабурія О. О. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія

Продовження додатку Г

«Право». Вип. **54**. 2019. С. **197-201**; Джабурія О.О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. Підприємництво, господарство і право. **2019**. № **9**. С. **281-286**; Джабурія О.О. Окремі проблемні аспекти створення та діяльності адвокатського об'єднання. Юридичний науковий електронний журнал. **2020**. №1. С. **262-265**; Джабурія О.О. Організаційні форми адвокатської діяльності: поняття й ознаки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. **2020**. № **1**. С. **188-194**, використовуються Факультетом морського права під час навчального процесу.

Голова комісії

О.Ю. Дубинський

Члени комісії

А.Л. Борко

О.А. Ломакіна

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова

Ради адвокатів Одеської області

Бронза І.Л.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Джабурії Олени Олександрівни

у діяльність Ради адвокатів Одеської області

Комісія у складі: Голови Ради адвокатів Одеської області Бронза І.Л., заступника Голови Ради адвокатів Одеської області Козлова О.О., голови Комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області Семенова В.І. склала цей Акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Джабурії Олени Олександрівни «Організаційні форми адвокатської діяльності» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю **081 «Право»**.

Комісія вважає, що висновки та пропозиції О.О. Джабурії мають високу практичну значимість.

Джабурія **О.О.** є членом Ради адвокатів Одеської області з **2012** р. по теперішній час, з **2019** р. обрана заступником Голови Ради адвокатів Одеської області.

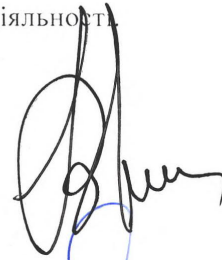
Результати наукового дослідження О.О. Джабурії «Організаційні форми адвокатської діяльності» впроваджено у практичну діяльність Ради адвокатів

Продовження додатку Д

Одеської області. Під час засідань Ради адвокатів Одеської області О.О. Джабурія виступала з конкретними науковими пропозиціями, спрямованими на удосконалення організації адвокатської діяльності, які враховано Радою адвокатів Одеської області, зокрема, у питаннях обов'язків керівників адвокатських об'єднань, адвокатських бюро у сфері фінансового моніторингу, оптимізації індивідуальної адвокатської практики, оподаткування адвокатів у різних формах адвокатської діяльності. З цих питань О.О. Джабурія виступала як лектор на заходах підвищення кваліфікації адвокатів: семінар з підвищення кваліфікації адвокатів Одеської області, який відбувся в приміщенні П'ятого апеляційного адміністративного суду 19.04.2019, з доповіддю на тему «особливості оподаткування адвокатської діяльності в залежності від організаційних форм адвокатської діяльності».

Результати дисертаційного дослідження О.О. Джабурії є актуальними та можуть бути також використані адвокатами, адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями у практичній діяльності.

Голова
Ради адвокатів Одеської області

Й.Л. Бронз

Заступник
Голови Ради адвокатів Одеської області

О.О. Козлов

Голова Комітету захисту професійних прав адвокатів
та реалізації гарантій адвокатської діяльності
Ради адвокатів Одеської області

В.І. Семенов